

7921

ԸԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԵԳԵՐԸ

Մ Զ Բ .

ԱԼԼԱՅՎԵՐՏԵԱՆ
ԳԵՐԴԱՍՏԱՆԸ

ԳՐԱԾ

Հ. ԵՓՐԵՄ Վ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ
ՄԽԻԹ. ՈՒԽՏԷՆ

ՎԻԵՆՆԱ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ, ՏՊԱՐԱՆ

1957

929

7921

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

— ՀԱՏՈՐ ՃԶԲ.

NATIONALBIBLIOTHEK

BAND 182

DIE FAMILIE ALLAHWERDIAN

VON
P. EPHREM POGHOSSIAN
MECHITHARIST

WIEN
MECHITHARISTEN-BUCHDRUCKEREI
1957

929
77-79

ԱԼԼԱՅՎԵՐՏԵԱՆ ԳԵՐԴԱՍՏԱՆԸ

ԳՐԵՑ

Հ. ԵՓՐԵՄ Վ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ՄԽԻԹ. ՈՒԽՏԷՆ

ՎԻԵՆՆԱ
ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ
1957

Արտատպում «Հանդես Ամսօրեայ»-ին 1955, թ. 1—2,
էջ 73—90. թ. 3—6, էջ 236—256. 1956, թ. 1—2,
էջ 65—86. թ. 3—6, էջ 236—266:

54275-uh

2004

41376-68

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԻՔ

Հայ Կաթողիկէ մեծագոյն, հնագոյն եւ փառաւորագոյն Գերդաստաններէն Ալլաի վերտեաններու մասին մեր ձեռքն ունեցած աղբիւրներն սպառեցինք: Գիտակ ենք անոնց անբարարութեան: Շատ մը պատմական բուականներ անձանօք մնացին. անձեր ու անուններ չկրցան հշդուիլ. կարելոր հարցեր մութի մէջ մնացին: Յաւալի կէտը ընթերցողներուս յայտնի է. — Ալլաի վերտեան ահագին Գերդաստանը այսօր շիջած, սպառած է գրեթէ իսպառ, առանց գոնէ ընտանեկան գրաւոր բռնիկ-յիշատակարան մը ձգած ըլլալու: Ուսկի՞ց կարող է, ուրեմն, պատմախնդիր ուսումնասէրը գոհացում տալ իր հետազօտական հարցասիրութիւններուն:

Մենք յանցաւոր կը գտնենք ժամանակակից մտաւորականութիւնն ալ, որ ժամանակին հարկ եղած շահագրգռութիւնը չէ ունեցած գրի առնելով կորուստէ փրկելու ազգին պատիւ բերող այսպիսի Գերդաստանի մը գէթ համառօտ պատմութիւնը:

Մեր այս համեստ աշխատանքը քող անբառամ ծաղկեփունջ մ'ըլլայ Ալլաի վերտեան գերապանծ Գերդաստանի անմեռ յիշատակին:

ՀԵՂԻՆԱԿՐ

ԵԼԼԸՀՂԻՐՏԵԸՆ ԳԵՐԳԸՍՏԸՆԸ

1. ԾԱԳՈՒՄԸ

Հարկ է նախ շեշտել թէ Ալլահվէրտեան անունով ոչ—կաթողիկէ մէկէ աւելի հայ գեր—դաստաններ գոյութիւն ունեցած են թէ՛ Ռուսահայոց եւ թէ թրքահայոց մէջ: Մեր ուսումնասիրութեան նիւթը կը կազմէ Հայ Կաթողիկէ Ալլահվէրտեաններու պատմութիւնը:

Կաթողիկէ Ալլահվէրտեաններու նախնիքը հին հայ Նախարարական Տուն մը — Կամսարականները — ուզած էր ներկայացնել Սեբովբէ վ. Բանեան¹, ջանալով ընթերցողին ներշնչել թէ առ այդ իր գտած «վկայութիւններն ու փաստերը»՝ «հազիւ կրնան ունենալ ամէն ազգի եւ Ազգատոհմի պատմագրութիւնք»²: Դժբախտաբար սակայն Բանեան վ. չէ կրցած ապացուցանել թէ կաթողիկէ Ալլահվէրտեան Գերդաստանը ստուգիւ պայազատն է Հայոց Պատմութեան մէջ այնքան անուանի Կամսարական Նախարարական Տան: Զէ՛ կրցած. վասն զի չունէր իրական փաստեր իր ձեռքը:

¹ «Ազգարանութիւն Ալլահվէրտեան տոհմի», Բազմավէպ, 1908, էջ 241, 289, 377, 399:

² Անդ, էջ 242:

Բաճեան Վարդապետ Կարնեցի³ է եւ իրեն հայրենակից եղող Ալլահփէրտեան Տոհմին ժամանակակից շառաւիղներուն ուղած է տալ «մէկ խրախոյս մը եւ սրտի գուարնութիւն մը»՝ «արձանագրելով անոնց աչքին եւ մտքին առջեւ Կամսարական գերդաստանին Ազնուամեծար ազգաբանութիւնը, անոր հնութիւնն եւ դիւցազուն երեւելի անձանց քաջութիւնը, որոնք այն ազգին մէջ առեն առեն ծաղկեր են, անոնց ինչ ինչ երեւելի գործքերը, քրիստոնէութեան մէջ ունեցած կրօնասիրութիւնն, ուղղափառութեան անկեղծ հաւատքը, եւ նոյն հաւատքին համար քաջած հալածանքները⁴»:

Բաճեանի նպատակն է Կամսարական տոհմին «արի եւ հայրենասէր հոգին եւ եռանդն» Ալլահփէրտեաններու «սրտերուն մէջ միշտ վառ ու բորբոք պահել», «որով միայն կրնայ ասանկ հռչակեալ Ազգատոհմիդ շարունակ յաջորդութիւնը բարեբաղդութեամբ նոյն հիման վրայ տեւելու շատ դարերու մէջ⁵»:

Գեղեցիկ է Բաճեանի նպատակը — հին արի ու բարի տոհմի մը օրինակովը՝ խրախուսել ներկայ հայրենակից տոհմի մը գաւակները՝ ըլլալու եւ մնալու միշտ արի, բարի՝ կաթողիկէ եկեղեցւոյ ծոցին մէջ: Հե-

³ Անդ, էջ 242:

⁴ Անդ, էջ 290:

⁵ Անդ:

տեւարար երկրորդական գծի վրայ կը մնայ հարցը թէ կա՞ն իրական փաստեր ու տուեալներ, որոնցմով կարելի ըլլայ ապացուցանել թէ Ալլահզէրտեանները շառաւիղներ են Կամսարականաց: Բաճեան պէտք է զգար իրական եւ ստոյգ փաստեր փնտռելու իր հաստատումին համար: Ան գոհ կ'ըլլայ ըսելով թէ Կամսարականներուն ու Ալլահզէրտեաններուն ունեցած «գաւառ, յատուկ անուանիք... գործք ըստ տեղւոյն, ըստ անձին եւ ըստ ժամանակին, երկար ժամանակ յատկացեալ մականունին» *զինքը համոզած են թէ Ալլահզէրտեան* «ազնիւ տոհմին վրայ կը ստուգուի Կամսարական ազգին յաջորդութիւնն, ուստի համարձակապէս կը հաստատեմ որ Ալլահզէրտեանց գերդաստանը Կամսարական նախարարաց ազգէն ունի իւր սկիզբն եւ ծագումը»:

Բաճեան զգալով սակայն թէ իր այդ խօսքերը համոզիչ ոյժէ զուրկ են՝ կ'աւելցնէ. «Այս պատմութիւնս իմ գլխէս հնարած մտացածին գիւտ մը չէ հապա ինծի առաջնորդ ունիմ մէկ պատմիչ մ'որ Կամսարական ազգին պատմութիւնն եւ ազգաբանութիւնը կարճառօտ մը... մինչեւ վերջասաներորդ դարը կը հասցնէ. անկից ետք ուրիշ անանուն մը կը շարունակէ նոյն պատմութիւնը մինչեւ եօթներորդ դարը»⁶:

⁶ Անդ:

Բաճեանի աղբիւր եւ փաստ ծառայած անանուն հեղինակներու այդ «Կամսարական ազգին պատմութիւնն ու ազգաբանութիւնը» երկրայելի գտած էր արդէն 1881ին Ալիշան⁷, իսկ Կոզեան կը գրէ «... վերիվերոյ ընթերցում մը կը բաւէ համոզուելու համար, որ անանուն հեղինակը կը գրտէ ոչ թէ Կամսարականաց պատմութիւն տողել, այլ Ալլաիվերտեաններու Կամսարական ծագումը փաստել պատմականօրէն: Այդ փաստին արժէքն առ այժմ առկախ ձգելով՝ չեմ վարանիր հատուկտուր գրուածքը Կամսարականներու Պատմութեան մը բոլոր յատկութիւններէն գուրկ հռչակելու: Հայ միւս պատմագիրներու հազորդածները որեւէ նպաստ եւ լուսաւորութիւն չեն ստանար այս պատմութենէն, որ յայտնապէս անուցմէ եղած փառածոյ մըն է պակասաւոր եւ սխալաշատ⁸»:

Այսքան կասկածելի աղբիւրի մը կցկցած Կամսարականներու պատմութիւնը մինչեւ ժէ. դար բերելէ վերջ՝ Բաճեան խօսքը Ալլաիվերտեաններու ուղղելով՝ կ'աւելցնէ. «Ես ալ սոյն պատմութիւնը միշտ ինծի առաջնորդ բռնելով՝ պատմութեան շարունակութիւնը կը բերեմ ձեզի կը հասցնեմ, ոչ

⁷ Շիրակ, Վենետիկ 1881, էջ 6 ծանօթ.:

⁸ Դոկտ. Հ. Սահակ Կոզեան, Կամսարականները «Տեարք Շիրակայ եւ Արշարունեաց», պատմական ուսումնասիրութիւն, Վիեննա 1926, էջ 2:

քէ մտացածին կերպով, այլ նշմարտութեամբ ⁹» :

*Մտացածին չէ՛, ստուգիւ, երբ Բաճեան ծերերու յիշողութեան եւ բերանացի աւանդութեանց վրայ յեցած Ալլահօվէրտեաններու ծագումը Շաղազում — Թորթումի գաւառէն եղած կ'ուզէ ցուցնել*¹⁰ : Բայց մտացածին է, երբ ենթադրաբար կամսարականներու հայրենիք ցուցնելով կամ ընդունելով վերոյիշեալ Շաղագում-Թորթում գաւառը՝ առկէ կ'եզրակացնէ քէ ուրեմն՝ Ալլահօվէրտեանք շառաւիղներ են կամսարականներու¹¹ :

Բաճեան ոչ մէկ ապացոյց գտած է թէ ինչպէս կամսարական կոչումը Ալլահօվէրտեանի (կամ Աստուածատուբեանի) փոխուած է. չէ կրցած ցուցնել թէ կամսարականներու քով տոհմային աւանդութիւն եղած անուններ՝ Ալլահօվէրտեաններու ալ յատուկ են. չկայ որեւէ փաստ թէ Ալլահօվէրտեանները իրենք ալ ընդունած ըլլան իրենց՝ կամսարականներու պայագատ ըլլալը :

Եզրակացութիւն :

Բաճեան Վարդապետի գրութիւնը (Բագմ. 1908) ոչ մէկ հիմ ունի ապացուցանելու քէ կամսարականները Ալլահօվէրտեաններու նախնիքն եղած են :

⁹ Բագմ., *անդ.*, էջ 293 :

¹⁰ *Անդ.*, էջ 382 :

¹¹ *Անդ.*, էջ 293 եւ 382 :

2. ԱԼԼԱՀՎԷՐՏԵԱՆՆԵՐՈՒ ՆԱԽԱՀԱՅՐԵՆԻՔԸ

Սերովրէ Վ. Բաճեան, հակառակ իր անյաջող ձեռնարկութեան — ապացուցանելու թէ Ալլահի վերականգնելու նախնիքը Կամտարականներն եղած են — օգտակար եղած է Ալլահի վերականգնելու նախնական բնական վայրի մասին ծերերու աւանդութիւնը դրի առնելով: Երանի թէ աւելի այս կէտին ուշ դարձուցած ըլլար եւ տար այդ առթիւ աւելի մանրամասնութիւններ Ալլահի վերականգնելու 1600—1850ի պատմութեան մասին, մինչդեռ այդ շրջանէն շատ մը կէտեր անծանօթ եւ մութ մնացած են. Բաճեան նոյն իսկ իր շրջանին ապրող Ալլահի վերականգնելու մասին յիշատակութիւն չէ ըրած, անձեր ու դէպքեր՝ որոնք ուրիշ կողմէ ալ անծանօթ են:

«Ալլահի վերականգնելու կաթողիկէ հայ գերդաստանին ծագման պատմական եւ միշտ տեղեկութիւններու սկիզբը մինչեւ 1600 կը հասցնէ զմեզ, երբ նախահայրերէն մին Սահակ եւ յաջորդները Թորթում գաւառէն Կարնոյ Հինձք գիւղը, եւ ասկէ Կարին եւ յետոյ ասկէ Կ. Պոլիս անցած հաստատուած են¹²»:

Թորթում՝ որ կը համապատասխանէ հին Շաղագում կամ Շաղագում¹³ գաւառին՝ Կարնոյ կը վերաբերի եւ անկէ 12 ժամ հեռու է: Կը

¹² Հ. Գրիգորիս Ծ. Վ. Գալէմբեարեան, Կենսագրութիւններ Երկու Հայ Պատրիարքներու եւ տասն եպիսկոպոսներու, Վիեննա 1915, էջ 148:

¹³ Ղազար Փարպեցի, Պատմութիւն, Թիֆլիս էջ 320: — Ռորեն. Աշխարհ, Վենետ., էջ 607:

գտնուի Պարայ եւ Խաչափայտի լեռներու մէջտեղ՝ երեք ձորերու միջեւ, ուսկից կը հոսին երեք գետակներ, «որոնց ափունքները կանանչագարդ, ծառաւտ, պարտէզներով ու պտղալից ծառերով լի են: Կարնոյ քաղաքին պարտէզը կը կոչուի այս գաւառը, որուն վերի կողմերը թուի, կեռաս, խնձոր, տանձ, ծիրան, սերկեւիլ, դեղձ, հուն, զգեար եւ այլ ասոնց նման պտուղներ այնքան շատ կ'ըլլան որ Կարնոյ քաղաքին եւ իւր շրջակայից բնակիչները կը կշտացնեն կոր, եւ վարի կողմերը՝ խաղող, թուղ, ընկոյզ, ձի-թապտուղ, դամոն, նուշ, չլոր, բրինձ եւ բամպակ... առատապէս գարի, ցորեն, հաճար, կորեկ, եւ այլն... շատ աղէկ կ'ըլլան: Որովհետեւ տեղին կլիմայն բարեխառն է, ոչ շատ տաք եւ ոչ շատ պաղ¹⁴»:

Թորթումի մէջ Ալլահվերտեաններու բնակավայրն եղած է Երաշխուտ կամ Խաշուտ աւանը¹⁵, որ ԺԹ. դարու սկիզբը Կաթաղի գիւղաքաղաքի մը վիճակն ունէր. կը գրտնուէր լեռան մը ստորոտը եւ ունէր վայելուչ դիրք. իրմէ քիչ հեռու կը գտնուէր Վարայ-Վարոյ բերդը (Փարպեցի, էջ 320). շրջակայքին մէջ տակաւին կը տեսնուէին հին շինուածքներու նշմարանքներ, փլված եկեղեցիներու պատեր ու գերեզմաններ. իր վարի կողմէն գետակ մը կ'անցնէր, որուն արծա-

¹⁴ Բագմ., տեղ, էջ 404:

¹⁵ Անդ, էջ 292, 382:

Թափայլ ալիքները որիզաւէտ ափերու հո-
վիտները կ'ոռոգէին. կային նաեւ պարտէզ-
ներու աւերակներ ու աւերուած ջրանցքներ.
հակառակ իր այս աւերակային վիճակին՝
Խաչուտի ընդհանուր տեսարանը հաճելի
երեւոյթ մը կը պարզէր¹⁶:

Բնիկ Կարնեցի ալեւոր մը ինձ կը հա-
ւաստէր որ Թորթումի գիւղերու մեծ մասը
պտուղի, անասունի կամ տունկի ու բոյսի
անունով կազմուած են: Այսպէս՝ Ընկուզեկ-
գիւղ, Տանճուտ-գիւղ, Հունուտ-գիւղ, եւ
այլն: Խաչուտն ալ կազմուած է խաչ եւ ուտ
մասնիկէ: Ուտ (ուտ) յայտնի է որ բանի մը՝
տեղ մը շատ գտնուիլը կը ցուցնէ (քարուտ
արտ). իսկ խաչը բոյս մըն է, ինչպէս ժախը,
եւ մեղրոտ ծաղիկներ կու տայ: Այս պատ-
ճառաւ կ'ըսեն Կարնեցիք. «Ուր խաչն է
շատ՝ հոն մեղրն է առատ»: Ուտի Խաչուտ
կը նշանակէ վայր մը, ուր խաչն առատ կը
բուսնի:

Խաչուտի բնակիչները հաւանօրէն ամ-
բողջութեամբ Հայեր եղած են հին ժամա-
նակ: Սակայն կանուխէն արտագաղթեր տեղի
ունեցած եւ մասամբ բռնի թրջացած¹⁷ ըլ-
լալով՝ բնակչութիւնը նօսրացած էր:

Խաչուտի Հայերէն փոքրիկ խումբ մը —
իրր 5—6 ընտանիք — 1830ին Ռուսաստան
գաղթելով՝ Ախլցխայի արեւելեան — հա-

¹⁶ Բազմ., անդ., էջ 405:

¹⁷ Անդ., էջ 383:

բաւային կողմը, մէկուկէս ժամ հետու, Շապանուպել լեռներու ստորալանջին եւ փոքրիկ ձորակի մը կուշտին շինած է իր քարաշէն — հողածածուկ տնակները եւ կազմած գիւղակ մը, որ պաշտօնապէս Ապաթխեւ կը կոչուի, բայց գիւղացիները իրենց գիւղը Խաշուտ, իրենք զիրենք՝ Խաշուտցի կը կոչեն: 1910ին այս Խաշուտ գիւղը ունէր 25 տուն եւ 250 բնակիչ՝ զուտ հայ կաթողիկէ, քարաշէն եկեղեցիով եւ դպրոցով եւ մէկ վարդապետով:

Մեզ անձանօթ կը մնայ — 1910ին իրր տղայ ելած ենք հայրենի գիւղէն — թէ Խաշուտի ներկայ բնակիչները ինչ աւանդութիւն պահած են իրենց նախնի բնակավայրէն ու բնակիչներէն:

3. ԱՂԱՀՎԷՐՏԵԱՆՆԵՐՈՒ ՆԱԽԱՀԱՅՐԸ ԵՒ ԽԱՇՈՒՏԷՆ ՀԻՆՁՔ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Պատմական միշդ տեղեկութիւններու համեմատ, ինչպէս տեսանք, Ալլահվէրտեաններու ծագումը մինչեւ 1600 թուականը կը թարձրանայ¹⁸:

Իրրեւ նախահայր ճանչցուած է Խաշուտ-Երաշխուտցի Սահակ անուետով անձ մը, որուն տոհմը «Փրանկ», այսինքն՝ կաթողիկէ էր¹⁹: Անձանօթ են Սահակի ծնողքը եւ ծննդեան թուականը:

¹⁸ Հ. Գրիգորիս Գալէմբարեան, անդ:

¹⁹ Մէմֆ. Ախպար, 1906, Թ. 4361: — Բագմ., անդ, էջ 382:

Թրքական հարստահարութենէ նեղուած՝ Սահակ, կամ գուցէ իր ծնողքը՝ գլուխ անցած ընտանիքին՝ Ժէ. դարու կէսերուն (1652էն վերջ. Բագմ., էջ 244), թողլով Թորթումի խաչուտ գիւղը՝ կը փոխադրուին Կարնոյ Հիմնօք գիւղը²⁰, ուր արտեր ու ագարակներ զնելով երկրագործութեամբ կը պարապին: Սահակ մերթ պայտարութեամբ ալ զբաղելուն՝ տեղացիներէն կը կոչուի «Նալնի Սահակ ֆեհեայ»²¹:

Բահեանի պատմածին համեմատ՝ «Նալնի» Սահակ իր մէկ աղջիկը Կարնոյ Արծաթի գիւղին մէջ կը հարսնացնէ եւ այդ առթիւ ամրողջ գիւղը կաթողիկէ կը դառնայ²²:

Սխալ է սակայն Բահեանի կարծիքը թէ Ալլահվէրտեաններու Նախահայր «Նալնի» Սահակն է, որ Արծաթի գիւղին Աստուածածին եկեղեցւոյն դաշտ մը նուիրած է: Բահեան կը գրէ. «Սուրբ Աստուածածնի Եկեղեցւոյն յիշատակ թողեր է մէկ չայիր մը Նալնի Սահակն, որ ամէն տարի պատարագ քսուի իւր ննջեցելոց հոգւոյն. նոյն չայիրն զեռ եւս կայ եւ յիշատակարանն ալ եկեղեցւոյ մէջ աւազանին մօտ քարի մը վրայ գրուած է»²³:

Այս մասին Քօսեան ստուգում մը կա-

²⁰ Ալիշան, Շիրակ, էջ 6:

²¹ Բագմ., անդ., էջ 383:

²² Անդ., էջ 399:

²³ Անդ.:

տարած եւ իրականութիւնը մէջտեղ հանած է: Հ. Յակոբ Քօսեան՝ խօսելով Արծաթի գիւղի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ վրայ՝ կը գրէ. «Եկեղեցիս ունի նշանակութեան արժանի միակ յիշատակարան մը, որ 1750 ԹՈՒԱԿԱՆՆԵՐԹԻ արձանագրութիւն մ'է: Քարահիւս սիւներուն առաջին կարգի դասին կից գտնուած աջակողմեան սեան՝ գէպի խորան նայող երեսին վրայ հաստատուած է մարմարիոն սպիտակ քար մը, փորագրուած յիշատակարանով: Սոյն քարը կ'երեւայ թէ գաղթականութեան ժամանակ գանով կիրով գոցած՝ ծածկած էին գաղթական գիւղացիք, այնպէս որ ասկէ քանի տարի յառաջ, գիւղացի նոր սերունդը բնաւ տեղեկութիւն չունէր սոյն քարին եւ յիշատակագրութեան նկատմամբ, եւ արձանագրութեան մէջ յիշուած չայիրին տարեկան արդիւնքը կը գանձէր Կարնոյ կաթողիկէ մայր եկեղեցին: Վերջին տարիներս, շուրջ 1894 թուականին, Ախալցխայի գիւղերը գաղթող գիւղիս ծերագոյնները կը յիշեն սոյն յիշատակարանը եւ կը մեկնեն քարիս գտնուած տեղը: Այս յայտարարութեան վրայ՝ արդարեւ սեան վրայ ծեփուած գանը քերելով, երբեւան կը հանեն սոյն արձանագրեալ քարը, որուն հետեւութեամբ գիւղիս եկեղեցին տէր կ'ելլէ յիշատակարանիս մէջ յիշուած դաշտին եւ տարեկան հասոյթին: Քարիս վրայ փորագրուած յիշատակարանն է հետեւեալը.

Ես Խաշուտցի Մկրտիչենց Սահակս եկի Արծրբի. Ղըժղըժենց Պօղոսին բաժին չայիր Նալի * յիշատակեցի ի դուռն սուրբ Աստուածածնայ. որ տարին Խ. պատարագ անեն ամէն բշաբբի (Երկուշաբբի) օվ որ չայիրն ուտէ ինչ փահանայ որ հանդիպի այս պատարագն կիսատ քողու պատիժն Կայէնի առնու ՌՃՂԹ» ²⁴ :

Ըստ Բաճեանի պատմածին՝ Ալլահօվէրտեանց Նախահայր Սահակ ենթարկուած է 1715ի Հայ Կաթողիկէներու դէմ հանուած հալածանքին: Հինձքի մէջ բռնուող երկուքին մէկը Սահակն է, «բայց զեղին պէկն առնոր ծերութեան վրայ գթալով, երկուքն ալ ազատեց»: Նոյնպէս 1721ին Կարնոյ Խաչատուր Վարդապետին հանած հալածանքին ենթարկուած է Սահակ ²⁵ :

Բաճեան Սահակի մահուան թուականը չի յիշեր: 1721ի հալածանքէն վերջ զայն չյիշատակելով՝ անշուշտ մեռած կը համարի: Այդ պարագային՝ մահուան թուականը կ'ըլլայ 1721—1722: Հ. Բարսեղ Սարգսեան, իրրեւ մօտաւոր թուական Սահակի մահուան՝ 1694 կը դնէ ²⁶, ինչ որ սակայն չէ կարելի

* Նալի քսուած չայիրն այժմ Նալնի չայիր կ'ըսեն. կը գտնուի գիւղիս մօտ առաջակողմը, որ տարեկան 15 ոսկւոյ հասոյք մը կը բերէ: Հ. Յ. Քօսեան:

²⁴ Հ. Յակոբ Մ. Վ. Քօսեան, Բարձր Հայք, Բ. Կարնոյ գիւղերը, Վիեննա 1926, էջ 79—80:

²⁵ Բագմ., անդ., էջ 400:

²⁶ Անդ., էջ 244:

հաշտեցնել Բաճեանի տուած միւս թուականներուն հետ :

Թէեւ Բաճեան կ'ըսէ որ Ալլահվէրտեանք Հինձքի մէջ իրենց յատուկ շիրմատեղին կամ «գերեզմանաց կարգը» ունեցած են, սակայն Հ. Յակոբ Քօսեան Հինձքի մէջ, ինչպէս նաեւ Կարին չէ գտած Ալլահվէրտեանց շիրմ եւ որեւէ տապանագիր: Գոնէ իր «Բարձր Հայք»ի մէջ չէ յիշած :

4. «ԱԼԼԱՀՎԷՐՏԵԱՆ» ՅՈՐՋՈՐՋՈՒՄԸ ԵՒ ՀԻՆԶՔԷՆ ԿԱՐԻՆ ՏԵՂԱՓՈԽՈՒՄԸ

Աստուածատուր Ալլահվէրտեան:

Բաճեանի տեղեկատու 90 տարեկան ծերունին Ալլահվէրտեաններու նախահայր Սահակէն միակ արու զաւակ մը կը յիշէ՝ Աստուածատուր անունով. «Եգուանի, ցարտար եւ քաջ մարդ մ'էր, որ տաճկի՝ պէկեր իրմէ կը քաշվէին. Աստուած ալ տուաւ, շատ յառաջ եկաւ. ասոնց հացը՝ մէյտանն էր, ասոնց դուռներ աղքատաց ու միւսաֆիրի համար միշտ բաց էր: Ետք Հայեր ասոր թշնամի եղեր էին, Փրանկ է՝ ըսելով, բանտ դնելով ճէրթմէ (տուգանք) տալ տուին: Անկէ ետք տունով քաղաք գնաց, ինքն ալ յերուսաղէմ ուխտ գնաց, մահտեսի եղաւ, ես ալ զինքը ճերմակ մօրուք տեսայ»²⁷:

²⁷ Բագմ., էջ 383:

Աստուածատուրի ծնունդը եղած կը համարուի 1670ին²⁸։ Սակայն նկատի առնելով որ միեւնոյն աղբիւրները անոր զաւակներու ծննդեան թուականներ կը նշանակեն 1756 եւ 1764, կը կարծենք թէ սխալմունք մը տեղի ունեցած պիտի ըլլայ կա՛մ 1670ի եւ կամ 1756 եւ 1764ի մասին։ Եթէ ընդունինք թէ Աստուածատուր 1670ին ծնած է՝ 1756ին 86 եւ 1764ին 94 տարեկան եղած ըլլալով՝ տղայ չէր կրնար ունենալ։

Բաճեան Վ. ո՛չ ծննդեան եւ ոչ ալ մահուան թուական նշանակած է Աստուածատուրի համար։ Ան չի ճշդեր նաեւ Աստուածատուրի երկու զաւակներու ծննդեան թուականները։

Այս խնդրին լուծումը գտնելու համար հարկ է ընդունիլ թէ կա՛մ Աստուածատուրի ծննդեան թուականը 1670էն աւելի վերջն եղած է եւ կամ իր անմիջական սերունդը ոչ թէ Մանուկ եւ Մատթէոս եղած են, այլ ուրիշ տղաքներ, որոնց անունը անծանօթ մնացած է եւ այդ անծանօթներու զաւակներն են Մանուկ եւ Մատթէոս։

Բաճեան — անշուշտ ուրիշ բերանացի աւանդութիւններէ առնելով — կը գրէ որ կարնոյ Առաջնորդ Խաչատուր Վարդապետի 1721ին հանած հալածանքին առթիւ շատ մը բանտարկեալներու մէջ էր նաեւ Ստեփան

²⁸ Մէմմ. Այսպար, 1906, Թ. 4361։ — Հ. Գրիգ. Գալէմբեարեան, անդ, էջ 148։

որդի Աստուածատուր, որ միւս բանտար-
կեալներուն հետ 35·000 զուրուշ տուգանք
վճարելով՝ կ'ազատի ու կ'ելլէ բանտէն.
«Կ'երեւայ թէ ուխտեր է, կ'երթայ յերուսա-
ղէմ Քրիստոսի տնօրէնութեան տեղերուն
յայցելութիւն բնելու եւ իր ուխտը կատարե-
լու. ապա ողջամբ իր հայրենիքը դառնալէն
ետքը՝ իւր ծերունի հայրը մեռած ըլլալով եւ
ինքն ալ առեւտրական գործոց պարապելուն
համար, ա'լ Հինձք գիւղ շինար, իւր բնա-
կութիւնն ի քաղաք կը հաստատէ, ուր որ
տուն եւ տեղ պատրաստ ունին եղբի յառա-
ջուց: Եւ անկէ ետքը ի Կարին քաղաք թէ՛
Հայոց եւ թէ՛ Կաթողիկոս երեւելի իշխանաց
մէկն էր Մահտեսի Աստուածատուր եւ հոչա-
կեալ, ինչպէս որ մինչեւ ցայսօր իւր որդ-
ւովք եւ թոռներով աւելի հոչակաւոր է եւ
իւր գերդաստանն իր անուամբ Ալլահվէր-
տեան կը կոչվի ²⁹»:

Գալէմբեարեանի համեմատ ³⁰ Գերդաս-
տանի «Ալլահվէրտեան» յորջորջումը Կարնոյ
մէջ սկսած է՝ «Աստուածատուր»ը քարգմա-
նուելով քրքերէնի — ԱԼԼԱՀ ՎԷՐՏԻ ³¹: Ինչ

²⁹ Բազմ., անդ., էջ 400:

³⁰ Անդ., էջ 148:

³¹ Ուրիշ աւանդութեան մը համեմատ՝ Սուլթանը
իւր արչաւանքին ժամանակ տուրք կը պահանջէ. Կար-
նեցի իշխանները կու տան իրենց կարողութեան հա-
փով. երբ կարգը Աստուածատուրի կու գայ՝ բոլոր
Կարնեցիներու տուածին ամբողջ գումարին չափ կու
տայ: Սուլթանը տեսնելով այն պարզուկ արտաքինով
մարդուն այդքան մեծ գումար մը տալը՝ կը հարցնէ
թէ ուսկի՞ց ունի այդքան դրամ. Աստուածատուր կը

որ կը հաստատէ Սերոյբէ Ծէրհաթեան³² ալ.
«Կը կարծուի թէ «Աստուածատուր»էն յառաջ
եկած է Ալլահվէրտի անունը»:

Աստուածատուր ապրած է մինչեւ Խոռ
ժերութիւն եւ մեռած Հինձք գիւղը եւ հոն
ալ թաղուած: Բաճեանի արտայայտութենէն
այնպէս կը հասկցուի թէ ինքը տեսած է Աս-
տուածատուրի գերեզմանը Հինձքի մէջ³³:
Մահուան թուականը անծանօթ է:

Աստուածատուր ամուսնացած էր Հինձքի
մէջ: Իր աներձաղը գիւղին գլխաւոր անձն
ըլլալուն՝ մարդասպանութեան մ'առթիւ
թուրքերը անիրաւ տեղ զանիկա կը բռնեն եւ
կը ստիպեն որ հաւատքն ուրանայ: Յանձն
չառնելուն՝ Կարնոյ մէջ կը կախեն: Մանուկ
Ալլահվէրտեան շատ աշխատած, բայց չէր
յաջողած իր քեռին ազատելու³⁴:

5. ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐԻ ԶԱՒԱԿՆԵՐԸ ԵՒ ԱԼԼԱՀՎԷՐ- ՏԵԱՆՅ ՊՈԼԻՍ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Բաճեան կը գրէ. «Մահտեսի Աստուա-
ծատուր Ամիրան երկու հատ մանչ եւ աղ-
ջիկներ ալ ունէր»: Աղջիկներու անունը չի
տար Բաճեան. իսկ մանչերն են. «Մանուկ
Ամիրա եւ Մատթէոս Աղա Ալլահվէրտեան»,

պատասխանէ. «Ալլահ վէրտի» (Աստուած տուաւ):
Ու ասկէ կը մնայ իր եւ իր սերունդին անունը «Ալլահ-
վէրտի»:

³² Մէհմ. Ախպար, անդ՝ ծանօթ.:

³³ Բազմ., անդ, էջ 401:

³⁴ Բազմ., էջ 401:

որոնք վաճառական գործոց պարապելով ըստ
 ժամանակին՝ հարստութեամբ շատ հռչա-
 կեալ էին Կարնոյ մէջ: 1768 թուականին,
 Գրիգոր եւ Չաքարիա պատրիարկաց օրը,
 դարձեալ մեծ հալածումն եղաւ կաթողիկոսաց
 դէմ. եւ ի Կարին ութ իշխանք կաթողիկոսացմէ
 յանկարծ բռնակցան եւ ի բանտ Պրովեցան.
 շատ միջնորդներ եղան ասոնց ազատութեան
 համար, բայց ճարը չբաժան: Եւ այս ութ
 իշխանք ասոնք էին. Մանուկ Աղա Ալլահ-
 վերտեան, Առաքել Աղա, Մաղաքիա Աղա,
 Գասպար Աղա, Նորատունկ Աղա եւ Աբրա-
 համ Աղա, եւ երկուք ալ ուրիշ: Այս դառն
 բանտարկութիւն՝ ետքը աքսորանքի փոխ-
 փեցաւ. ուստի այս ութ իշխանք վանի կող-
 մեր աքսորեցան, ուր մէկ տարիէն աւելի
 աքսորանքի մէջ մնալով՝ մեծ մեծ վնասնե-
 րու հանդիպեցան, եւ Մանուկ Ամիրան մին-
 չեւ պարտքի տակ ալ ընկեր էր. վասն որոյ
 աքսորանաց տեղէն դարձեր էր նէ, կա՛մ ա-
 մօքուն, կա՛մ պարտատեարց կասկածէն
 տունին մէջ ժամանակ ինչ գոցվեր մնացեր
 էր: Բայց որովհետեւ կրօնքի պաշտպանու-
 քեան համար այս փորձութիւնք եւ այսպիսի
 ճախորդութիւնք իր գլխուն եկան, Աստուած
 ալ անակնկալ յաջողութիւն մը տուեր էր
 իրեն, որ ոչ միայն անբաւ հարստութեան
 տէր եղեր էր, որուն նման օսմանեան տէրու-
 քեան մէջ քիչ կը գտնվեր, այլ եւ հռչակա-
 տր անուն ունեցաւ նոյն տէրութեան մէջ...

41376-68

Մանուկ Ամիրան՝ սեղանաւորութեան՝ այս է սառաֆութեան՝ գործոց կը զրադի եւ շատ յաջողութեամբ ալ յառաջ կը տանի: Մէկ կողմանէ Կարնոյ այլազգեաց բարբարոսութենէն զգուած, եւ միւս կողմանէ իւր գործոց համար ի Կ. Պօլիս գտնվիլ իրեն օգտակար դասելով, վերջապէս իւր բնտանիքն ալ իւր Մատթէոս եղբօր բնտանեաց հետ ի Կ. Պօլիս կը փոխադրեն, ուր որ հիմա³⁵ իւր գերդաստանն կաքոյիկ եւ հայ գերդաստանաց մէջ ամէնէն ծաղկեալ եւ հին եւ երեւելիս է³⁶:

Ալլահվէրտեաններու ընտանիքով Կարնէն Պոլիս փոխադրութիւնը տեղի ունեցած է 1800էն քիչ առաջ: Թէեւ Հ. Գալէմքեան անորոշ կերպով «1800ի առջի տարիները Պոլիս փոխադրուած» են կ'ըսէ³⁷, սակայն Բաճեան կը ճշդէ, ըսելով թէ Նազարէթ Ալլահվէրտեան 1784ին ծնած է եւ «ի Պօլիս գացած ատեններն ինքն գրեթէ տասն տարեկան կար³⁸»: Ուրեմն՝ իբր 1793ին տեղի ունեցած է Ալլահվէրտեանց Պոլիս փոխադրութիւնը:

Ընտանիքով վերջնականապէս Պոլիս փոխադրուելէ առաջ՝ Մանուկ Ամիրա արդէն կանուխէն Պոլիս տուն տեղ ունեցած է՝ գործի համար շատ անգամ հոն դացած ըլ-

³⁵ Այսինքն՝ 1853—1858ին:

³⁶ Բագմ., էջ 401:

³⁷ Անդ., էջ 148:

³⁸ Բագմ., էջ 402:

լալով: Հին ժամանակագրութիւն մը կը հաս-
տատէ զայս, գրելով թէ Մանուկ Ալլահվէր-
տեան 1786ին Պոլիս էր³⁹:

Նկատենք այժմ, զատ զատ հատուած-
ներու մէջ, Աստուածատուրի զաւակներու
կեանքը:

Ա. Մանուկ Ամիրա Ալլահվէրտեան: —
Աստուածատուրի անդրանիկը՝ Մանուկ Ամի-
րա Ալլահվէրտեան ծնած կը համարուի
1756ին⁴⁰: Այս թուականի ճշգութեան հա-
մար հին վկայութիւն մը չունինք: Ինչպէս
վերը ականարկեցինք արդէն՝ Մանուկի հօր
ծնունդին (1670) եւ Մանուկի ծնունդին
(1756) միջեւ 86 տարուան անջրպէտ մը կայ,
որ տրամաբանական մեկնութիւն մը գտած
չէ: Հաւանօրէն Աստուածատուրի ծննդեան
թուականը — 1670 — սխալ է: Այդ թուա-
կանը կրնայ պատշաճիւ Աստուածատուրի
հօր՝ Սահակի:

Մանուկ Ալլահվէրտեանի մանկութիւնը
անցած է Հինձք գիւղի մէջ, իսկ երիտասար-
դութիւնը՝ Կարնոյ մէջ: 37 տարեկան էր,
երբ Պոլիս կը հաստատուի ընտանիքով:

Բաճեան վարդապետ կը գովէ Մանուկի
հայրեմասիրութիւնը. «Մանուկ Ամիրան
թէեւ ի Կարնոյ իւր հայրենիքէն տեղափո-

³⁹ Տե՛ս Հ. Գրիգ. Գալէմֆեարեան, անդ, էջ
174—175:

⁴⁰ Մեհմ. Ալթաք, անդ:

խութեամբ հեռացաւ, այլ հայրենեաց սէրն միշտ իւր սիրտ իր հայրենեաց հետ կապեր էր. ուստի անպակաս էր իւր բարերարութիւնը՝ իր հայրենեաց եւ հայրենակցաց վրայ: Իւր ջանքը միշտ իր հայրենակիցքը յառաջ քաշել եւ իր հայրենիքը պայծառացնելն էր. ուստի Կարնոյ մէջ մեր կաթողիկոսներէն շատերը յառաջ քաշեր եւ երեւելի ըրեր էր՝ իւր բարերարութեամբ ⁴¹»:

Գալէմքեարեան ⁴² Մանուկ եւ Մատթէոս Ալլահվէրտեաններու մասին կը գրէ որ «մեծ դեր ունեցած են ազգային շատ խնդիրներու մէջ, որ. Էջմիածնի Դաւիթ Կաթողիկոսին գլխաւոր հակառակորդներէն եղած են երկուքն ալ, ինչպէս կը յիշէ նոյն Դաւիթ Կ. Պոլսոյ Յովհ. Պատրիարքին 1803ին գրած նամակին մէջ, զանոնք «հերձուածող» առնուանելով»:

Էջմիածնի Ղուկաս Կաթողիկոսի մահէն (1799 Դեկտ. 27) վերջ կոխներ տեղի ունեցած էին յաջորդի ընտրութեան շուրջ, բայց մեծամասնութեան ձայնով ընտրուած էր օրինաւոր Կաթողիկոս՝ Դանիէլ Սուրմառեցին, որ նոյն միջոցին Պատրիարք էր Պոլսոյ աթոռին: Սակայն դեռ Դանիէլ Էջմիածին չմեկնած՝ Դաւիթ Ղորղանեան պարսիկ զինուորներու բռնի ուժով, սպառնալիքներով եւ ամէն տեսակ ապօրինի միջոցներով ինք-

⁴¹ Բագմ., էջ 402:

⁴² Անդ., էջ 148—149:

զինքը Կաթողիկոս օծել տուած էր Էջմիածնի մէջ 1801 Ապրիլ 28ին⁴³ :

Ահա այս Դաւիթ Կաթողիկոսն է որ Պոլսոյ Յովհաննէս Զամաշրնեան Պատրիարքին ուղղած նամակի մը մէջ կը գրէ 1803 Յունիսին. «...Արդ՝ որպէս իմանամք, խառնակիչն եւ վրդովիչն նոցա, եւ պատճառն վերերման այնր անարդար ձայնի դմէնջ, ո՛չ այլ ոք է, եթէ ոչ՝ փշանալի թօփալ Յակոբն, որ ահա յայտնի է եւ յարգելոյդ, թէ որպէս ինքն եւ Դանիէլն պատճառ եղեն այնքան ծանր վնասուց եւ տուգանաց կարնեցւոց... եւ նա ինքն թօփալ Յակոբն յայդր ունելով համախոհ ինքեան զԱլլահվերտեան Մանուկ եւ Մատթէոս երկուսեան եղբարսն հերձուածոյս, դոցին քեւօքն եւ միջնորդութեամբն առնէ գոր ինչ առնէ, եւ գործէ զչարիս եւ զանօրէնութիւնս: Ուստի՝ խնդրի ի սիրասուն եղբայրութենէդ, զի հետեւող լեալ՝ զիարդ եւ կարելի է պատուէր տացես յայդր՝ յիշեալ Մանուկ եւ Մատթէոս հերձուածողացն, եւ թօփալ Յակոբին եւս սաստեցես այստի զի հեռի կացցեն ի խարդախութեանց՝ որ վերաբերի առ մեզ եւ ջանասցեն զայն վայրաբանութիւն զոր արարեալ են դմէնջ Կարնեցիք՝ եւ զրեալ իսկ են յայդր՝

⁴³ Տե՛ս այս խնդրներու մասին՝ Ազէքսանդր Երեցեանց, Ներսէս Եպիսկոպոս Դանիէլ Կաթողիկոսի ժամանակ, Թիֆլիս 1877, էջ 6—11: — Աւետիս Պէրպէրեան, Պատմութիւն, էջ 8—23:

խափանել . . . զի մի յարուսցեն զմեզ ի վրէժ-
խնդրութիւն ⁴⁴» :

Թէ Ալլահձվէրտեաններու դերը ի՞նչ
եղած է եւ ի՞նչ կապակցութեամբ Դաւիթ
ապօրինի Կաթողիկոսը զայրացած է անոնց
դէմ՝ անծանօթ է մեզ : Բաճեան չունի ակ-
նարկութիւն այս մասին : Հաւանական է
որ Ալլահձվէրտեանք, իբրեւ ազդեցիկ անձեր,
Դանիէլ օրինաւոր Կաթողիկոսին թեւարկու-
թիւն ըրած ըլլան եւ ատով իսկ ատելութիւնը
զրգոած Դաւիթի :

Այն ստոյգ է որ Ալլահձվէրտեանք, յատ-
կապէս անոնց գլուխը՝ իր հարստութեամբն
ու գիրքովր հռչակաւոր ու մեծազդեցիկ
ղարձած Մանուկ Ամիրա Ալլահձվէրտեան՝
նշաւակ եղած է հալածանքի եւ աքսորքի
նա՛եւ Պոլսոյ մէջ : Բաճեան կը գրէ. «Ադէկ
չեմ գիտեր, բայց անանկ լսե՛ր եմ, որ Մա-
նուկ Ամիրան ի Կ. Պօլիս մէկ աքսորանք մ՛ալ
քաշե՛ր է. բայց քէ ի՞նչ պատճառի համար,
ադէկ տեղեակ չեմ ⁴⁵» :

Մանուկի աքսորանքի մասին ունինք կա-
թողիկէ ժամանակակից Օրագրութիւնը Քէօ-
լէեանի : Այդ աքսորքը 1816ին տեղի ունե-
ցած է՝ իրիկուն մը յանկարծակի ձերբա-
կալուելէ վերջ : Ահա Քէօլէեանի սեղմ տո-
ղերը. «1816 Մայիս 17. յերեկոյի պահու ի
ժամ 11 (թրքական ժամ) Քեահեա պէյն կո-

⁴⁴ Դիւան Հայոց Պատմութեան, է., էջ 370—371 :

⁴⁵ Բազմ., էջ 402 :

չել ետ գՄանուկն եւ զԳլճեան Անտոնն ի դուռն, եւ արգել ի Միւզիւր աղան⁴⁶», այսինքն՝ բանտարկեց: Գլճեանները ծանօթ են իրրեւ կաթողիկէ հին անուանի եւ ազգեցիկ Գերդաստան, որոնց հետ յետոյ խնամութիւն կ'ունենան Ալլահֲմէդեանք:

Ատկէ 14 օր ետքը կը գրէ Քէօլէեան. «1816 Մայիս 31. աքսորեաց արքայն գՄանուկն Աստուածատուրեան գկարնեցին եւ զԱնտոնն Գլճեան եւ ընդ սոցա գնացին երկու ֆահանայք եւ երկու սպասաւորք. Մանուկն ընդ Սահակ Խալրախեան ի Ռատոս (Հոռոս) Գլճին ընդ պարոն Յովսէփ ի Խպրըզ քալէյէպէնո⁴⁷»:

Ի՞նչ եղած է չարժառիթը Մանուկ Ալլահֲմէդեանի այս աքսորանքին: Քէօլէեան կը լռէ այդ կէտի մասին: Աչքի առջեւ ունենալով միեւնոյն ժամանակաշրջանի մէջ ուրիշ Հայ Կաթողիկէ ազգեցիկ անձերու ենթարկուած աքսորանքներն ալ⁴⁸, կու գանք այն եզրակացութեան թէ կրօնական եղած է չարժառիթը: Այս մասին թերեւս ուրիշ առթիւ կարենանք սպառիչ բացատրութիւն մը տալ, երբ Տիւգեաններով զրադինք:

Տիկին Նեկտար Տիւգեան (ծնեալ Ալլահֲմէդեան), 93 տարեկան, Պարիսէն կը գրէ

⁴⁶ Անտոն Քէօլէեան, Օրագրութիւն. Զեռագիր Վիենն. Միսիթ. Մատենադարանի:

⁴⁷ Օրագրութիւն, անդ, 1816 Մայիս 31:

⁴⁸ Տե՛ս մեր երկը. Գույումեան եւ Թընկերեան Գերդաստանները, Վիեննա 1951, էջ 47—48:

մեզի. «Կը յիշեմ, Հօրմէս լսած եմ թէ օր մը Եկնի-Խան, ուր ունէին մի քանի սենեակ, Մանուկ տղոցը սենեակը բանալով Նազարէթ եւ Արբաշամին ըսած է. «Տղա՛յք, ես կ'երթամ, Գնէն կանչեցին. քիչ ժամանակէն կը վերադառնամ»: Ծառան ետ գալով՝ «Էփէնտիյի ալը գոտուլար» (վար գրին, պահեցին), ըսած է: Ամբաստաներ եմ թէ Իսլամին դէմ խօսեր է: Սո՛ւտ: Մի քանի օր վերջը աքսորեր են: Խեղճ Մանուկ մինչեւ Իզմիր հասեր է եւ հոն կաթուած ունեցեր է: Քանի մը ամիս խեղճ եւ հիւանդ Իզմիր մնացեր է եւ յետոյ ետ դարձուցեր են Պոլիս, ուր հասեր է ողորմելի վիճակի մէջ: Քիչ ետքը վախճաներ է»:

Մանուկ Ալլահֲվէրտեան ունեցած ըլլալու է հզօր պաշտպաններ ալ, մանաւանդ թուրք նախարարներու եւ փաշաներու մէջ: Իր աքսորքը երկար չէ տեւած. նոյն տարւոյ Նոյեմբերին արդէն կ'ելլէ ազատութեան հրովարտակը: Քէօլէեան նախ 1816 Հոկտ. 19ին կը գրէ. «Խալրախճեան Սահակ վարդապետն եկն ի Հոռոզնէ ընդ ծով յերեսաց Մանուկ աղային ⁴⁹»: Իսկ 1816 Նոյ. 14ին ալ կ'իմացնէ. «Ել իլքաֆն (ներում) Մանուկ աղային Կարնեցւոյ Աստուածատուրեանին, որոյ վասն աւետարեբք ընթացան հետգիւտէ ⁵⁰»: 1816 Դեկտ. 11ին Մանուկ Ալ-

⁴⁹ Օրագրութիւն, անդ, 1816 Հոկտ. 19:

⁵⁰ Անդ, 1816 Նոյ. 14:

լահժէրտեանի ֆեոդորին՝ Գէորգ՝ Հոռոգոսէն Պոլիա կու գայ, Մանուկ Ալլահժէրտի մօտալուտ զալուստն աւետելով. «1816 Դեկտեմբ. 11. Եկն ի Հոռոգոնէ եկէն Գէորգն աւետաւորութեամբ յերեսաց Մանուկ ֆեոդյ իւրոյ ⁵¹»։ Եւ վերջապէս Դեկտ. 12ին կը գրէ Քէօլէեան. «1816 Դեկտ. 12. Եկն Մանուկ աղան ի սիրկիւնէ. ողջունատուք եկին խուռն առ նա ի տուն նորա ամիրայք եւ ամենայն սառափք յայլեւայլ ազգաց ⁵²»։

Այս տարիներուն Մահտեսի Մանուկ Ալլահժէրտեանի տան մտերիմ այցելու անձերէն մէկն էր հայրենակից սրբակրօն քահանայ մը — Յովհաննէս Վ. Սէլվեան ⁵³։

1819ին Տիւղեանց պատահած զարհուրանքին առթիւ գրեթէ հայ կաթողիկէ մը չէ մնացած որ որեւէ կերպով փնաս կամ նեղութիւն կրած չըլլայ։ Ալլահժէրտեանք ուղղակի չեն ենթարկուած հալածանքի կամ նիւթական մեծ փնասի։ Սակայն իրրեւ կարեւոր ու շեշտուած անդամ Հայ Կաթողիկէ Համայնքին՝ իրե՛նք ալ կրած են։ Հոս ալ մանրամասնութիւն պէտք չէ սպասել սակայն, քանի որ աւանդուած չէ գժրախտաբար։ Բայց կան գրաւոր ակնարկներ, որոնք ընդնշմարել կու տան տեղի ունեցած մեծ դէպքերու մասին։

⁵¹ Անդ, 1816 Դեկտ. 11։

⁵² Օրագրութիւն, 1816 Դեկտ. 12։

⁵³ Հ. Յակոբ Մ. Վ. Քօսեան, Բարձր Հայք, Ա., էջ 423։

Յովսէփ Զամչեան († 1833) Տիւղեանց փեսան էր եւ ձերբակալուած միւսներուն հետ: Ասոր աղջիկը՝ կինն էր Մատթէոս Աղա Ալլահվէրտեանի: Մասթէոսի կինը իր ականակապ զարդեղէնները հօրը՝ Յովսէփ Զամչեանի տունը պահած էր: Յովսէփի տունը խուզարկուելով՝ բոլոր գտնուած արժէքաւոր բաները կը գրաւուին եւ աճուրդի կը հանուին: Գրաւուած եւ անուրդի հանուած էին նաեւ Մատթէոսի կնոջ զարդեղէնները: Մանուկ Ալլահվէրտեան, կը ջանայ եղբօրը կնոջ թանկագին զարդեղէնները ապատել, բայց անկարելի կ'ըլլայ: Յետոյ կը ստիպուի այդ զարդեղէնները անուրդի մէջ գնել:

Այս դէպքը յիշուած է Հ. Գրիգորիս Գալէմքեարեանի ձեռագրերուն մէջ՝ հետեւեալ կապակցութեամբ. Տիւղեանց ձերբակալութենէն եւ անոնց հետ կապ ունեցող անձերու բանտարկութենէն վերջ՝ աներու խուզարկութեանց առթիւ կաթողիկէ Ազնաւորեանց տան մէջ երեք մեծ արկղ կը դրանուի, որոնք սեպհականութիւնն էին Հ. Դաւիթ վ. Ճերմակեանի (Վենետ. Մխիթ.): Արկղները նախ Հայոց Պատրիարքարանը կը փոխադրուին, յետոյ արքունիք: Հ. Դաւիթ չկարենալով ետ ստանալ Պատրիարքարանէն՝ «Մանուկ Աղա Ալլահվէրտիի միջնորդութիւնը կը խնդրէ, որ կը մերժէ՝ ըսելով. ես չկրցայ եղբօրս կնոջ ականակապ զար-

դերն ագատել, գորս իր հօրն Չամիչեան Յովսէփ Աղայի տունը պահած էր, եւ ստիպուեցայ ամուրդէն գնել...»:

Մանուկ Ալլահֲմէդըտեան Հայ Կաթողիկէ Համայնքի կազմակերպութեան մէջ աչքառու դեր կատարած կ'երեւայ: Թէեւ 1830էն առաջ Հայ Կաթողիկէութիւնը պաշտօնապէս ճանչցուած չէր իբրեւ ուրոյն Համայնք, սակայն ունէր իր ներքին որոշ կազմակերպութիւնն ու վարչութիւնը: Այդ կազմակերպական աշխատանքները մասնաւոր թափ եւ ուղղութիւն ստացած են Ալլահֲմէդըտեանց Պոլիս փոխադրուելէ վերջ: Մանուկ Ալլահֲմէդըտեան, որ արդէն Կարնոյ մէջ հալածանք եւ աքսորք կրած էր՝ Պոլիս անցնելէ յետոյ իր ամբողջ կորովը ի սպաս դրած է Հայ Կաթողիկէներու իրաւանց եւ ընչից պաշտպանութեան համար: Իր անձնական բարձր դիրքը եւ հարստութիւնը իրեն ընծայած ըլլալով ճոխութիւն մը ոչ միայն պոլսահայ սեղանաւորներու, այլ եւ առհասարակ Պոլսոյ սեղանաւորաց դասուն մէջ՝ իր այդ բարձր դիրքն ու ազդեցութիւնը յօգուտ Հայ Կաթողիկէ Համայնքին գործածած է: Այս է պատճառը որ Մանուկ Ալլահֲմէդըտեան անձնապէս աչքի փուշ եղած էր կրօնքի եւ ազգի թշնամիներուն եւ Պոլսոյ մէջ ալ ենթարկուած հալածանքի եւ աքսորքի, ինչպէս տեսանք:

Ալլահֲմէդըտեաններու այս արժանիքը գնահատելով՝ Ասկէրեան անոնց կը ձօնէ հե-

տեւեալ բովանդակալից տողերը. «... այսպիսի (հայ) մեծատուններէն ալ ոմանք եղան՝ թէպէտ եւ շատ քիչ, որոնց Աստուածասէր եւ ազգասէր յիշատակը օրհնութեամբ եւ գովութեամբ պիտի յիշուին, յաւիտեանս ժամանակաց, ինչպէս Հռովմէական Հայոցմէ Տունն Ալլահվէրտեանց եւ Տունն Թնկըռ Սիմոն աղայի եւ այլոց⁵⁴»:

1809ին գրուած *Ձեռագիր տետրակի մը մէջ*⁵⁵ Մանուկ Ալլահվէրտեանի մասին կը կարդանք. «Իշխանաւորն Մանուկ Հուտավերտի, որ արդէն ի հայրենիս իւր ի Կարին յետ կրելոյ հալածանս յանձն եւ ի յինչս իւր ի պատմառս ուղղափառ կրօնին՝ համարձակեաց ի նմա զաստուածային պաշտօնն. եւ այժմ է մի ի կարի պայծառ եւ ի զօրաւոր սեղանաւորաց Կոստանդնուպոլսոյ...»:

Մըսրըլեան Անտոն Գերապայծառի մահէն վերջ (1824) յաջորդ մ'ընտրելու համար Հայ Կաթողիկէները Մանուկ Ալլահվէրտեանի տունը կը հաւաքուին եւ Աղգային Ժողովի մէջ կ'ընտրեն Կարնեցի Անտոն Վ. Նուրիճան⁵⁶:

Մանուկ Ալլահվէրտեանի տունը Բերաէր:

Մանուկ Ալլահվէրտեանի ընտանեկան կեանքի մասին եղած ակնարկութիւնները

⁵⁴ Թ. Ասկէրեան, Հասունեան քաղաքականութիւն, էջ 16—17:

⁵⁵ Դիւան Անտոնեանց, այժմ մեր քով:

⁵⁶ Ասկէրեան, անդ, էջ 17—18:

չատ ու իշտ են եւ անբաւական՝ պայծառ դա-
ղափար մը կազմելու համար: Ամուսնացած
էր Կարին՝ Երանուհիի հետ եւ ունեցած զա-
ւակներէն կը յիշուին Նազարէք եւ Աբրա-
համ: Անծանօթ է Տիկ. Երանուհիի ընտա-
նեկան ծագումը, ծնունդն ու մահը: Բաճեան
լոկ սա ակնարկութիւնն ըրած է, խօսելով
Մանուկի որդւոց՝ Նազարէթի եւ Աբրահամի
բարեգործութեանց վրայ. «... մանաւանդ
որ այս մեծագործութեան յորդորիչ ունէին
իրենց ազնուաշուք մայր՝ Երանուհի տիկինն,
որ իր կեանքը չէր խնայեր իւր հայրենեաց
համար⁵⁷»: Ասկէ կը տեսնուի թէ Մանուկ
Ալլահօվէրտիի մահէն վերջ իր Տիկինը դեռ
տարիներ ապրեր է:

Մանուկ Ալլահօվէրտեան, ըստ Բաճեանի,
ապրած է «մօտ ութ-սուն տարի⁵⁸»: Իր մա-
հուան քուականը պիտի ըլլար հետեւարար
1756 + 80 = իրր 1836: Մինչ ըստ Գալէմ-
քեարեանի՝ Մանուկ Ամիրա մեռած է 1820—
1825ին: Ինչպէս Ասկէրեանի քով տեսանք՝
Մըսրըլեան Գերապայծառի մահէն վերջ՝
Մանուկ Ալլահօվէրտեանի տունը ազգային
ժողով տեղի կ'ունենայ, ուր հարկաւ ինքը
ներկայ է: Մըսրըլեան Գերապայծառի մահը
տեղի ունեցած է 1824 Սեպտեմբեր 2ին⁵⁹:
Իսկ ազգային ժողովը տեղի ունեցած է, ըստ

⁵⁷ Բագմ., տեղ., էջ 402:

⁵⁸ Անդ:

⁵⁹ Հանդէս Ամսօրեայ, 1953, էջ 244:

Ասկէրեանի, Մըսրըլեանի մահէն յետոյ՝ «Ժամանակէ մը ետքը»⁶⁰։ Ասով գրեթէ հասած կ'ըլլանք 1825ին, երբ տակաւին ողջ էր Մանուկ Ալլահադէրտեան։ Իր մահը տեղի ունեցած կրնայ ըլլալ հետեւաբար 1825—1836ին։

Մանուկ Ալլահադէրտեան իր յատուկ գերեզմանատեղին եւ դամբարանը ունեցած է Բերայի Հայոց գերեզմանատան մէջ, ուր եւ թաղուած է ինքը եւ հաւանորէն իր Տիկինը եւ որդիքը։ Հ. Գրիգորիս Վ. Գալէմքեան՝ խօսելով Բերայի Հայոց Գերեզմանատան վրայ՝ առիթով մը կը շեշտէ թէ հոն իր յատուկ դամբարանը ունի Ալլահադէրտեան Մանուկ սա՛ն Նշանագրով. «Կարնեցի Մանուկ Աստուածատուրեան», եւ թէ ան եղած է «կաթողիկէ Հայոց գլուխն եւ առաջին նեցուկն. իր հաւատքին համար երկու անգամ ամբարշտուած» եւ «իբր 1820—1825ին վախճանած եւ այնտեղ (Բերայի գերեզմանատունը) թաղուած» է⁶¹։

Բ. Մատթէոս Ամիրա Ալլահադէրտեան։
— Մատթէոս Ամիրայի կեանքէն հետեւեալ զձերը միայն ծանօթ են.

Ծնած է 1764ին Կարնոյ Հինձք գիւղը եւ վաճառականութեամբ զբաղած իր եղբոր՝ Մանուկ Ամիրայի հետ ըլլալով «հարստութեամբ եւ անուամբ շատ հռչակեալ Կարնոյ

⁶⁰ Անդ, էջ 18։

⁶¹ Հանդէս Ամսօրեայ, 1911, էջ 484։

մէջ»։ Գործի ընկերն եղած է Կարնեցի Մկրտիչ, որուն մահուան առթիւ կը գրէ Քէօլեան. «1816 Մարտ 9. Վախճանեցաւ էրզրումցի Մկրտիչ աղան, որ էր նա եկեալ ընտանեօք ի Կարնէ եւ օրքալս Մաքոս աղային. սա 50 տմաց գոլով, հիւանդութեան պատահեալ էր յերկար ժամանակաց. հանդիսութիւն թաղման սորա եղել 4 վարդապետօք, 40 տէրտէրօք եւ բաղմութիւն ժողովրդովք...⁶²»։

Մատթէոս Ալլահաճէրտեանի Պոլսոյ գրասենեակը նոր խանի մէջն էր⁶³, իսկ Թարապիա ունէր փառաւոր տուն եւ պարտէզ։ Իր գործը սեղանաւորութիւն ըլլալով՝ սեղանաւորն եղած էր Եպարքոսին, ունենալով զայն պաշտպան եւ նեցուկ։ 1820 Յունուար 5ին (ն. տ.) Եպարքոսը կը փոխուի, որով Մատթէոս կը կորսնցնէր կարեւոր նեցուկ մը թէ՛ իր տան եւ թէ Կաթողիկէ Հայոց համար։

Մատթէոս Ամիրա եղբօր ենթարկուած կրօնական հալածանքներէն մասամբ զերծ եղած է։ Ինքն ալ Երուսաղէմ գացած ըլլալով՝ կը կրէր «Մահտեսի» տիտղոսը։

Մատթէոս Ալլահաճէրտի ամուսնացած էր Տիւղեանց փեսայ Յովսէփ Զամչեանի աղջկան հետ, որուն անունը անծանօթ է մեզ։

⁶² Օրագրութիւն, 1816 Մարտ 9։

⁶³ Պատմութիւն Անցից, Կ. Պ. 1818, էջ 11։

Յովսէփ (ծն. 1765 + 1833) ամուսնացած էր Յովհաննէս Տիւգեանի առջիննէկ զաւկին՝ Սրբուհիի⁶⁴ (ծն. 1772 Հոկտ. 5 + 1824 Յունուար 6) հետ, որոնց սերունդի մասին ոչինչ աւանդած է Մէնէվիշեան:

Իր այս ամուսնութենէն աղջիկ մը ունեցած է Մատթէոս Ալլահվէրտի, որուն անունը նոյնպէս անծանօթ մնացած է, բայց ծանօթ է Մատթէոսի աղջկան փառաւոր հարսանիքը, զոր յիշատակած է ժամանակակից Քէօլէեան՝ տալով հետաքրքրական մանրամասնութիւն: Սա կը գրէ. «1814 Հոկտ. 18. Ի Թարապիս եղեւ հարսանիք Կարնեցի Մաթոս աղայի դստերն ընդ Պէմմէգեան Պօղոսի որդւոյն պարոն Յակոբայ. հարսանիք մեծ եւ բազմութիւն ամիրայից էր անդ. Թնկրեանք, Քլնեանք, Տավուքեանք, Ազմաւուքեանք, եւ ի Հայոց ամիրայից երեւելի սառափք եւ ի Յունաց՝ պէյզատէք եւ տօմնայք: Նաեւ Պատրիարք Վարդապետն եւ վէֆիլն, եւ սարկաւագօք, դպրօք յոյժ մեծ հանդիսութիւն եղեւ: Կնիսիայրն էր Քլնեան Անտոնի որդին Գրիգորն, որ 7 նաւակօք գնային 3,3 չուխտակօք. 3 նաւակքն կանանց եւ 4 արանց. ելլող (հրաժարեալ) Յօհաննէս Պատրիարքն եւս էր անդ... սալի (Էրրորդ) գիշերն այլազգք մեծք եկին եւ ըստ նոցա եղեւ ուրախութիւնն: Տիւգեանք եւ Ալիփա-

⁶⁴ Հ. Գաբրիէլ Մ. Վ. Մէնէվիշեան, Ազգաբաշխութիւն Տիւգեանց (տոհմածառ):

նեանի առաքեցիս զընծայս իւրեանց եւ ոչ զնացիս ⁶⁵» :

Այս ամուսնութեան առթիւ Մէնմ. Ալսպարի յօդուածագիրը կ'աւելցնէ որ Պէքմէզեան Յակոբ՝ Ալլահօվէրտեանց փեսայ (տաճկերէն՝ տամատ) ըլլալէ վերջ՝ իր մականունը կը փոխէ Տամատեանի ⁶⁶ :

Տիւղեաններու եւ Ալիքսանեանց վերապահութեան շարժառիթը մեզ անձանօթ է : Չենք գիտեր թէ ինչո՞ւ ասոնք հարսանեաց նուէրներ կը զրկեն, բայց անձամբ չեն երթար : Որքան գիտենք՝ Տիւղեանց եւ Ալլահօվէրտեանց միջեւ ցրտութիւն գոյութիւն չէ ունեցած : Մանաւանդ հոս չի կրնար ցրտութեան վրայ խօսք ըլլալ, քանի որ Տիւղեաններու քոռան կատարած պսակի վրայ է խնդիրը : Տիւղեաններ եւ Ալլահօվէրտեաններ իրարու խնամիացած են յետոյ ալ, ինչպէս պիտի տեսնենք :

Մատթէոս Ալլահօվէրտի աղջկան այս ամուսնութենէն յառաջ եկած սերունդը անձանօթ է : Տամատեան մականունով ուրիշ հայ կաթողիկէ հին ընտանիք ալ ծանօթ է, որոնցմէ մին Տիւղեաններու խնամիացած է :

Չենք գիտեր թէ արդեօք Մատթէոս Ալլահօվէրտեան ուրիշ զաւակ ալ ունեցած է : — Բաճեան Վարդապետ իր գրութեան մէջ աւելի Մանուկ Ամիրայի եւ անոր սերունդի

⁶⁵ Անտոն Բէօլէեան, Օրագրութիւն, 1814, Հոկտեմբ. 18 :

⁶⁶ Մէնմ. Ալսպար, 1906, Թ. 4361 :

վրայ խօսած է: Մատթէոսի մասին շատ հարեւանցի ակնարկութիւն ըրած, իսկ անոր սերունդը բոլորովին անտեսած է: Սերովրէ Ֆէրհաթեան (Մէմմ. Ախպար) ալ միայն Մատթէոսի մէկ ազջիկը յիշած է անանուն:

1816ին սկսուած կրօնական միութեան ազգային ժողովներուն՝ Ալլահվէրտեան տնէն «Կարնեցի Աստուածատուրեան Մատթէոս» մասնակցած է⁶⁷: Ըստ Պէրպէրեանի⁶⁸ Մանուկ Ալլահվէրտեան ալ համակիր եղած է այդ գաղափարին եւ իր անդրանիկը՝ Նազարէթ ներկայ եղած է 1820ին միութենական գործողութեանց⁶⁹: Իսկ Մատթէոս Ալլահվէրտեան, միշտ ըստ Պէրպէրեանի, միութեան մասնակցող բոլոր անդամները հրաւիրած է «ի Թաքապիա ի մեծաշէն գուարնալի ծովեգերեայ ամարանոց իւր, եւ գաւուրս երիս արար ընդունելութիւն անդամօր⁷⁰»:

Կրօնական միութեան խնդրոյն ծագումը բոլորովին տարբեր եղած է քան որ Պէրպէրեան կը ներկայացնէ: Այդ հարցը կապ ունի Տիւղեանց Պատմութեան հետ, ինչ որ չի կրնար մեզ հոս զրազցնել այժմ:

Քանի որ Տիւղեանները յիշեցինք՝ ըսենք նաեւ թէ, երբ չորս Տիւղեանները կը սպաննուին՝ ըստ քրքական օրէնքի մարմինները

⁶⁷ Աւետիս Պէրպէրեան, Պատմութիւն, էջ 108:

⁶⁸ Անդ:

⁶⁹ Անդ, էջ 134:

⁷⁰ Անդ:

ծովամայն պիտի ըլլային. սակայն Մատթէոս Ալլահազիբտեան, որ Եպարքոսին սեղանաւորն էր, 2500 դաւեկանի գաղտնի կը գնէ տանիկներէն այդ մարմինները. նաւակով կը բերուն Քուրուչէճէի ծովափունքը ցամաք կը հանուն, ուսկից Պատրիարքը քահանաներով կը տանի կը թաղէ Տիւղեանց հայերու գերեզմանը:

Մատթէոս Ալլահազիբտեան կը վախճանի 1822 Յունիս 17ին: Այս մասին եղած թղթակցութեան մը մէջ կ'ըսուի. «Ի 27 Յունիսի վախճանեցաւ Մաթոս Աղայն Ալլահիվերտեան, ելով հիւանդագին ի հերուն հետէ⁷¹»:

Գ. Աղջիկներ: — Բաճեան⁷² կը գրէ որ Աստուածատուր՝ Մանուկ եւ Մատթէոս զաւակներէն զատ՝ աղջիկներ ալ ունեցած է, որոնց մասին բան մը չ'աւանդեր սակայն: Ասոնց մասին ուրիշ կողմէ ալ որեւէ յիշատակութիւն մը գտած չենք: Ֆէրհաթեան իր ծանօթ յօդուածին մէջ Աստուածատուրի աղջիկ ունեցած ըլլալը չի յիշեր:

6. ԱՆԾԱՆՈԹ ԱԼԼԱՀՎԷՐՏԵԱՆՆԵՐ

1700ի վերջերէն սկսած «Ալլահազիբտեան» մականունը կրող քանի մը կաթողիկէ անձեր կան, որոնց ազգականական կապը Աստուածատուրի որդւոց եւ թոռանց

⁷¹ Դիւան Վիենն. Մթիթ. 1822 Յուլ. 10:

⁷² Բագմ., անդ, էջ 401:

Հետ յայտնի չէ: Գործիս ամբողջութեանը համար հոս կը յիշենք այդ անձերու անունները՝ հնութեան կարգով:

ա. Տէր Պօղոս Ալլահվերտեան. — 1824ին կը յիշուի մեր Դիւանի թուղթերուն մէջ. Վիեննա նամակ մը գրելով փափագ կը յայտնէ մեր քով գիրք մը ապագրելու⁷³: Այս անձը 1840 Փետր. 14ին Մարուշ Նախագահի կոնդակով եւ արքունի հրովարտակով Անկիւրիոյ Հայ Կաթողիկէներու Առաջնորդ կարգուած է⁷⁴:

բ. Քաթինա Ալլահվերտեան. — Ամուսնացած է Մկրտիչ Տիւզեանի (ծն. 1851 Դեկտ. 21) հետ եւ ունեցած զաւակ մը՝ Միֆայէլ-Արսէն (ծն. Պարիս 1883 Նոյ. 2/14)⁷⁵:

գ. Դոկտ. Յարութիւն Ալլահվերտեան. — Բժիշկ է Կարնոյ մէջ 1879ին եւ կը գովուի. «...իւր արհեստին հմտութեամբ ազգին շատ ծառայութիւն մատուցած է, մանաւանդ անտէրունչ աղքատաց, որք ձրիարար խնամուած եւ դեղօրայս անգամ ընդունած են իրմէ⁷⁶»:

դ. Միֆայէլ Ալլահվերտեան. — Եղբայր վերոյիշեալ Դոկտ. Յարութիւնի, «որ ու-

⁷⁴ Հ. Գրիգ. Գալէմբարեանի թղթերուն մէջ:

⁷³ Դիւան Վիենն. Միտթ. 1824 Օգ. 10:

⁷⁵ Հ. Գ. Մէնէվիշեան, Ազգար. Տիւզեանց, տոհմագիր:

⁷⁶ Մասիս, Կ. Պ. 1879, Թ. 2350:

սումնական եւ հայրենասէր անձ մ'է, թըղ-
թակից Լէվանթ Հէրլտի⁷⁷» :

Կարնեցի ալեւոր մը այս եղբայրներու
համար կ'ըսէ որ Մուրատ-Ռափայէլեան
կրթուած են : Ձեռնարկած էին Կարնոյ մէջ
բանալ գիտական գիւղատնտեսութիւն մը,
բայց չյաջողեցան :

Լ. Միփայէլ եւ Խաչատուր Եղբարք Ալ-
լահվերտեան. — Հաւանօրէն զ—զ անձերու
կը վերաբերին եւ կ'որակուին «անդի Հա-
սունեանք»⁷⁸ :

Դ. ՄԱՆՈՒԿ ԱԼԼԱՀՎԷՐՏԻ ՏՈՀՄԸ

Մանուկ եւ Երանուհի Ալլահվերտեան
ամուլը ունեցած է երկու զաւակ. Նազարէք
եւ Աբրահամ, որոնք իրենց կարգին օրհ-
նուած են բազմածին սերունդով մը : Այս
երկուքին պատմութիւնը յստակ գծերու
մէջ ներկայացնելու համար՝ երկու զատ
գլուխներու կը բաժնենք մեր նիւթը :

Ա. Նազարէք Ամիրա եւ իւր սերունդը
Կեմսագրական գծեր

Մանուկ Ալլահվերտեանի անդրանիկը՝
Նազարէք Կարին ծնած է, ըստ Բաճեանի՝
1784ին, իսկ ըստ Ֆէրհաթեանի՝ 1783ին :
Ալլահվերտեանց Պոլիս փոխադրուելու տա-
րին Նազարէթ «գրեթէ տասն տարեկան

⁷⁷ Անդ :

⁷⁸ Հ. Յակոբ Մ. Վ. Գոսեան, Բարձր Հայք, Ա.,
էջ 447 :

կար» : Բաճեան Վարդապետ, որ ժամանակակից է այս սերունդին՝ կը պատմէ իր տեսածն ու լսածը Նազարէթի մասին. «Յնոյք ըստ ամենայնի փութաջան եղան զինքը կըրթութեան մէջ մեծցնելու... Ընտիր դաստիարակաց ձեռքով քրիստոնէական բարեպաշտ կըթութիւն եւ հմտութիւններ ստացաւ. իր ազնիւ նախնեաց պէս հայրենասէր ու բարեսէր էր. բնութեամբ կրակոտ ու զայրացկոտ. իր մտքին մէջ բան մը որոշէր նէ, զժուարաւ կը թողուր. ի վերայ այսր ամենայնի զթած սիրտ ունէր եւ առատաձեռնութիւն կը ցցընէր միշտ. մեծագործութիւն սիրող էր, քաղաքական ու առեւտրական գործոց, մանաւանդ սեղանավաճառութեան (սեղանաւորութիւն) քան զամէնքը գերազանց ու հմուտ էր. ահարկու տեսք ունէր եւ տիրող բնաւորութիւն... Այս բարեբար Ամիրան իր մահուանէն յառաջ ամենայն ջանիւք հետախնդիր էր ի Կարին իւր հայրենի երկիրը՝ եկեղեցիին շինութիւն կատարելու, որ գրեթէ շինութեան ամէն հարկաւոր միջոցները իր ողջութեան պատրաստեր էր, եւ իր մահուան ատենն ալ՝ ինչպէս լսեր եմ յարժանահաւատաց՝ իր ազնիւ եղբօր Աբրահամ Ամիրային Կարնոյ եկեղեցւոյ շինութեան համար իւր փափաքը ու վերջին կամքը յայտներ էր. մանաւանդ որ այս մեծագործութեան յորդորիչ ունէին իրենց ազնուաշուք մայր՝ Երանուհի Տի-

կինն, որ իր կեանքը չէր խնայեր իր հայրենեաց համար: Ուստի այս երկու հոշակաւոր հարազատից, այս է՝ Նազարէթ Ամիրա եւ Աբրահամ Ամիրային մեծագործութիւնն է Կարնոյ եկեղեցւոյ շինութիւնն եւ անոր շնորհեալ կալուածոց ու զարդուց առատաբաշխութիւնն, որով իրենց հայրենի կալուածք, որ ի Հինձֆ գեղ ունէին, եւ Կարնոյ մէջ եղել հայրենի տուններ՝ սոյն եկեղեցւոյ մշտնջենական եկամուտ կապել, որոց նպաստիւք հիմայ քաղաքին աղքատքն ալ կը կերակրվին: Այս ամենին վկայ է եկեղեցւոյ աւագ խորանին ճակատը զրուած արձանագիրն այսպէս. Յիշատակ անմահ տան Ալլահիվերտան: Նազարէթ Ամիրան իր հօր մեռնելէն ետքը, իւր գերդաստանին կառավարութիւնը գո՛վելի կերպով կառավարելով, տէրութեան մէկ երեւելի բղէջին հետ մէկ բանի մը համար կ'աւրուի ու անոր սաղբանօք Յունաստանի կողմն կ'աքորվի. այս աքորանքին մէջ իր հետ ընկերակից կը տանի Սէլվեան Յովհաննէս Վարդապետը, որուն յանձնեցին յետոյ Կարնոյ եկեղեցւոյ շինութեան վերակացութիւնը, եւ այս մեծանուն վարդապետին ձեռօք շատ բարիքներ ըրին իրենց հայրենեաց... այս երջանիկ Եպիսկոպոս միշտ գովութեամբ կը խօսի Նազարէթ Ամիրային առատաձեռնութեան ու հայրենասիրութեան վրայ»⁷⁹:

⁷⁹ Բազմ., անդ, էջ 402—403:

Եկեղեցի շինող

Կարնոյ Կաթողիկէ Հայոց Ս. Աստուածածին եկեղեցին շինողները Ալլահվէրտեաններն են: Շինութեան հրամանագիրը հանած է Սէլվեան վարդապետ, իսկ շինութեան ամբողջ ծախքը վճարած են Նազարէք եւ Աբրահամ Ալլահվէրտեան հարազատները: Եկեղեցին շինուած է քաղաքին արեւելեան-հիւսիսային կողմը, «Գավաղ-մահալէ» կոչուած թաղին մէջտեղը: Հիմը դրուած է 1840ին եւ աւարտած 1842ին: Արտաքուստ պարզ է, չրջապատուած պարտէզով, պատերը շինուած են կարմրագոյն սրբատաշ քարերով: Առջեւն ունի բակ կամ դաւիթ մը, որ եկեղեցւոյ մաս կը կազմէ եւ որուն վրայ շինուած է կիներու վերնատունը, իսկ վերնատան տանիքի վրայ՝ եկեղեցւոյ ճակատը՝ քառասուն զանգակատունը, երկու զանգակով: Գաւթին յատուկ դռնէն ներս մտնելով աջ կողմը կը տեսնենք փոքրիկ մատուռ մը, որ մկրտութիւններու յատկացուած է եւ ուր կը գտնուի բարձրագիւր դամբան մը, որուն մէջ ամփոփուած է Սէլվեան Գերապայծառին մարմինը: Գաւթիս մէջն է եկեղեցւոյ աւագ դուռը՝ կրկնաթեւ, երկաթաշէն: Կան նաեւ կողմնակի երկու դռներ. աջակողմի դուռը կիներու մուտքին յատուկ է, ուսկից կը բարձրանան վերնատունը: Աւագ դրան ճակատը, մարմարիտնի մը վրայ քանդակուած է.

Ահեղ իմն է տեղիս
 Սա է տուն Աստուծոյ
 Եւ այս է դուռն երկնից
 ՌՄԶԹ

*Աջ կողմի դրան ճակատը մարմարիոնի
 մը վրայ եւս կայ արձանադրութիւնս .*

Անցաք մեք ընդ հուր եւ ընդ ջուր
 Եւ հաներ զմեզ ի հանգիստ
 Մտից ի տուն քոյ պատարագօք
 Եւ տաց քեզ զուխտ շրթանց
 Զոր բերան իմ խօսեցաւ
 Ի նեղութեան

*Իսկ ձախակողմեան դրան վրայ կը կար-
 դանք .*

Ահա ընտրեցի զտունս զայս
 Եւ սրբեցի լինել տեղի
 Անուան իմոյ
 Աչք իմ եւ սիրտ աստ եղիցին
 Յամենայն ժամ

*Աւագ խորանի կամարակապ ճակատին
 վրայ կայ մարմարիոն մը՝ յիշատակարա-
 նովս .*

Յիշատակ անմահ
 Տանն Ալլահվէրտեան
 1840

Յաջորդ ժամանակներու մէջ բեմին վրայ երկու մարմարիոն հաստատուած է մշտնջենաւոր պատարագներու ցանկերով, որոնց մէջ կը կարդանք Պետրոս Պէյ Ալլահ-վերտեանի, Տիկին Տիրուհի Ալլահվերտեանի եւ երկու անգամ Մկրթ Պէյ Ալլահվերտեանի անուաները⁸⁰ :

1901ին գետնաշարժէն բաւական ֆուսուած ըլլալով եկեղեցին՝ Պոլիս գտնուող Ալլահվերտեանց նիւթական օգնութեամբ կը նորոգուի եւ հասութեաբեր արօտ մ'ալ կը գնուի⁸¹ :

Ազգային գործիչ

Նազարէթ Ալլահվերտի ազգային գործունէութեան մասին կ'ըսուի թէ «մեծ դեր խաղացած է հայ կաթողիկէ հասարակութեան մէջ⁸² : Դժբախտաբար այդ մասին բախտ չունեցանք գրաւոր կամ բերանացի տեղեկութիւն մը ձեռք բերելու : Իր գործունէութեան կարեւոր մասը հաւանօրէն 1830—1835ի կազմակերպական շրջանին մէջ կ'ընայ :

Ամուսնութիւն

Նազարէթ Ամիրա ամուսնացած էր Փաթիկօ (Կատարինէ) Խոտիկ(եան)ի հետ⁸³ :

⁸⁰ Տե՛ս մանրամասնօրէն՝ Հ. Յակոբ Ծ. Վ. Քօսեան, Բարձր Հայք, Ա., Վիեննա 1925, էջ 460—468, նաեւ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ լուսանկարը :

⁸¹ Անդ, էջ 458 :

⁸² Հանդէս Ամսօրեայ, 1911, էջ 90 :

⁸³ Մէմ. Ախպար, անդ, թ. 4361 :

Բաճեան կը գրէ Տիկնոջս մասին. «Ձեմ կըր-
նար մոռնալ հոս խօսքիս կարգին մէջ յի-
շելու անոր (Նազարէթի) աղփատասէր Քա-
թինկօ տիկնոջ անունը, որ ի հասարակի
մայր աղփատաց կը կոչվէր. այս բարեպաշտ
տիկինն այնքան առատաձեռն գրած ու աղ-
փատասէր եւ բարեպաշտ էր, որուն նման ու
հաւասար շատ քիչ կը գտնվի հիմայ: Աս
տիկնոջ գթութեան պատուէներ ոչ միայն ի
կ. Պոլիս եղեալ աղփատք վայելեր են, այլ եւ
ամէն տեղի եւ մանաւանդ այս մեր (Կարին)
քաղաքի աղփատք, որոնք հիմայ անոր հոգ-
ւոյն համար միշտ պաղատող են առ Աս-
տուած ⁸⁴»:

Այս տեղիքէն կ'իմանանք թէ Տիկ. Քա-
թինկօ Նազարէթ Ալլահփէրտեան 1853ին
վախճանած էր, քանի որ Բաճեան այդ տո-
ղերը կը գրէր Կարին՝ 1853ին ⁸⁵: Ե՞րբ վախ-
ճանած է Տիկ. Քանթինկօ: — Իր դաւակը —
Մանուկ Պէյ — 1845ին հրատարակած «Պօ-
ղոս ու Վիրգինիա» գիրքը ձօնած է «Ի Յիշա-
տակ սիրելւոյ մօր իւրոյ Հանգուցելոյ Խո-
տիկեան Քաթինկօ Տիկնոջ կողակցի Նազա-
րէթ Ամիրայի Մահտեսի Աստուածատու-
րեան»: Ուրեմն Տիկին Քաթինկօ վախճանած
էր արդէն 1845ին: Ո՛ւր թաղուած ըլլալը
անձանօթ է մեզ. չենք գտած տապանադիրն

⁸⁴ Բազմ., տեղ., էջ 403:

⁸⁵ Տե՛ս Բազմ., տեղ., էջ 405:

ալ: Տարակոյս չունինք թէ Բերայի հին գերեզմանատան մէջ թաղուած ըլլալու է, ուր Մանուկ Ալլահօվէրտի իր դամբարանը ունէր, հաւանօրէն ընտանեկան:

Մահ եւ թաղում

Նազարէթ Ալլահօվէրտեան կը վախճանի 1835 Նոյ. 12ին (ն. տ.) «Պեռ ծերութեան հասակին չհասած⁸⁶», այսինքն՝ 52—53 տարեկան: Թաղումը կատարուած է, կ'ըսուի, մեծ հանդիսաւորութեամբ Բերայի գերեզմանատունը⁸⁷: Իր տապանագիրը գտած չենք:

Նազարէթ Ամիրայի սերունդը

Նազարէթ եւ Քաթինկօ ունեցած են տասը զաւակ: Բաճեան այդ տասնէն միայն հետեւեալներն յիշած է. Անտոն, Յովսէփ, Պետրոս, Թագուհիցա եւ Աննիկ: Սերովրէ Ֆէրհաթեան Նազարէթի զաւակներէն ոչ մէկն յիշած է, բայց կ'ըսէ որ անոր մանչ զաւակները աղջիկ առած են Ազնաւորեան, Գըլնեան, Շէօհրեան եւ Եաղլըֆնեան ընտանիքներէն⁸⁸:

Ստուգած ենք որ Նազարէթի զաւակներէն Ազնաւորեանց փեսայացած է Անտոն Պէյ, Գըլնեանց՝ Պետրոս Աղա, Շէօհրեանց՝ Յովսէփ Պէյ. իսկ Եաղլըֆնեանց ո՞վ փե-

⁸⁶ Անդ, էջ 403:

⁸⁷ ՀԱ. 1911, էջ 90:

⁸⁸ Մէնմ. Ախպար, անդ:

սայացած է: Ո՞վ է Նազարէթ Ամիրայի չորրորդ մանչ զաւակը, որ ըստ Սերովբէ Ֆէր-
հաթեանի Եաղլըքճեանց փեսան եղած է: —
Ստոյգ չենք, յիշատակութիւն մը չենք
գտած, բայց մեծ հաւանականութեամբ կը
կարծենք թէ Նազարէթ Ամիրայի չորրորդ
մանչն է Մանուկ Պէյ. այն՝ զոր Բագմավէպի
յօդուածագիրը Աբրահամ Ամիրայի որդի եւ
յաջորդ կարծած է:

Հ. Բարսեղ Սարգսեան՝ Բաճեանի գրու-
թեան մէջ Աբրահամ Ամիրայի անունը յի-
շած ատեն՝ ծանօթութեան մէջ տեղեկու-
թիւն մը կ'աւելցնէ իր կողմէ, գրելով. «Ասոր
(Աբրահամ Ամիրայի) որդի եւ յաջորդ եղած
է հաւանօրէն Մանուկ Պէյ Ալլահվէրտեան,
զոր հեղինակս (Բաճեան) յիշած չէ հոս:
Սա, այսինքն Մանուկ Պէյ, ծնած է ի Կ. Պ.
1824 Յունուար 3. մտած է Մուրատեան վար-
ժարան (ի Պադովա) 1836 Օգոստ. 4, որ-
պէս առաջին ուսանող եւ ելած է 1838
Նոյ. 12...»⁸⁹:

Արդ, Աբրահամի երէց որդին եւ յա-
ջորդն է Գրիգոր⁹⁰: Աբրահամ ունեցած է
Մանուկ (Մանիկ) անունով մանչ զաւակ մը,
ծնած՝ 1834ին եւ մեռած 1882ին, 47 տարե-
կան⁹³: Հետեւաբար Սարգսեանի յիշած
Մանուկ Պէյ Աբրահամ Ամիրայի զաւակը չի

⁸⁹ Բագմ., անդ., էջ 402, ծանօթ. 1:

⁹⁰ Մէնմ. Ախպար, 1906, Թ. 4361:

⁹¹ Թէրնէմանը Էֆեֆար Կ. Պ. 1882, Թ. 1417:

կրնար ըլլալ: Մենք ամենայն հաւանակա-
նութեամբ կը կարծենք թէ Հ. Սարգսեանի
յիշած Մանուկ Պէյ Ալլահվէրտեանն է Նա-
զարէթ Ամիրայի չորրորդ մանչը եւ որ փե-
սայացած է Եաղլըֆնեաններուն:

Մեր հաշուով Նազարէթ Ամիրայի զա-
ւակներն են, տարիքի կարգով. 1. Վար-
դուհի, 2. Անտոն Պէյ, 3. Պետրոս Աղա,
4. Թագուհի, 5. Յովսէփ Պէյ, 6. Աննիկ,
7. Մանուկ Պէյ, 8—10 անծանօթ: Խօսինք
կարգաւ:

1. Վարդուհի. — Նազարէթ Ամիրայի
առջինն է զաւակն է Վարդուհի, ծնած
1809ին՝ ամուսնացած է Մկրտիչ Սաման-
նեանի (ծն. 1806 Դեկտ. 1, † 1861 Նոյ. 5)
հետ, որմէ կ'ունենայ մանչ զաւակ մը՝
Գէորգ (ծն. 1832 Յուլ. 9, † 1897 Դեկտ. 11),
բայց ինքը 24 տարեկան մանկամարդ հա-
սակի մէջ կը մեռնի 1833 Յուլիս 9ին: Գէորգ
կը մեծնայ մօրաքրոջ՝ Թագուհիի մայրագուծ
խնամքներով եւ իրրեւ պետական պաշտօ-
նեայ՝ կը ստանայ Պէյութեան աստիճանը⁹²:

2. Անտոն Պէյ. — Բաճեան կը գրէ
1853ին. «Նազարէթ ամիրային կողմանէ
տանն պայազատ է հիմայ խր անգրանիկն
Անտոն Պէյ, ծանրաբարոյ, վեհանձն, հայրե-
նասէր ու կրօնասէր. այս բարերարն անմո-

⁹² Հմմտ. Հանգէս Ամսօրեայ, 1891, էջ 347: —
Հ. Յակոբ Մ. Վ. Քօսեան, Գերեզմանատուն կաթո-
ղիկէ Հայոց, էջ 123, 266:

«այս ունի իր սրտին մէջ իւր հայրենեայ յիշատակը, ու իր հարց կառուցած եկեղեցւոյ զարդերը եւ պայծառութիւններ ընել իրեն փառք կը սեպէ»⁹³։

Անտոն Պէյ ծնած է 1813ին։ Կ'երեւայ թէ կանուխէն մտած պետական պաշտօններու մէջ՝ հետզհետէ բարձրանալով՝ արժանացած է Պէյ տիտղոսին։ Կը յիշուի 1855ին⁹⁴ եւ մեծագումար նուիրատուութեամբ (500 ոսկի) կը հանդիսանայ փարթամ Գերգասաւանի մը մէկ կարեւոր անդամը⁹⁵։ Իր արդիւնալից կեանքը կնքած է 1889ին, 76 տարեկան։

Անտոն Պէյ ամուսնացած է Յովսէփ Ազնաւորեանի դուստր Սոփի Ազնաւորեանի (ծն. 1816, † 1893) հետ։ Իրենց պսակը օրհնուած է եօթը զաւակներով, որոնք են. Աղայ Պէյ, Յակոբիկ, Պօղոսիկ, Նազարէք, Աստուածատուր, Ֆուլիկ եւ հաւանօրէն Հոփսիսիւէ։

1853ին «Նորաբողոք»էին տակաւին Անտոն Պէյի մանչերը, երբ կը գրէր Բաճեան եւ իր գրութիւնը կը ձօնէր անոնց՝ յորդորելով զանոնք որ նմանող ըլլան իրենց նախնեայ։ Բաճեանի վերջին տողերն են ասոնք. «Հայրենասիրութեան եռանդն կը վիտայ նաեւ այս մեծանուն գերգասատանին բոլոր

⁹³ Բագմ., անդ., էջ 403։

⁹⁴ Մէմմ. Հավատիս, 1855, Թ. 77։ — Հմմտ. Արշ. Արարատեան, 1846, Թ. 251։

⁹⁵ Մէմմ. Հավատիս, 1862, Թ. 456։

սրտին մէջ: Եւս առաւել իւր (Անտոն Պէյի) նորաբողոքոյ որդւոցն Աղայ Պէյին, Յակոբիկ Աղային, Պօղոսիկ Աղային եւ Նազարէթ-Աղային, որոց նուիրեր եմ սոյն այս իրենց նախնեաց Ազգաբանութիւնն եւ ֆիւղագրութիւնը: Մեծայոյս եմ, որ իրենց նախնեաց դիւցազնութեան ազնիւ արիւն անաղարտ կը պահեն իրենց երակներու մէջ, եւ կը ջանան իրենց ընտիր գերդաստանը միշտ ազնիւ պահել դարէ ի դար բիւրաւոր տարիներու մէջ⁹⁶»:

Շատ քիչ բան ծանօթ է Անտոն Պէյի զաւակներու կեանքի եւ գործի մասին: Ահա մեր գիտցածը. ա. Աղայ Պէյ՝ անծանօթ իր ծննդեան եւ մահուան թուականը՝ 1892ին իր մօր Տիկ. Սոֆիի հետ նուիրատուութիւն մը կ'ընէ Ս. Յակոբի Հիւանդանոցին⁹⁷: բ. Աստուածատուր ծնած 1836ին՝ մեռած է 1904ին: գ. Յակոբիկ Պարիսի Մուրատեան վարժարանը մտած է 1855 Յունիս 10ին եւ ուսումը աւարտած 1857 Օգոստ. 17ին⁹⁸: դ. Պօղոսիկ 1871 Մայիս 23ին կը պսակուի Պետրոս Եաղլըքճեանի դուստր՝ Օր. Տիրուհի Եաղլըքճեանի (ծն. 1845) հետ: Պսակը տեղի կ'ունենայ Քուրուչէշմէ (Բոսփոր) Եաղլըքճեանց տունը: Վեց տարիի չափ միասին ապրելէ վերջ՝ երկակողմանի համաձայ-

⁹⁶ Բազմ., անդ., էջ 403—404:

⁹⁷ Մէմ. Ախպար, 1892. Թ. 2409:

⁹⁸ Բազմ., էջ 403 ծանօթ.:

նութեամբ կը բաժնուին, անկարողութեան պատճառաւ: Երկուքն ալ կ'առանձնանան Ս. Բենեդիկտոսի վանքը՝ Ղալաթիա. մին ֆրանսացի Գթութեան Քոյրերուն, միւսը Լազարիստ քահանաներու քով⁹⁹:

Տիկին Տիբուհի Ալլահվէրեան յետոյ անցած է Վենետիկ (Hotel Vapore): 1905ին Պոլիս գրելով փափագ կը յայտնէ 50,000 ֆրանք նուիրել Հայ Կաթ. Ս. Յակոբ Ազգ. Անկէլանոցին իբրեւ Rente viagère (Եկամուտ ցկեանս): Այսինքն՝ այն պայմանաւ որ քանի ինքը ողջ է՝ տուած 8% ինքը ստանայ: Վիլհելմ Գասապեան, որուն գրած էր Տիկինը այս նուիրատուութեան մասին, կը հաղորդէ Անկէլանոցի Հոգարարձութեան: Հոգարարձութիւնը շնորհակալութեամբ կ'ընդունի Տիկինոջ նուէրը՝ իր պայմանովը եւ կը խնդրէ Գասապեանէն որ պէտք եղածն ընէ՝ գումարն ստանալու համար: 1905 Դեկտ. 30ին Գասապեան Հոգարարձութեան կ'իմացնէ թէ Տիկ. Տիբուհի, որ 60ամեայ է, նուիրատուութեան դորձողութեան համար իրեն փոխանորդ կը կարգէ Յովսէփ Տամատ: 1906 Յունուար 7ին Կաթողիկոսարանի սրահին մէջ ի ներկայութեան առժամեայ փոխանորդ Արքիպպապաի Սահակ Արքեպ. Հանեանի եւ Մէհմէտի պաշտօնէութեան՝ նուիրատուն փոխանորդ Յովսէփ Տամատ 50,000 ֆրանքի

⁹⁹ Հ. Սահակ Վ. Սրապեան, Ս. Յակոբ Ազգ. Հիւանդանոց, Վիեննա 1915, էջ 330 ծանոթ.:

փոխանակագիրը կը յանձնէ Հոգարարձու-
թեան Ատենապետ Պետրոս Մահմիւպի եւ
Գանձապետ Պօղոս Շէրպէք-նեանի եւ կը
Հաստատուի Հէօնէքը Շէրիով: Հոգարար-
ձութիւնը այս առթիւ շնորհակալութեան
հետեւեալ գիրը կ'ուղղէ Տիկ. Տիրուհի Ալ-
լահպէրեանի, որ իր նախկին անունով յոր-
ջորջուած է այս գրութեան մէջ:

Ս. Յակոբ Կոստանդինուպոլիս
Ազգային Անկեւանոց 18/31 Յունուար 1906
ի Բանկալդի

Շնորհափայլ եւ Գորովագութ Օրիորդ

Նուիրական եւ յոյժ հաճելի պարտք մ'է
որ կը կատարենք այսօր, մատուցանելով
Ձեզ մեր խորին, անկեղծ եւ սրտաբուլի
շնորհակալութիւններն Ս. Յակոբայ Ազգային
Հաստատութեան ի նպաստ՝ Ձեր բրած վեհ
բարերարութեան համար, եւ միանգամայն
թարգման կը հանդիսանանք սոյն բարեգոր-
ծական Հաստատութեան մէջ զտնուող բազ-
մաթիւ պատասպարելոց երախտապարտ զգաձ-
մանց:

Կը փութանք միանգամայն ծանուցանել
թէ Ձեր օրինաւոր փոխանորդ Մեծ. Տամատ
Յովսէփ էֆ. է ընդունեցանք 50,000 Քրանքի
գումարը:

Արդարեւ, Շնորհափայլ Օրիորդ, Ձեր
ազնուական գերզաստանի ժառանգական ոչ

դոյզն բարեմասնութիւններէն մին է այսպիսի բարեգործական զգածմունք, եւ անհամաք են այն զժբախտներն, որոնց ցաւերը թեթեւցուցած եւ սփոփած էք, այս անգամ նոր եւ յայտնի ցոյց մ'եւս տուիք ի հեռուստ եւ ինքնաշարժ Չեր ազնիւ սրտին մարդասիրական բնածին զգածմանց վեհ եւ առատաձեռն նուիրատուութեամբ, որուն յիշատակը, տպահով եղէք, անմոռաց եւ մշտատեւ պիտի մնայ ոչ միայն Հաստատութեանս յիշատակարանաց՝ այլ նաեւ աղքատին շնորհապարտ սրտին մէջ, եւ որոնք Երախտագիտութեամբ կ'օրհնեն եւ պիտի օրհնեն միշտ զՁեզ եւ Ձեք սիրեցեալ ծնողաց յիշատակը:

Խնդրենք, Շնորհափայլ Օրիորդ, հաճեցէք ընդունիլ այս առթիւ մեր սրտարուղիք եւ խորին շնորհակալութիւնքն եւ ամենախորին յարգանաց հաւաստիքն

Ատենադպիր

Ատենապետ

Յովս. Մ. Վ. Արիկեան Պետրոս Մահճիւղ

Առ Շնորհափայլ

Օրիորդ Տիրուհի Եղլըքճեան

Վէնէտիկ, Հօթէլ Վարօրէ¹⁰⁰:

Պօղոս Ալլահվէրտի ողջ էր 1906ին¹: Պօղոսի եւ Տիրուհիի մահուան թուականք անձանօթ է մեզ: Է. Հնիփսիմէ՝ Անտոնի

¹⁰⁰ Անդ՝ էջ 330—334:

¹ Մանգումէի Էֆէհար, 1906, Թ. 1519:

դուտորը եղած կ'երեւայ անո՛ր համար որ Շիշլիի գերեզմանատան մէջ Անտոն Պէյի Թաղին մէջ կ'իյնայ իր շիրմատեղին եւ տապանագիրը, ինչպէս պիտի տեսնենք քիչ վարը: Հռիփսիմէ՝ ծնած 1849ին՝ մեռած է 1897ին, որքան կ'երեւայ՝ ամուրի: զ. Նազարէթ՝ ծնած 1851 Յունիս 1ին՝ 1862ին մտած է Ռափայէլեան վարժարան եւ 1868 Օսոստ.ին աւարտած: Իբրեւ պատուոյ անգամ՝ «Դպրոցասիրաց — Արեւելեան Ընկերութեան» 1000 դահեկան նուիրած է ²: 1892ին ողջ է եւ մօրն ու երեք եղբօր հետ կը մասնակցի Զատկի առթիւ Ս. Յակոբ Անկերանոցի համար եղած հանգանակութեան ³: Է. Ֆուլիկ († 1906 Յունիս 22 Պարիս) ամուսնացած է Յակոբ Գըլնեանի († 1878 Մայիս 19) հետ եւ ունեցած են զաւակներ՝ քանի որ Յակոբի տապանագիրը ունի. «Յակոբ Գըլնեան, Հայր ողբացեալ», ինչպէս պիտի տեսնենք վարը:

Ինչպէս ակնարկեցինք՝ Նազարէթ Ամիրայի երեք որդին՝ Անտոն Պէյ Շիշլիի գերեզմանատան մէջ ունի իր քաղը, ուր սակայն չենք գտներ դոնէ մեծ մասը իր ընտանեաց ամփոփուած: Ատոր պատճառը անշուշտ ա՛յն է որ իր ընտանիքի անդամներէն մեծ մասը արտասահման անցած եւ հոն ալ

² Դպրոցասիրաց-Արեւելեան Ընկերութիւն, Կ.Պ. 1879, էջ 28: — Բազմ., էջ 403 ծանօթ.:

³ Մէմմ. Այս. 1892, Թ. 2409:

Ճեռած ու թաղուած է: Տանք այժմ Անտոն
Պէյի թաղին պատկերը.

Թաղ
Տանն Անտոն Պէյի
Ալլահվերտեան
Յամի Տեառն
1894

—

Աստ հանգչի
Անտոն Ալլահվերտեան
որդի Նազարէթի
1813—1889

«Յիշատակ արդարոց՝ օրհնութեամբ եղիցի»

—

Աստ հանգչի
Սօֆի Ալլահվերտեան
դուստր Յովս. Ազնաւորեան
«կին երկիւղած եւ
բարեպաշտօն օրհնեցի»

—

Աստ հանգչի
Թագուհի Ալլահվերտեան
դուստր Նազարէթի
1819—1891
«Ի քեզ Տէր յուսացայ
մի ամաչեցից յաւիտեան».

—

Աստ հանգչի
Հոփսիմէ Ալլահվերտեան
1849—1897
«Վասն անուան համբերի Տէր
համբեր անձն իմ բանի քում».

—

Աստ հանգչի
Աստուածատուր Ալլահվերտեան
որդի Անտոնի
1836—1904
«Դարձ անձն իմ ի հանգիստ քո
զի Տէր կոչեաց զքեզ⁴».

*Անտոն Պէյի Ֆուլիկ աղջիկը իր էրկան
հետ յատուկ շիրիմ ունի Շիրչիի մէջ, ուր
կը կարդացուի.*

Աստ հանգչի
Յակոբ Քըլնեան
Հայր ողբացեալ
հանգեալ ի Տէր ի 19 Մայիս 1878.

Տիկին Ֆուլիկ Յակոբ Քըլնեան
դուստր Ալլահվերտեան Անտոնի
Վախճանեալ ի Բարիզ ի 22 Յունիսի 1906.

(Հ. Յակոբ Բօսեան, Գերեզմանատուն,
անդ, էջ 149) :

⁴ Հ. Յակոբ Մ. Վ. Բօսեան, Գերեզմանատուն,
անդ, էջ 80—81:

3. Պետրոս. — Ծնած 1818ին՝ ամուսնացած է Աննա Գրլմեանի հետ: Իրենց զաւակները կը համարինք հետեւեալները. Խ. Սրբուհի (ծն. 1843⁵) 1853ին աշակերտուհի է Միհրան Զէլէպի Տիւղեանի բացած հայ կաթողիկէ աղջկանց Ս. Աստուածածին վարժարանի⁶: Իր մասին ուրիշ ծանոթութիւն չունինք: Բ. Պօղոս (ծն. 1844 Դեկտ. 28) 1857ին մտած է Ռափայէլեան վարժարան եւ 1861ին աւարտած⁶: 1860 Հոկտ. 12ին Հ. Մանուէլ Քաջունիի հետ Մայր Վանքս այցելած եւ այցելուներու տետրին մէջ ստորագրած է: 1866ին պաշտօնեայ է թուրք Արտաքին Գործոց Նախարարութեան արտաքին թղթակցութեան պաշտօնարանի⁷: Դ. Մկրթ Պէյ (ծն. 1846⁶) ամուսնացած է Սրբուհի-Հերմանսի հետ: Սրբուհի-Հերմանս աղջիկն է Յովհաննէս Պիլէգիկիի եւ կ'ըսուի թէ գրագէտ եւ բանաստեղծ եղած է: Մեզի անծանօթ են իր գրութիւնները: Արդեօք Փրանսերէն գրած է: Մեր հաւաքածոյի մէջ կը գտնուին Մկրթ Պէյի եւ իր Տիկնոջ լուսանկարները: Դ. Յարութիւն (ծն. 1847 Մարտ 17) մտած է Ռափայէլեան 1857ին եւ աւարտած 1864 Յունիսին⁸: Ե. Գաբրիէլ (ծն. 1847⁶) Վիեննա վանք եկած է իրրեւ կղերացու 1865 Սեպտ.

⁵ Մէմօ. Հալատիս, 1853, էջ 209:

⁶ Բազմ., անդ, էջ 403, ծանօթ. 3:

⁷ Արամեան Օրացոյց, 1866:

⁸ Բազմ., անդ:

5ին եւ ելած՝ 1865 Հոկտ. 24ին: Արձանա-
գրուած չէ սակայն թէ որո՞նք են իր ծնողքը,
ե՞րբ ծնած է, եւ այլն: Հաւանական կը հա-
մարինք թէ Պետրոսի գաւակն ըլլայ: Գ. Նա-
զարէք (ծն. ⁹) 1868 Հոկտ. 27ին մտած է
Մուրաւեան վարժարան եւ ելած 1870
Սեպտ. 7ին ⁹:

Պետրոս Ալլահլէրարի մեռած է 1870
փետր. 26ին ¹⁰: Իր որդիքը Ղալաթիոյ Ս.
Փրկիչ եկեղեցւոյ պատին մէջ գետեղած են
մարմարին քար մը՝ հետեւեալ Յիշատակա-
գրով.

Յալլահվերտեանց բազմերախտ զարմէ
Պետրոսի որդւոյ Նազարէքի,
Վաստակաբեկ հօրն երախտագէտ որդիք
Արտասուաքոր աչօք ի յիշատակ անմոռաց
Իւրոյ անձին եւ քնտանեացն համօրէն
Յորմն տաճարիս զվէմս զայս եդին
անբարբառ
Որք միանգամ ակն արկանիցէք ի սա,
Հայցեսցիք ի Փրկչէն զհանգիստ յախտեցից
Վասն հոգւոց նոցա
Հանգեալ ի 26 Փետրուարի 1870
Ամաց Յիսուսն եւ երկուց ¹¹.

Տիկին Աննայի մասին ոչ մէկ ծանօթու-
թեան հանդիպած ենք:

⁹ Անդ:

¹⁰ Օրագիր, Կ. Պ. 1870 Փետր. 27. Յաւելուած
Օրագիր Լրագրոյ:

¹¹ Հ. Յակոբ Բօսեան, Գեղեղմանատուն, անդ,
էջ 264:

4. Թագուհի. — Յնած է 1819ին և
մեռած 1891ին՝ մնալով կոյս: Իր վաղամե-
սիկ Վարդուհի քրոջ մէկ տարեկան զաւկին
— Գէորգ — մայրագործով խնամք ունեցած
է: Գէորգ Պէյ Սամանճեան Թագուհիի մա-
հուան առթիւ ձօնած է սգերգ յուշերգ մը,
որմէ քանի մը տող ահա.

...Թրեա՛ւ արդարն... ազատ յերկնից
անդր ի դրախտ ծաղկերանդ
Թողեալ ի բաց սուտ աշխարհիս թշուառու-
թեան ըզվանդակ.
Ի մեղեդիս հոգենորոգ ընդ զլարթնոց սուրբ
պարուն,
Մշտազրարճ, երգել անանց, անմահ տիոց
ըզդարուն.
...Ի միամեայ մանկիկ տիոցս, որք մայրա-
կան զգուանաց,
Զանուն սիրոյ Որդիական, ետու՛ր ինձ ձօն
անմոռաց.
...Ըստ սուրբ Գրոց, իրրեւ զշուշան այն
աճեցեալ Դու վայրի,
Զեռք մահացուն, երբե՛ք ի քոյզ ձգեալ ի
ցօղ նազելի,
Ծշգրիտ պատկեր Դու՝ կուսական անրիժ
վարուց մաքրութեան,
Ի նոյն քաղես, ո՛ր Թագուհիդ, սրբակենցաղ
յայնմ Անուան...

Գէորգ Սամանճեան ¹²

¹² Հանդէս Ամսօրեայ, 1891. Հջ 347:

5. Յովսէփ Պէյ. — Ծնած 1820ին՝ ամուսնացած է Սոֆի Շէօհրեանի հետ։ Անծանօթ է մեզ թէ զաւակ ունեցա՞ծ են։ Տիկին Սոֆի մանկամարդ տարիքի մէջ վախճանած է 1856 Յունուարին¹³։ Յովսէփ Պէյ 1868—1870 իրրեւ Երեւոյի մասնակցած է հայ կաթողիկէ ժողովքներու¹⁴։ 1881ին Մըսըրըր Անտոն Պէյին հետ Ագարեան Կաթողիկոսին ընկերանալով Սուլթանին ներկայացած եւ այդ առթիւ ստացած է Մէնիտիէ պատուանշանին երկրորդ կարգը¹⁵։

Յովսէփ Պէյ կը մեռնի 1882 Ապրիլ 27ին եւ կը թաղուի Ֆէրիդիզի գերեզմանատունը։ Օրուան թերթը կը գրէ այդ առթիւ. «Հանգուցեալը իր կեանքի ընթացքին շատ բարեգործութիւն ու ձեռնառութիւն ըրած է։ Կարօտին ու աղքատին ոգորմութիւնը անպակաս ըրած է։ Այսօր իրաւամբ խոր ցաւ կը պատճառէ իր մահը եւ իր կորուստը կը սգան ոչ միայն իր մերձաւորներն ու ազգականները, այլ եւ հանրութիւնն ու մասնաւորապէս չքաւորները¹⁶»։

6. Աննիկ. — Ծնած է իրր 1821ին եւ մնացած կոյս։ 1862 Հոկտ. 27ին Վիեննա գալով՝ Վանառունս այցելած եւ ստորա-

¹³ Մէնս. Հովատիս, 1856, Թ. 121։

¹⁴ Փամանակ, 1868, էջ 6։ — Սէտայը Հազրգէք, Կ. Պ. 1870, Թ. 7։

¹⁵ Մասիս, 1881, Թ. 2942։

¹⁶ Թէրն. Էփհեար, 1882, Թ. 1410։

գրած է. «Աննա Աստուածատրեան»: 1867ին Պարիս անցած էր՝ Պոլիս գտնելու մտքով, սակայն մահը վրայ կը հասնի «Վաղաքարշամ յամաց տիս»: Իր մահը սկսեցած է Պետրոս Էղբօրը տղան՝ Պօղոս, գրելով հետեւեալ վերնագրի տակ.

Երգ Դամբանական
Ի սգալի մահ հօրաքեռ իմոյ
Աննա Տ. Ալլահփէրեան
Վախճանեալ ի Փարիզ
Տաղ

...Սարսեցաւ տուն Աստուածատրեան Էւ
համայն խնդք հեշտագին.
Փոխեցան փոյթ ի ժամ Էւ յօդ Էւ ի բար-
բառս արխրագին.
Մինչ Անձկալոյն դժագրեցաւ աղիւղորմ յի-
շատակ,
Բսփոյեցան յինէն քաղցունք Էւ հրրճուական
ճառագայթք...
Այլ մինչ զողջոյն յետին տուաք անդ ի սա-
հուն սիրայնոյ,
Թըւէր մեզ թէ անգրէն ողջամբ դարձցի
Աննիկ ի Գաղղիոյ...
Նընջեաց ի քուն յաւիտենից, վաղաքարշամ
յամաց տիս,
Գեղ վոյելուչ պերճահատակ նագէր վըստահ
ի հովտիս...

Ի լուսաստիւն երկնի ցոլոյ յանմահական
լուսարփիս

Առաքինի զանուանն համբաւ թողեալ յերկրի
ւ՝ ի սրբախ.

Ահա պըսակ քեզ պատրաստեալ ծաղկանց ի
հիւս անթառամ.

Կեցցէ՛ անունն Աննիկ ի յուշ. սլացի՛ր թեւօք
բազմերամ :

Պօղոս Պ. Ալլահաճէրաթ ¹⁷

7. Մանուկ Պէյ. — Ինչպէս Վերը բա-
ցատրեցինք՝ Մանուկ Պէյ, մեր կարծիքով,
Նազարէթ Ամիրայի չորրորդ մանչ տղան է :
Ծնած է 1824 Յունուար 3ին : 1836 Օգոստ.
4ին մտած է Պաղովայի մէջ նոր բացուած
Մուրատեան վարժարանը՝ իրրեւ առաջին
աշակերտ եւ երած է 1838 Նոյ. 12ին : Կը
սրամուր թէ զպրոցին մէջ — իրրեւ գիտա-
կից իր տոհմի ազնուականութեան — խըն-
դրած է Վարժարանի տեսուչ Հ. Պետրոս
Միմասեանէն որ չիօսի զպրոցի իր ընկերնե-
րուն հետ : Հ. Պետրոս՝ գուշակելով բլլա-
լիքը՝ կը պատասխանէ. Շատ աղէկ, որդիս,
մի՛ խօսիր : Սակայն պատանին Մանուկ մէկ
կողմէ մեծ ձանձրոյթ զգալով, միւս կողմէ
ընկերներուն գուարթ խաղերը տեսնելով՝
ինքնիրմէ կ'երթայ կը խառնուի ընկերնե-
րուն, կը խօսի ու կը խաղայ ¹⁸ :

¹⁷ Մէնմ. Հալատիս, 1867, Թ. 715 :

¹⁸ Բազմ, տեղ, էջ 402, ծանօթ. 1 :

Մանուկ Պէյն է մեր կարծիքով Եաղ-
լըֆեհաններու փեսայացողը¹⁹, սակայն բոլո-
րովին անծանօթ մնացած է իր կնոջ անունը,
ինչպէս անծանօթ է Մանուկ Պէյի եւ կնոջ
մահուան թուականը եւ իրենց սերունդ ու-
նենալու կամ չունենալու պարագան:

Մանուկ Պէյ ունի փոքրիկ գրական աշ-
խատութիւն մը. թարգմանած է Bernardin
de Saint-Pierreի (1737—1814) Paul et Vir-
ginie սիրուն բարոյալից վէպը եւ 1845ին
հրատարակած է Վենետիկ սա խորագրով.
«Պօղոս ու Վիրգինիա, թարգմանեաց ի գաղ-
ղիականէ Մանուկ Պէյ Մահտեսի Աստուա-
ծատուրեան, աշակերտ Մուրատեան Վար-
ժարանի, Վենետիկ Սուրբ-Ղազար 1845»:
Գրքին երկրորդ էջին վրայ կայ ձօնս. «Ի Յի-
շատակ Սիրելոյ Մօր իւրոյ Հանգուցելոյ
Խոտիկեան Քաթինֆօ Տիկնոջ, Կողակցի Նա-
գարէք Ամիրայի Մահտեսի Աստուածատու-
րեան»:

Մանուկ Պէյ իր Յառաջարանին մէջ կը
գրէ. «...Աս սիրուն ու տխուր պատմու-
թիւնն՝ արքնցներով իմ սրտիս մէջ ալ հին
յիշատակներ, թարգմանելու փափաք եկաւ
ինծի: Հիմա կ'ընծայեմ Ազգիս իմ գրաւոր
աշխատութեանս աս նուաստ երախայրիքը,
ո՛չ այնչափ մատենագրին արժանի թարգմա-
նութիւն մը սեպելով զաս, որչափ իրրեւ

¹⁹ Տե՛ս Մէհմ. Ախլար, 1906, Թ. 4361:

գրգիռ մը ինծի հասակակից երիտասար-
դաց» :

Մանուկ Պէյի այս գիրքը շատ սիրուած
ու կարգացուած է ժամանակին : 1859ին
հաւանօրէն սպառած ըլլալով՝ երկրորդ
տպագրութիւն մը կը տեսնէ՝ զարդարուե-
լով այս անգամ բնագրական չորս պատկեր-
ներով : Հաւանական է որ Մանուկ Պէյ ողջ
ըլլալով՝ ինքը թելադրած ըլլայ պատկեր-
ներու յաւելումը :

1894ին երրորդ տպագրութիւն մ'ալ
կ'ունենայ գրքոյկս՝ առանց ուրիշ որեւէ յա-
ւելումի կամ փոփոխութեան : Մանուկ Պէյ
ո՞ղջ էր այս ատեն :

8—10. — Նազարէթ Ամիրայի վերջին
երեք զաւակներու անուններն անձանօթ են :
Բաճեան կը զրէ ասոնց մասին. «... զանց
կ'առնեմ հոս նաեւ անոր (Նազարէթի) աղ-
նուաչուք վաղամեռիկ որդիք ու զստերք,
որոնց ոմանք իրմէ ետքը քողին այս անցա-
ւոր կեանքը ²⁰ : Հետեւաբար ոմանք ալ իրմէ
առաջ մեռած են : Նազարէթ Ամիրա մեռած
է 1835ին :

Բ. Աբրահամ Ամիրա եւ իր սերունդը

Մանուկ Ամիրա Ալլահֲզօվէրտեանի եր-
կրորդ որդի՝ Աբրահամ Ամիրայի եւ իր սե-
րունդի մասին Բաճեան տեղեկութիւն չ'ա-

²⁰ Բազմ., անդ., էջ 403 :

ւանդեր: Բարերախտաբար ուրիշ կողմէ ունինք հարկ եղած ծանօթութիւնը:

Յնունդ եւ գործի ասպարէզ

Արրահամ Ամիրա ծնած է, կ'ըսուի (Մէնմ. Այս. 1906, Թ. 4361) 1793ին, մինչդեռ աւելի ճիշդ կը թուի Մասիսի (1861, Թ. 515) մատնանշած թուականը, 1861—70 = 1791: Որով իր ծնունդը տեղի ունեցած կ'ըլլայ Կարին: Իր ապագայ կեանքը կ'ապացուցանէ թէ ստուգիւ ինքն ալ իր կրթութիւնը ստացած է «ընտիր դաստիարակաց ձեռնով»²¹: Երիտասարդ հասակէն մտած ըլլալով սեղանաւորական ասպարէզը՝ շարունակած է իր հօր գործը եւ դարձած մասնագէտ եւ առաջնակարգ սեղանաւոր մը ամբողջ Պոլսոյ հրապարակին վրայ: Ժամանակակից հայ խմբագիրը պարծանքով կ'անուանէ զինքը «հայագգի սեղանաւորաց ամէնէն երեսիլին»²², որակում մը, որ բացառիկ է, երբ նկատի առնենք որ 1850—1860 թուականներուն ա'յնքան մեծահարուստ հայ սեղանաւորներ կային Պոլիս:

Արրահամ Ամիրա Ալլահալէրտեան հիմնադիրներէն մին է 1842ին Թուրքիոյ մէջ կազմուած երկու սեղանաւորական Ընկերութիւններէն մէկուն, այն է՝ Ռումէլիի Ընկերութեան: Այդ Ընկերութիւնները տեսակ մը դրամատուն էին եւ պաշտօն ունէին պե-

²¹ Բագմ., անդ, էջ 402:

²² Մասիս, 1861, Թ. 515:

տական տուրքերը ժամանակին գանձելու եւ պետութեան յանձնելու: Ժամանակակից հայ թերթը կը բացատրէ. «Կոստանդնուպօլսոյ Մեծ. հայկազուն Սարաֆ Ամիրաները, Վեհ. եւ Մեծ. Տէրութեանը յատուկ խնամքովը եւ օգնութեամբ՝ երկու Ընկերութիւն (քօմբանիա) հաստատեցին. մէկը Անատօլուի եւ միւսը Բուսթիլի կողմանցը յատկացեալ. այսու դիտաւորութեամբ որ Արքայական գանձին եկամուտներուն՝ ժամանակին դիւրութեամբ գանձը հասնելու եւ մանաւանդ որ ըստ օրէ վաճառականութիւնը ծաղկեցնելու միջնորդ ըլլան. ուստի Բարձրագոյն Դուռը ներկայացած օրերնին, շատ խնամքի եւ պատուոյ արժանացան եւ Քաջ. ու Բարեզ. Տէրութիւնը երեքտասան Մեծ. Ամիրայից ոսկեղէն քուրայով զարդարուած ֆէս գլուխնին հագնելու արտօնութիւն շնորհեց»:

Ահա Ռուսթիլի Ընկերութեան հայ անդամները, որոնցմէ երեքը հայ կաթողիկէ են.

Մահտեսի Սիմէօնեան Ճանիկ Ամիրայ
Աստուածատուրեան Աբրահամ Ամիրայ
Սաղիմեան Մաքսուտ Ամիրայ
Թընկըրեան Յովհաննէս Ամիրայ
Կելկելեան Մահտեսի Յարութիւն Ամիրայ
Դաւիթեան Յովսէփ Ամիրայ²³:

²³ Արշալոյս Արարատեան, 1842, Թ. 78: — Աւետիս Պէրպէրեան, Պատմութիւն, էջ 276:

1853ին ալ Դրամատան Ընկերութիւն մը
կը կազմուի, Տնօրէնը Միհրան Չէլէպի Տիւզ
եւ 7 հայ անդամներէն մին «Արքահամ ամիր-
ա Ալլահ վերտի»ն է²⁴: Ընկերութեան
Վարչական Ժողովը կը կազմէին.
Ալլահ վերտի օղլու Հօմա

Արքահամ	Ատենապետ
Հօմա Մաքսուտ	{ Փոխ Ատենապետ
Թընկըր օղլու Հօմա Յով- հաննէս	
Պիլէդիկճի օղլու Հօմա	
Մկրտիչ	Քարաուղար ²⁵

1857ին կը կազմուի Յանձնարարութեան մը՝
նեքիմ պարտքերը կարգի դնելու համար,
որուն անդամ է Արքահամ Ալլահվերտի,
ինչպէս կը գրէ Մասիս. «Կայսերական բա-
րեխնամ կառավարութիւնը յանձնարարա-
կան ժողով մը սահմանեց տէրութեան ներ-
քին պարտքերը կարգի դնելու եւ նոր զան-
ձական տնօրէնութիւններ պատրաստելու եւ
կառավարութեան առաջարկելու համար:
Այս յանձնարարական ժողովին անդամներն
են՝ վսեմաշուք Միհրան պէյ Տիւզեան՝ նա-
խագահ, մեծապատիւ Արքահամ ամիրայ Ալ-
լահվերտեան...»²⁶:

²⁴ Մէմ. Հտլ. 1853, էջ 162:

²⁵ Անդ, էջ 239:

²⁶ Մասիս, 1857, Թ. 307:

Բարեգործը

Արրահամ Ամիրա միայն քսակով մեծահարուստ մը չէր. ան հարուստ էր նաեւ սրտով: Օրթագիւղի Ս. Լուսաւորիչ հայ կաթողիկէ եկեղեցին, որ նախապէս մատուռ մ'եղած է՝ 1839ին կը վերաշինուի: Ծախքին մեծագոյն մասը Արրահամ Ալլահվէրտի վճարած է, ինչպէս կը վկայէ արձանագիր յիշատակագրութիւնը²⁷: Պատմեցինք վերը թէ իր Նազարէթ եղբօր վերջին փափագը գործադրելով՝ 1840—1842 կառուցած է Կարնոյ Հայ Կաթողիկէներու Ս. Աստուածածին եկեղեցին եւ ապահոված անոր մշտնջենաւոր եկամուտներ: Իր մահուան առթիւ խօսուած դամբանականին մէջ կ'ըսուի. «Ազգասէր էր ու իր ազգասիրութեան բարի պտուղները՝ շատ ժամանակէ ի վեր վայելեր են եկեղեցիք եւ հիւանդանոցք եւ աղքատատունք, ոչ միայն Մայրաքաղաքիս մէջ, այլ եւ Հայաստանի զանազան կողմերը. եւ միշտ եւ անընդհատ կը վայելեն ցայսօր»:

Իր բարերարական գործերը անթիւ են եւ անխտիր բարիք բաշխած է Հայուն եւ օտարին: 1845ին 100 ոսկի Փիորին վճարելով անդամ դրուած է Վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութեան հիմնած Արամեան Ընկերութեան, որուն նպատակն էր գրքեր

²⁷ Դոկտ. Վ. Թորգոմեան, Երեմիա 2էլէպի, անդ., էջ 671:

հրատարակել²⁸։ 1847ին մեծ աղէտի մը մատնուած էր Իռլանդայի կաթողիկէ աղքատ ժողովուրդը։ Պոլսոյ Հայութիւնը դրամահաւաքի կը ձեռնարկէ օգնութիւն հասցնելու համար։ Արրահամ Ամիրա եւ Մանուկ Պէյ Ալլահփէրտեանք կը մասնակցին մեծ դումարով մը²⁹։ 1852ին Սամաթիոյ մեծ հրդեհէն անպատասպար մնացած խեղճերու անմիջական օգնութիւն մ'ընելու համար 1500 դուրուշ կը նուիրէ Արրահամ Ամիրա³⁰։

Մեծ ազգասէրը

Արրահամ Ալլահփէրտեան շատ կը դուրսի իրրեւ ոշմարիտ եւ գործօն ազգասէր։ Ազգային ժողովներու մէջ Ալլահփէրտեանց աթոռը երկրորդն էր եւ Տիւղեաններէն անմիջապէս յետոյ կու գար։ Եթէ Ազգին ընտրած Իշխանապետը — Տիւղեան մը — չկարենար նախագահել՝ Ազգային ժողովի նախագահութեան պատիւը կ'իյնար Ալլահփէրտեան Տան։ Երբ Յակոբ Տիւղեան Իշխանապետը կը վախճանի (1847), ջանք կ'ըլլայ Յովհաննէս Թընկերեանը դնելու իր տեղը, սակայն մեծամասնութիւնը չընդունելով՝ Գահերեցութիւնը կը վարէ Արրահամ Ալլահփէրտի³¹։

Յայտնի է որ Հայ Կաթ. Համայնքի ճա-

²⁸ Արշ. Արարատեան, 1846, Թ. 251։

²⁹ Հմմտ. Հայաստան, 1847, Թ. 38։

³⁰ Մասիս, 1852, Թ. 36։

³¹ Հմմտ. Ասկերեան, անդ, էջ 63, 67—68, 102։

նաչումէն (1830) վերջ «Երկոտասանից Ժողով»ը Հայ Կաթողիկէներու Գերագոյն Վարչական Մարմինն էր: Արդ, 1848 Սեպտ.ին Ընդհ. Ժողովէն ընտրուած Երկոտասանները հետեւեալներն էին.

- Ա. Տիւղեան Միհրան Պէյ
- Բ. Ալլահվէրտի Աբրահամ Ամիրա
- Գ. Թընկըռ Յովհաննէս էֆ.
- Դ. Խըլճը Վիչէն Աղա
- Ե. Կէօչէք Յարութիւն էֆ.
- Զ. Խույումճեան Յովհ. Աղա
- Է. Սինապեան (Փրան) Աղա Պէյ
- Ը. Սինապեան Գասպար Պէյ
- Թ. Տէօրլէթեան Ֆէյրատ Աղա
- Ժ. Հասունեան Մուսա Զէլէպի
- ԺԱ. Կէօչէք Թովմաս Աղա
- ԺԲ. Մանիէլեան Յարութիւն Աղա³²

Ասկէրեան այս Երկոտասանից Վարչութեան շրջանը Հայ Կաթողիկէներու ոսկեղէն դարը կը համարի ո՛չ միայն անոր համար որ այդ Երկոտասանից «մեծագոյն մասը արք երեւելիք, խաղաղասէրք եւ Տէրութեան խի ծանօթք եւ պաշտօնատեսարք» էին, այլ մանաւանդ անոր համար որ անոնք «Ազգին օգուտը միայն կը մտածէին: Ամէն ուրրաթ առարւանց կանուխ Պատրիարքարանը դալով, աղքատ եւ հարուստ ամենեւին խտրու-

³² Ասկէրեան, անդ, էջ 121—122: — Տե՛ս նաեւ է. Սահակ Վ. Սրապեան, անդ, էջ 62:

թիւն չընելով, արդար դատաստան կը կտրէին եւ մէկգմէկու հետ հաշտեցնելով՝ բոլորովին գոհ կ'արձըկէին... Դատաստանին օրերը մինչեւ գիշերուան ժամը մէկին եւ կամ երկուքին հազիւ կը լիննար՝ Աբրահամ Ամիրայի արդարասէր երկայնմտութեամբը³³ :

Աբրահամ Ամիրա շատ ջանացած է Հայ Կաթողիկէներու մէջ ծագած ներքին տարակարծութիւնները հարթելու եւ խաղաղութիւնը վերահաստատելու համար: Այս գեղեցիկ նպատակին հասնելու գործածած է իր մեծ ճոխութիւնը եւ անձնուիրութիւնը: Պատրիարքի ընտրութեան ժողովի մ'առթիւ, 1852ին, ժամանակակից թերթի մը մէջ կը կարդանք. «Մեծապատիւ Աբրահամ Ամիրայն որպէս միշտ՝ այս անգամ ալ դարձեալ հաւատարիմ իր խոստմանը վրայ՝ ժամանակին ներկայանալով եւ առաջին իր ձայնը բարձրացնելով, ազգին ներկայ տառապեալ վիճակը խորհրդականաց առջեւը դրաւ եւ գործվալից սրտէ բղխած յորդոր մը խօսեցաւ՝ միութեան եւ խաղաղութեան հրաւիրելով զամէնքը³⁴»: Իր զամբանախօսը Աբրահամ Ամիրայի այդ ճիգերուն ակնարկելով՝ կ'ըսէր. «Իր բնական արդարասիրութիւնը՝ հետեւող ըրեր էր զինքը խաղաղասէր Փրկչին Յիսուսի, ուստի չէր ախորժեր

³³ Ասկէրեան, անդ, էջ 122—123:

³⁴ Մասիս, Թ. 34:

վէճ ու կռիւ ու անխոնջ կ'աշխատէր, կը յոգ-
նէր վերջ տալ վէճերուն... անոր համար
ոչ միայն քրիստոնեայ եղբարքը, այլ եւ օտա-
րահաւատները եւս կը յարգէին զինքը իբրեւ
այր արդարասէր եւ ճշմարտախօս ու իր
տուած վնիւնները իբրեւ պատգամ կ'ընդու-
նէին»:

Ալլահվէրտեանք ընդհանրապէս եւ
Արբահամ Ամիրա Ալլահվէրտեան մասնաւո-
րապէս ա'յնքան աւելի օգտակար եւ ազգա-
շէն գործունէութիւն ունեցած են Հայ Կա-
թողիկէ Համայնքը տասնեակ տարիներէ ի
վեր տառապեցնող ներքին խնդիրներու մէջ,
որքան հեռու մնացած են կողմ բռնելէ եւ
վէճի մասնակցելէ. իրենց միմիակ ձգտումը
եղած է վերջ դնել վէճերուն եւ խաղաղեցնել
Հայ Կաթ. Համայնքը:

Ասոր իբր լաւագոյն ապացոյց՝ հետեւեալ
դէպքը. Աւետիս Պէրպէրեան 1853 Մարտ 20
թուականով թղթակցութիւն մ'ըրած էր Պոլ-
սէն՝ Իզմիրի Արշ. Արքատեանի, գրելով
թէ «Օրթադիւղ՝ Վսեմ. Յարութիւն Պէյին
տունը մեծ ժողով եղաւ, ուր ներկայ էին
Արքայեան կուսակցութեան երեւելի անձինք,
որպիսի են Տիւղեանք, Ալլահվէրտեանք,
Քէօզէկեանք...³⁵»: Նոյն Պէրպէրեան 1853
Ապրիլ 3 թուականով երկրորդ թղթակցու-
թեան մը մէջ ուղղելով հանրային մտքին մէջ

³⁵ Արշ. Արքատեան, 1853, Թ. 438:

գործած իր սխալը՝ կը գրէ. «Արգոյ խմբագիր Արշալուսոյ Արարատեան. Նախընթաց թուով ծանուցինք ձեզի որ յՕրթագիւղ Վսեմապատիւ Յարութիւն Պէյին տունը Մխիթարեանց կողմէ եղած ժողովքին մէջ՝ մեծապատիւ Ալլահիվերտեան Ամիրայֆ ալ ներկայ գտնուելու եւ ստորագրելու են: Այս լուրը ձեզի տուող յարգի անձը՝ որ ինքն ալ հոն ներկայ գտնուած իբրեւ աւանատես մեզի պատմեց, մենք հիմա շիտակը իմանալով եւ ստուգելով կը պարտաւորուինք ծանուցանելու որ ո՛չ այն օրը եւ ո՛չ ասկից առաջ ժողովներու մէջ՝ ո՛չ գտնուելու են եւ ո՛չ ստորագրելու են, եւ ասկից ետեւ ըլլալիք ժողովներուն մէջ եւս չեն գտնուիր երբեք, եւ կուսակից չեն ո՛չ Մխիթարեանց կողմին եւ ոչ Հասունեանց կողմին, այլ չէզոք կը գրտնուին երկուց կողմանց եւս: Յարգո՛յ խմբագիր, կը խնդրեմ որ առաջակայ շարթուս հրատարակէք այս նամակս ի ծանօթութիւն ընթերցողաց: Ն. Մ. Աւետիս Պէրպէրեան ³⁶:
Իր Տունը

Արրահամ Ալլահիվերտեանի բնակարանը Օրթագիւղի մէջ էր: 1850 թուականներուն Օրթագիւղի ծովեզերքին վրայ կառուցած էր շքեղ ապարանք մը՝ նկարագարդուած իտալացի արուեստագէտներէ: Ֆաթիմէ Սուլթան, Ապտիւլ Մէնիտ կայսեր դուստրը Օրթագիւղ գալով՝ կը տեսնէ Ալլահիվերտի

³⁶ Արշ. Արարատեան, 1853, թ. 439:

ապարանքը եւ կը ստիպէ որ ծախէ գայն: Ինքը կը գնէ եւ անմիջապէս փանդել կու տայ ու տեղը կը սկսի ուրիշ փարաշէն պալատ մը կանգնել տալ: Դեռ չաւարտած՝ Սուլթան Մէնսիտ կը մեռնի (1860) եւ շինութիւնը կիսաւարտ կը մնայ: 1896ին Սուլթան Համիտ Բ. կը փանդէ այդ կիսաշէն պալատը՝ տեղը փայտաշէն դարպաս մը կանգնելով³⁷:

ԱրբաՀամ Ամիրա նախորդէն աւելի չքեղ չէնք մը կը կառուցանէ, բնականաբար, իրրեւ բնակարան իր բազմանդամ ընտանիքին: Իր դամբանախօսը ակնարկելով կառուցուած չքեղ բնակարանը՝ կ'ընէ համեմատութիւնս. «Իոխանակ իր ոսկեզարդ ընդարձակ բնակարանին՝ այսօրուան օրս մէկ նեղ փոսի մը մէջ, ո՛հ, ցուրտ հողերուն տակը...»:

Ամուսնութիւն

ԱրբաՀամ Ամիրա ամուսնացած էր Տիրուհի Չամիչեանի հետ: Ծանօթ հռչակաւոր Չամչեան Գերգաստանի շառաւիղ Տիրուհի Չամչեան ծնած է 1802ին եւ մեռած 1891ին: Դժբախտաբար անծանօթ են մեզ իր ծնողքը եւ ուրիշ պարագաներ: Այս ամուսնութիւնը եղած է օրինակելի եւ երջանիկ միութիւն մը: ԱրբաՀամ Ամիրայի հոգեւոր հայր եւ զինքը մօտէն ճանչցող Հ. Աղեփսանդր վ. Պէշիկթաշլեան կը գրէ.

³⁷ Հ. Ս. Սրապեան, անդ, էջ 5:

«Իր մամուլնոյն վրայ ունեցած հրաշալի սէրը, գութը ու հոգը, որ ոչ երբեք պակսեր էր՝ կրնար մէկ մեծ օրինակ մը Ըլլալ առ հասարակ իր վիճակակիցներուն, ու շատ փափաքելու բան էր որ ամէն գուգակիցք նոյն սիրով վարուէին, ուսկից մեծ կախումն ունի որդւոց բարի կրթութիւնը» (Դամբանական) : Ընտանեկան այս կապը պարզեւած է Արրահամ Ամիրայի բազմաթիւ զաւակներ ու թոռներ, որոնց վրայ քիչ մը վարը :

1861ին ընտանիքով ճամբորդութիւն մը կատարած է Արրահամ Ալլահվէրտեան ղէպի Եւրոպա՝ զանազան երկիրներ հանդիպելով : Աչնան սկիզբը հանդիպած է նաեւ Աւստրիա : Հոկտեմբեր 11ին Վիեննա զանուելով՝ Մայր Վանքս այցելած է եւ իր բարձր աստիճանին վայել մեծաշուք ընդունելութիւն եղած է Միաբանութեանս կողմէ : Մինչ Միաբանութեան անդամները՝ գլուխ ունենալով Ընդհանրական Արքայ Գեր. Յակոբոս Արքեպ. Պոգանեան իշխանական հիւրերը տպարանի սրահէն ներս կ'առաջնորդեն՝ մամուլը կը ճոնչէ ու դուրս կը բերէ գեղազարդ շրջանակի մէջ հետեւեալ ձօնը .

Ի Բարենչան Աւուր

Այցելութեան

Քաջատոհմ եւ Հոյակապ Իշխանի

Արքաիւմ Ամիրայի

Աստուածատրեան

Իւրովք Սիրելեօքն

Ի վանս Հարց Մխիթարեանց Վիէննացւոց
Նշանակ

Սիրոյ եւ խնդութեան

Ի գալուստ ազնիւ Հիւրոցդ Ի Մասեաց
Յիմ հայրենեաց՝ Ի տար աշխարհս, ուր
գաղթեմ .

Զըւարթ Ժողովս եղէ, կարօտըս կասեաց .
Ո՛ղջ եկիր ողջ, պե՛րճ, մեծագգի՛ Շառաւիղ :

Աչն Օրհնելոյն որ ածն ըղձեղ յայս շաւիղ,
Նոյն դարձուցէ այսբէն Ի տունդ ողջանդամ .
Սիրտ ազգասէր — որ ոչ գիտէ իղձս ամուլ —
Զայս Քեզ, Քոյոցդ, Ի՛շխան, մաղթէ յիւր
մամուլ :

Զոր թէպէտ ա՛յլ ձեռք կոխեն, կեայ յա՛յլ
երկրի,

Բայց իւր ծընունդք ընդ Արարատ գեգերին,
Զ՛ի տոհմայինս, եւ յիւր բարբառնա բերկրի :

Աղէ՛, եւ զայս մեծարանաց գրաւական
Յոսկի արձան տոհմի Քաջին դրոշմեսջի՛ր .
Թո՛ղ ընթերցցին Գողթնիք, գրացին Սիսա-
կան³⁸ :

Ինչպէս ըսինք՝ Աբրահամ Ամիրա ըն-
տանիքով այցելած էր վանքս . սակայն ան-
ծանօթ է թէ իր ընտանիքի ո՞ր անդամները
միասին եկած էին : Դժբախտաբար այցելու-
ներու տետրին մէջ չենք գտներ որեւէ ստո-

³⁸ Վիեննա 1861 Հոկտ. 11 :

բազրութիւն այս այցելութեան առթիւ: Այս պարագան մոռցուած կ'երեւայ:

Մահը

Արրահամ Ալլահվէրտիի այս ճամբորդութիւնը բաւական երկար տեւած է. շատ տեղեր ու քաղաքներ պտտելէ վերջ՝ մեծ յաջողութեամբ, ողջ առողջ կը վերադառնայ Պոլիս՝ Հոկտեմբերի կէսերուն: Եւ մինչ «սիրելի ընտանիքը քովը ժողովուած՝ գոհութեամբ կը գուարանանք ու տեսած մեծակառոյց եկեղեցիներուն ու մարդկային հանմարով եղած մարտար ձեռագործերուն քաղցր յիշատակներովը զմայլած՝ երջանկութեան հասած կը համարէր», Դեկտ. 16ի առտուն՝ դեռ արեւը չծագած՝ կը կտրի իր կեանքին թելը, չյուսացուած վայրկեանի մը:

Թաղումը չքեղ կ'ըլլայ, արժանի իր աստիճանին ու համբաւին: Մարմինը կը զետեղուի Բերայի գերեզմանատան ընտանեկան դամբարանին մէջ:

1861 Դեկտ. 22ին Բերայի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ մէջ կը մատուցուի հանգիստական պաշտօն-պատարագ մը, որուն միջոցին դամբանական մը կը խօսի Արրահամ Ամիրայի ընտանեաց հոգեւոր հայր՝ Հ. Աղեքսանդր վ. Պէշիկթաշլեան: Առանձին թուղթի վրայ հրատարակուած այդ դամբանականին մէջ բեմասաց Վարդապետը կ'ողեկոչէ յիշատակը հոյակապ հայ իշխանի մը, որ փառքն եղած էր Պոլսահայութեան եւ պար-

ծանքը Հայ Կաթողիկէ Համայնքին. «Ո՞ւր է, կը գոչէ դամբանախօսը, ո՞ւր է, Արհիապատիւ տէր, այն ձեր անձնանուէր հնազանդ որդին: Ո՞ւր է, Յարգոյ եկեղեցականք, ձեր բարեպաշտ ու անկեղծ բարեկամը: Ո՞ւր է Աստուածատուրեան Աբրահամ Ամիրան. ո՞ւր է Եկեղեցւոյս գեղեցիկ զարդը, ջերմանդուրեան բարի օրինակը...: Տխուր ձայն մը կու գայ. գնա՛ց մարդ ի տուն իւր յաւիտենից... ուրեմն այլ չպիտի տեսնենք զինքը...: Աս ի՞նչ մեծ, ի՞նչ անդարմանելի ցաւ է...: Կորուսի՛նք, սիրելի ժողովուրդ, մէկ հոգեսէր, ազնուական անձ մը. կորուսի՛ք մեծատունք եւ աղքատք ձեր փառաւոր իշխանակիցը, արդարադատ խաղաղարարը, ձեր բարերարը, ձեր հայրը. կորուսի՛նք, կորուսի՛նք բոլորովին ազգերնուս պարծանքը ու իր ազգատոհմին փառքը. ո՞ր այն սիրտն է որ չցաւի, չողբայ այսպիսի սոսկալի՛ կորուստեան վրայ...: Բայց ի՛նչ... թէեւ ննջեց մարմնով, այլ անոր յիշատակը կենդանի է եւ միշտ կենդանի պիտի մնայ. զի Յիշատակ արդարոց՝ յազգէ մինչեւ յազգ...: Երկու ամիսէն եւել է որ գիշեր ու ցորեկ հետն էի, կը դիտէի, կը տեսնէի Աբրահամ Ամիրային շատ ձիւքերուն մէջ երեք գլխաւոր առաքի՛նութիւններ, որոնցմով արդարութեամբ կրնան պարծիլ իր ցաւալից գերդաստանը ու իր բնտանի բարեկամները: Առաջինը ա՛ն է որ կատարեալ քրիստոնեայ էր: Երկրորդ՝

գորովագութ ամուսին ու որդեսէր հայր :
Եւ երբորդ՝ բարեպաշտ ու ողորմած, աղքատասէր եւ ազգասէր :

Առաջինին համար՝ կը համարձակիմ ըսելու որ չկար մէկ քրիստոնէական առաքինութիւն մը, որ չփայլէր այս անձին վրայ : Իր սուրբ եւ ուղղափառ հաւատքին վրայ ունեցած հաստատութիւնը՝ կը վկայէր գիտցողներուն թէ արժանաւոր որդի էր այնպիսի հօր, որ ի կարին՝ թշնամեաց հաւատոյ հալածման բարբարոս ժամանակները՝ չէր խնայեր ո՛չ ստացուածոցը եւ ոչ իր կենացը : Չէին կրնար խախտել զինքը իր ճանչցած ճշմարտութիւններէն՝ ժամանակիս սուտ փլիսոփաներուն մոլար վարդապետութիւնները... : Կ'արհամարհէր աշխարհիս վաղանցուկ փառքը ու այն ոսկեգարդ պալատներուն մէջ երբ կը լսէր պատուազիր անունները, շատ անգամ հառաչելով կ'ըսէր... : Ունայնութիւն ունայնութեանց, ամենայն ինչ ընդունայն է : Ներող էր թշնամեաց ու իրեն դէմ խօսողներուն ու գործողներուն. ոչ երբեք գէշ կը խօսէր... : Վերջին աստիճան ճշգրտութիւն պահելով իր գործոցը մէջ, կը նախադասէր աւելի իր իրաւունքը ուրիշի տալ, քան թէ ուրիշինը իրեն անցնել... :

Երկրորդ. իր ամուսնոյն վրայ ունեցած հրաշալի սէրը, գութը ու հոգը, որ ոչ երբեք պակսեր էր. կրնար մէկ մեծ օրինակ մը ըլլալ առ հասարակ իր վիճակակիցներուն...

իսկ Արքահամ Ամիրային որդւոց վրայ ունեցած սէրը, ամէն բանէն առաջ կը յորդորէր զինքը՝ չխնայել անոնց համար ոչ արծաթ եւ ոչ աշխատանք, միայն թէ զաւակները կրթութիւն ու սորվիմ նախ յերկիրոյն Աստուծոյ եւ ետքը ինչ որ պէտք էր իրենց գիտութեանց տեղեկութիւն՝ որ ըլլան օր մը օգտակար իրենց տանը, ազգին եւ մարդկային ընկերութեան եւ այս կրթութեանց մէջ դաստիարակներէն եւել՝ իր օրինակն էր անոնց առաջնորդ ու ուսուցիչ... ուստի ազգիս ալ միւլթարութիւնը ա՛յն պիտի ըլլայ որ եթէ կօրսնցուց այսպիսի առաքինի ազնուական մը, անշուշտ իր յաջորդները իրենց կատարեալ առաքինութեամբը պիտի ցամքեցընեն մեր աշաց արտասուքը:

Երրորդ. Ողորմած էր ու գթած. Արքահամ Ամիրան՝ չէր կրնար աղքատ մը տեսնել իր խղճալի վիճակին մէջ, որուն վրայ ի դուք շարժելով, չողորմէր իրեն: Կը յիշէր միշտ Աստուածաշունչի խօսքը. Ողորմութեամբ քաւեսջիւր զմեզս քո...: Ու անոր համար երբեք իրեն շատ չէր երեւար իր տուած ողորմութիւնները: Քանին՝ ր արդեօք վայելեր էք իր առատաձեռնութեան բարիքը. քանի՛ այրիներ ու քանի՛ քանի որբեր չեն թեթեւցեր իրենց ծանր պարտքերէն ու քանի՛ անտէր աղջիկներ՝ իրենց երջանկութեան պակասութիւնը իրմով միայն են լեցուցեր...: Իր ազօթից ջերմեռանդութեանը

ու բարեպաշտ համեստութեանը կը վկայեն Եւրոպիոյ իր պատած եկեղեցիները, որոնց մէջ գտնուող քրիստոնէից մեծ հետաքրքրութեան առիթ էր թէ կրնա՞ն եղեր այսպիսի բարեպաշտներ գտնուիլ Արեւելեան կամ Թուրքաստանի ժողովրդոց մէջ...»:

Ժամանակակից Հայ կաթողիկէ Թերթի խմբագիր Վարդան Փաշա *գուժելէ վերջ* Արրահամ Ալլահօվէրտիի *անակնկալ մահը՝ կը գրէ*. «Մեծ՝ ունեւորութեամբ, աւելի մեծ՝ առաքինութեամբ. Աստուծոյ առջեւ՝ հաւատացեալ, տէրութեան առջեւ անուանի, իր ազգին՝ պաշտպան, իր ընտանեաց՝ սիրելի, գործերուն մէջ՝ արդար, խօսքերուն մէջ՝ հաւատարիմ. *ասոնք են Հանգուցեալին գովելի յատկութիւնները*: Կրնայինք էջեր լեցնել հանգուցեալին գովութիւններով, սակայն ինքը, որ կենդանութեան ժամանակ մեծութիւնը ոչ թէ հարստութեան, ոչ թէ արտաքին պերճութեան մէջ նկատած է, այլ մանաւանդ Ս. Աւետարանի համեմատ՝ առաքինութեանց մէջ, իր բաղձանքը՝ մեռնելէն վերջն ալ մեզի համար նուիրական է... անոր մահուան պատճառած ընդհանուր սուգն ու տրտմութիւնը միայն անո՛վ կրնայ մեղմանալ, երբ անոր անկեղծաւոր սրտի պտուղ եղող որդիքը՝ իրենց մեծագոր հօր առաքինութեան օրինակին հետեւող ըլլան: *Հանգուցեալին մարմինը ազնուական ընտանեաց յատուկ հոգեւորական շքով եւ ԱԶԳԱ-*

ՊԵՏԻ պառլամենտը փառաւորութեամբ Պէյօղլուի գերեզմանատունը՝ գերդաստանի յատուկ գերեզմանին մէջ քաղուած է³⁹։

Իսկ Մասիսի խմբագիր Կարապետ Իւթիւճեան 1861 Դեկտ. 20ին կը գրէ. «Ալլահվերտեան Աբրահամ Ամիրան հայազգի սեղանաւորաց ամէնէն երեսիին՝ անցեալ շաբաթօրն իր մահկանացու ընթացքը կնքեց ի հասակի 70 ամաց։ Յուդարկաւորութիւնը հետեւեալ օրը կատարուեցաւ մեծահանդէս շքով եւ մարմինը նախ Հոռմէական Հայոց Ս. Նրորդուքիւն եկեղեցին տարուելով կրօնական արարողութիւնները կատարուելէ ետեւ՝ Պէյօղլուի գերեզմանատունը քաղուեցաւ իր նախնեաց խով։ Հանգուցեալ Ամիրան իր բարեգործութեամբը, ողորմածութեամբը, ուսումնասիրութեամբը եւ ազգային ծիսից եւ աւանդութեանց հաւատարիմ պահպանութեամբ գովելի օրինակ մը կը քոյու ազնուական որդւոցը եւ բարի անուն մը ազգիս մէջ⁴⁰»։

Ինչպէս ժամանակակից հայ թերթերը կ'արձանագրեն՝ Աբրահամ Ամիրա կը թաղուի Բերայի հին գերեզմանատունը իր Գերդաստանին ունեցած յատուկ դամբարանին մէջ։ Անշուշտ ունեցած է իր յատուկ տապանագիր արձանագրութիւնը, զոր չենք տեսած որեւէ տեղ հրատարակուած։ Սակայն

³⁹ Մէմ. Հավատիս, 1861, Թ. 426—427։

⁴⁰ Մասիս, 1861, Թ. 515։

ուշադիր կ'ընենք որ 1865էն սկսած պետութենէն կ'արդիւուի Բերայի Հին գերեզմանատան մէջ մեռել թաղել. ժամանակի ընթացքին Բերայի Հին գերեզմանատան մէջ թաղուածներու ոսկրոտիքը հետզհետէ կը փոխադրուին Շիշլիի գերեզմանատունը: Հ. Յակոբ Քօսեան Շիշլիի գերեզմանատան Դիւանին մէջ գտած է գրութիւն մը, ուր 1921 Նոյեմբերին արձանագրուած է թէ Ալլահ-վերտեան ննջեցելոց ոսկրոտիքը Ս. Յակոբայ դիմացի գերեզմանոցէն փոխադրուած են Շիշլիի եւ իրենց սեպհական դամբարանին տակ ամփոփուած են⁴¹: Ալլահ-վերտեաններու Շիշլիի մէջ կանգնած նոր դամբարանը 1885էն է, որուն պիտի անդրադառնանք յետոյ եւ պիտի տանք հոն դանուած արձանագրութիւնները:

Արրահամ Ամիրայի Տիկինը՝ Տիրուհի Զամչեան ամուսնին մահէն վերջ 30 տարի ալ ապրելով՝ 1891 Ապրիլ 13ին (ն. տ.) կը վախճանի 88 տարեկան: Թաղման կարգը կը կատարուի Ապրիլ 16ին Ս. Երրորդութիւն եկեղեցին, որ ամբողջապէս սուգ զգեցած եւ անթիւ մոմերով ու ջահերով լուսաղարդուած էր: Մարմինը կ'ամփոփուի ընտանեկան դամբարանին մէջ՝ Շիշլի⁴²:

Տիկին Տիրուհի Արրահամ Ալլահ-վերտի 100 օսմ. ոսկի կտակած ըլլալով Ս. Յակոբ

⁴¹ Հ. Յակոբ Յ. Վ. Քօսեան, Գերեզմանատուն, անդ., էջ 19:

⁴² Մէմֆ. Ալպար, 1891, Թ. 2046—2049:

Անկեւանոցին՝ Հոգարարձութիւնը հետեւեալը կը հրատարակէ .

Ս . Յակոբայ Աղղային Անկեւանոցի Հոգարարձութիւնը պարտք կը համարի երախտապարտ սրտիւ հրատարակել հանգուցեալ բարեյիշատակ Ալլահվէրտեան Տիկին Տիրուհւոյ Անկեւանոցիս կտակած եւ ձեռամբ որդւոյ բարձրապատիւ Յովհաննէս Էֆէնտիի՝ Հոգարարձութեանս յանձնուած 100 օսմ . ոսկւոյ զումարն, զոր ընդունեցաւ եւ արձանագրեց ի մատենի երախտեաց ի շարս բաղմաթիւ բարերարութեանց Ալլահվէրտեան Ազնուագարմ գերդաստանի, որոյ ազատասիրական զգացմանց այս նոր ապացոյցն՝ նորանոր շնորհակալեաց կը պարտաւորէ զմեզ : Ի զիմաց համօրէն հասարակութեանս եւ ի զիմաց գթութեան կարօտ Անկեւանոցիս մէջ պատասպարեալ թշուառացս եւ մաղթելով յԵրկնից հանգիստ հոգւոյ բարեյիշատակ հանգուցելոյն եւ զամս բաղմաթիւս եւ բարերաստիկս որդւոյ եւ թոռանց նորին եւ համօրէն անդամոց քաջատոհմիկ Գերդաստանին Ալլահվէրտեանց

Ատենադպիր
Բառ . Վ . Սամանճ .

Ատենապետ
Միքայ . Մըսըրլ .

Բանկալթի 3 Մայիս 1891
Խորհրդարան Ս . Յակոբայ
Աղղային Անկեւանոցի ⁴³

⁴³ Մէմօ. Ախպար, 1891, թ. 2073 :

Արրահամ Ամիրայի սերունդը

Արրահամ եւ Տիրուհի ունեցած են տասնութերկու զաւակ. զիկ մանչ, զիկ աղջիկ, որոնցմէ երեքը կանխահաճա մահուամբ մեռած են: Տարեքի կարգով անոնց անուններն են. 1. Գրիգոր, 2. Մարիամ, 3. Յովհաննէս, 4. Ագապի, 5. Սրբուհի, 6. Մկրտիչ, 7. Արուսեակ, 8. Յակոբ, 9. Սոփի, 10. Մանուկ, 11. Լուցիֆա, 12. Յովսէփ:

1. Գրիգոր. — Արրահամ Ամիրայի անդրանիկը՝ Գրիգոր ծնած է 1820ին ըստ իր տապանագրի⁴⁴, իսկ ըստ Սերովբէ Ֆէրհաթեանի⁴⁵ 1821ին: Անշուշտ ճշգրտօյնը առաջինն է: Ասոր, ինչպէս նաեւ իր եղբայրներու եւ քոյրերու մասին գրաւոր կենսագրական ծանոթութիւն չենք կրցած ձեռք բերել: Ներկայիս Պարիս (Ֆրանսա) գրտնուող Տիկին Նեկտար Տիւզ (ծնեալ Ալլահ-ժէրտեան, 93 տարեկան) եւ Տիկին Թէրէզ Ալլահվերտեան (ծնեալ Նաֆիլեան, 81 տարեկան), որ Նէօյի (Ֆրանսա) կը գտնուի՝ հակառակ իրենց տարիքին պատճառած անհանդստութիւններուն՝ ազնուօրէն հաղորդեցին ինձ քանի մը տեղեկութիւն:

Ինչպէս տեսանք՝ ասոնց կրթութեան եւ ուսման շատ հոգ տարած է իրենց հայրը

⁴⁴ Բօսեան, Գերեզմանատուն, անդ, էջ 71:

⁴⁵ Մէնմ. Ախպար, 1906, Թ. 4361:

«Հիսնայելով անոնց համար ո՛չ արժաք եւ ոչ աշխատանք, միայն քէ գաւակները կրթութիւն ու սորվին նախ յերկիւղն Աստուծոյ եւ ետքը ինչ որ պէտք էր իրենց գիտութեանց տեղեկութիւն, որ ըլլան օր մը օգտակար իրենց տանը, ազգին եւ մարդկային ընկերութեան. եւ այս կրթութեանց մէջ՝ դաստիարակներէն եւել իր օրինակն էր անոնց առաջնորդ ու ուսուցիչ. մանաւանդ բարեպաշտութեան եւ առաքինի կեանաց մէջ» (Դամբանական) :

Գրիգոր Ալլահաւէրտեան 27 տարեկանին Վիեննա եկած է եղբօրը՝ Յովհաննէսին հետ եւ այցելելով Վանքս՝ ստորագրած «Գրիգոր Ալլահաւէրտեան եւ Յովհաննէս Ալլահաւէրտեան 1847 Յունիս 3» : Չենք գիտեր թէ ի՞նչ առիթով եկած են քաղաքս, երբ Յովհաննէս տակաւին 24 տարեկան էր. արդեօք իրրեւ ուսանող Եւրոպա՞ կը գտնուէին :

Տիկին Թերէզ Նէօյիէն կը գրէ որ Գրիգոր զեղեցիկ տուն մը ունէր Մեծ-Կղզի, ուր «ես ալ 22 տարի բնակած եմ» :

Գրիգորի անձնական գործն եղած է սեղանաւորութիւն, շարունակելով իր հօրը արհեստը : Ամուսնացած է Արքիմ Կէօչէեանի զուտր Թերեզօն Կէօչէեանի հետ : Պսակը տեղի ունեցած է 1852 Յունուարին, որմէ առիթ առնելով Հ. Ա. Կ. Բ. (Բաղրատունի) Բագմավէպի մէջ հետեւեալ շնորհաւորական մաղթերգը ձօնած է նորապսակ ամուսին.

Ի ծագել արփենւոյն յելից լերանց խրնկա-
 բերաց
 Եւ յանդրէն շիջանել յովկիական ի ծոց ա-
 լեաց,
 Արփաճեմդ ի Մասիս հուպ Բարձրելոյն դահ
 երկնաբերձ
 Նուիրականդ իմ Մուսսա հայրենի կոյս աս-
 տուածամերձ,
 Առ բազին կընդրըկի յանուշարոյր ամպ Ան-
 մահին
 Զի՞ հայցես սիրելւոյդ Աստուածատրեան
 պայազատին : —

Ոչ արին Վահագնի եւ ոսկենիւթ բարձ գիւ-
 ցազանց,
 Ապարանս հոյակապ, մըթերս հնդիկ դէզ
 մեծազանձ,
 Ոչ Զովբոս ի տողան հօտից ընդ դաշտս, ոչ
 այլ ինչ հեշտ . . .
 Իսկ արդ զի՞նչ. — Ըստ սրբոին՝ ըզգաստա-
 սէր ի դեղ պարկեշտ
 Հարսն ընտիր ի հոգի եւ ի մարմին բխրա-
 բեղուն,
 Ի ստեղունս հանել զազգն Աստուածատու-
 րեան յանմահութիւն ⁴⁶ :

Այս ամուսնութենէն կ'ունենան ութը
 զաւակ, 4 մանչ եւ 4 աղջիկ, որոնցմէ միայն
 երկուքը յիշուած են անունով. Աբրահամ եւ

⁴⁶ Բագմալէպ, 1852, էջ 82 :

Երանուհի⁴⁷: Տիկին Թերէզ (Նէօյի) կու
տայ ամբողջական ցանկը այդ ութերուն.
Երանուհի, Պօղոս, Եւփիմէ, Թագուհի, Յա-
կոբ, Կատարինէ, Աբրահամ եւ Թէոդոր:

ա. Երանուհի (ծն. 1854 ?) ամուսնացած
է Եագուպ Արթին Փաշայի հետ: Եագուպ
(Յակօր) Արթին Փաշա (ծն. Գահիրէ, 1842
Ապրիլ 15) երեց որդին է Արթին Պէյ Զրա-
ֆեանի (ծն. 1800 † 1859), որ Եգիպտոսի
Արտաֆին Գործոց եւ Վանառականութեան
Նախարար եղած է⁴⁸: Եագուպ Արթին Փաշա
իր նախնական կրթութիւնը Պարսիս Մուրա-
տեան վարժարանի մէջ ստանալէ վերջ՝ ու-
սումը շարունակած է Էւրոպական բարձրա-
դոյն վարժարաններու մէջ: Եգիպտոս գա-
նալէ յետոյ՝ նախ վարած է ուսուցչական եւ
քարտուղարի պաշտօն. ապա մտած է Ելեւ-
մտական Նախարարութեան մէջ եւ վարած
զանազան պաշտօններ. 1883ին անուանուած
է Կրթական Նախարարութեան Խորհրդական
եւ յետոյ եղած Կրթական Նախարար: Պա-
տուումը է 17 բարձր պատուանշաններով:
Եագուպ Արթին Փաշա հեղինակ է զանազան
Փրանսերէն երկերու. գրած է նաեւ հայերէն
իր հօր՝ Արթին Պէյի համառօտ կենսագրա-
կանը: Իրրեւ ազգային գործիչ՝ երախտա-
գիտութեամբ կը յիշուի Եգիպտոսի Հայ Կա-

⁴⁷ Մէմօ. Ախպար, 1906, Թ. 4361:

⁴⁸ Տե՛ս Եագուպ Արթին Փաշա, Արթին Պէյ, Վե-
նետիկ 1896:

քողիկէներու պատմութեան մէջ. իր ազդու միջամտութեամբ՝ անոնք տէր կը դառնան Աղեքսանդրոյ մէջ սեպհական զեարնի, կ'ունենան եկեղեցի, Վարչական Ժողով, որուն ինքն ալ կը մասնակցի⁴⁹: Եագուպ Արթին փաշա մէկն է Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան հիմնադիրներէն, որուն առաջին Վարչական Ժողովի Փոխ-Ատենապետն եղած եւ երկար տակն վարած է Կենդրոնական Վարչ. Ժողովի Փոխ-Ատենապետի պաշտօնը⁵⁰: Եղած է նաեւ անդամ Ազգային Պատուիրակութեան՝ ընտրուած Գէորգ Կաթողիկոսէն: — Երանուհի Ալլաշվէրսեանի եւ Եագուպ Արթին փաշայի ամուսնութիւնը տեղի ունեցած է 1879ին. պսակը կատարուած է Պոլիս: Ունեցած են մանչ մը եւ աղջիկ մը. մանչը՝ Արթին մեռած է 1917ին, իսկ աղջիկը՝ Կատարինէ ամուսնացած է Dominique Limongelliի հետ, արհեստով ճարտարապետ եւ մեռած կնոջմէն առաջ. Տիկ. Կատարինէ ունեցած է քանի մը տուն, որոնք Ազգին ձգած է իր մահէն վերջ: — Տիկ. Երանուհի վախճանած է 1916 Յունուար 12ին, իսկ այրը՝ Եագուպ Արթին փաշա մեռած է

⁴⁹ Վահան Զարգարեան, Յիշատակարան էջ 386: — Սերովբէ Եպ. Դաւթեան, Պատմական տեսութիւն եզրպատուի հայ կաթ. եկեղեցւոյ, Գահիրէ 1914, էջ 55—111: — Հ. Մ. Պոստրեան, Հանրագիտակ, էջ 639:

⁵⁰ Ե. Գ. Աղաթօն, Պոլսոյ 1860ի եւ Գահիրէի 1906ի Բարեգործականներուն ծնունդը եւ պատմութիւնը, Պրնէէն 1931, էջ 26, 32:

1919 Յունուար 21ին: Իր թաղման ներկայ
եղած են Ֆուսատ Ա. թաղաւորին ներկայա-
ցուցիչներն ու դամբանախօսն ըսած է. «Եթէ
եղիպտոս արդարութիւնը կը պարտի Նու-
պար Փաշային, իր կրթութիւնը կը պարտի
Եագուպ Արթին Փաշային, որուն աշակեր-
տած է երկրին վեհապետը ⁵¹»: — Արթին
Փաշա ունեցած է ճոխ մատենադարան մը.
ինքը, Տիկ. Երանուհի եւ իրենց դուստրը
գիտութեան ու ուսումնասիրութեան նուիր-
ուած անձեր եղած են ⁵²: Եագուպ Արթին
Փաշայի լուսանկարը շատ անգամ հրատա-
րակուած է ⁵³:

բ. Պօղոս (ծն. 1858) մնացած է ամուրի
եւ տարած իր քոյրերուն հետ: Մեռած է 1934
Յունիս 16ին:

գ. Եւսիմէ († 1934 Նոյ. 26) չէ ամուս-
նացած:

դ. Թագուհի մնացած է կոյս եւ ունեցած
մշտտեւ հիւանդկախ վիճակ մը:

ե. Յակոբ մեռած է 8 տարեկան եւ թա-
ղուած Մեծ-կղզի:

զ. Կատարինէ մնալով կոյս՝ մեռած է
1930 Յունիս 26ին:

է. Աբրահամ Պէյ 1907ին կը յիշուի Պէյ
տիտղոսով ⁵⁴. եղած է ագարակագէտ (agro-
nome). ամուսնացած է Անտոն Ագարեանի

⁵¹ Պոտուրեան, Հանրագիտակ, էջ 640:

⁵² Անդ:

⁵³ Նաեւ Հանրագիտակի մէջ, անդ:

⁵⁴ Մանգ. Էֆֆեար, 1907, Թ. 1813:

գուտար Ազաւնի († 1930 Մարտ 17) հետ, որմէ կ'ունենայ մանչ մը՝ Լեւոն եւ աղջիկ մը՝ Մարգրիտ, որ ներկայիս ողջ է եւ կը գտնուի Գահիրէ։ Արրահամ երկրորդ անգամ եւս ամուսնացած չէ, ինչպէս գրած էր Մէնմ. Ախպար⁵⁵։ Մեռած է 1935 Յուլիս 5ին։

Ը. Թէոդոր (ծն. 1867 Ապրիլ 9) 7 տարեկանին մեկնելով Պարիս՝ հոն ըրած է իր ուսման ընթացքը։ Պոլիս վերադարձին կարգուած է վերաքննիչ Հանրային Պարտուց՝ ստանալով մէկէ աւելի պատուանշաններ։ 1896 Ապրիլ 28ին կ'ամուսնանայ Նաֆիլեանի Փաշայի գուտար՝ Թերէզ Նաֆիլեանի (ծն. 1875 Մայիս 20) հետ, որ իր ազգային կրթութիւնը ստացած է Համագգեաց վարժարանի մէջ։ Այս ամուսնութիւնը կ'օրհնուի երկու մանչ զաւակով. Գրիգոր (ծն. 1898 Յուլիս 26) եւ Անտոն (ծն. 1904 Յունուար 2)։ Գրիգոր հետեւած էլեկտրական ճարտարագիտութեան՝ ներկայիս Ֆրանսայի մէջ Հաշուակալութեան Պետի պաշտօն կը վարէ. ամուսնացած է Ֆրանսուէի մը (Jeanne) հետ եւ չունի զաւակ։ Անտոն՝ ճարտարապետ է, մնացած է ամուրի, կը բնակի մօրը՝ Տիկ. Թերէզի քով. 1939ի պատերազմին մասնակցած ըլլալով՝ Փրանսահպատակ դարձած է. ներկայիս լաւ գործ կ'ընէ թէ՛ իրրեւ ճարտարապետ եւ թէ՛ մանաւանդ իրրեւ էլեկտրա-

⁵⁵ 1906, Թ. 4361։

կան վայրաշարժ չինող: — Թէոդոր Ալլահ-վէրաի ընտանիքով Պոլսէն վերջնականապէս բաժնուելով՝ 1922 Հոկտ. 8ին՝ մեկնած է Ֆրանսա եւ հաստատուած Նէօյի, ուր 1945 Հոկտ. 7ին կը կնքէ իր մահկանացուն եւ կը թաղուի Նէօյիի գերեզմանատունը:

Գրիգոր եւ Յովհաննէս Ալլահվէրեանք 1865 Օգոստ. 25ի Պոլսոյ մեծ հրդեհին առ-թիւ հրկիզելոց օգնութեան համար կը նուիրեն 6000 զուրուշ (Մասիս, 1865, Թ. 30):

Գրիգոր Ալլահվէրաի վախճանած է 1873ին եւ թաղուած Շիշլիի գերեզմանատունը: Իր լուսանկարը ունինք մեր Ազգային Դէմքերու հաւաքածոյին մէջ: Իր Տիկինը՝ Թերէզօն մեռած է 1915 Յուլ. 6ին Մեծ-կղզի, սեփական տունը:

2. Մարիամ. — Մարիամ (Մարիոնա) ծնած է 1821ին վերջը եւ մնացած կոյս: Մեռած է 1906 Յունիս 2ին 84 տարեկան եւ թաղուած Շիշլի: Իր մահուան առթիւ հայ թերթ մը նկարագրելէ վերջ յուղարկաւորութիւնը՝ «Հանգուցեալ օրիորդը բարեսէրի համբաւ ունէր եւ զինքը մօտէն անչցողներ կը հիանային իր առաքինի վարքին ու օրինակելի կենցաղին վրայ: Իրեն դիմող աղքատներուն միշտ կ'օգնէր եւ իրեն յատուկ 60է աւելի ընտանիքներ ունէր, որոնց բոլոր պիտոյքները ծածկաբար կը հոգար եւ ոչ մէկուն կը յայտնէր իր այդ գործը: Դեռ ասկէ մէկ երկու ամիս առաջ 500 ոսկի

նուիրած էր Ս. Յակոբայ հիւանդանոցին եւ կտակաւ ալ կարելոր զումար մը ձգած է աղփատաց եւ որբոց: Շատ պարգասէր էր հանգուցեալ օրիորդը եւ ասոր համար իր իսկ փափաքին համաձայն երէկի մեռելական հանդէսը շատ պարզ կերպով տեղի ունեցաւ⁵⁶»:

3. Յովհաննէս. — *Ծնած է 1823ին: Ինչ-պէս իր դուստրը՝ Տիկ. Նեկտար կը գրէ ինձ՝ ուսումն ու դաստիարակութիւնը ստացած է տունը, մասնաւոր դաստիարակներով: Լաւ քրքերէն գիտէր, այսինքն՝ Ֆարսի: Գաղղիերէն առանց սխալի կը խօսէր, կը գրէր: 1847ին՝ 24 տարեկան հասակին վիճնաւ եղած եւ Մխիթարեան վանքն այցելած է երեց եղբոր՝ Գրիգորին հետ: Հաւանօրէն պատրաստ մը կատարած էին դէպի Եւրոպա:*

Իր գործի աստարէզն եղած է սեղանաւորութիւնը, շարունակելով հօրը գործը: Այս առթիւ ըսենք նաեւ թէ Ալլահաճէրեան տունը մետաքսի առետուր ալ ըրած է: Ասոնց մետաքսի գործին կենդրոնը կը գրտնուէր Պիլէնիկ, ուր ԺԸ. դարուն վերջերէն սկսած Տիւգեանները տէրն էին Իբէֆ. Խանին: ԺԹ. դարու երկրորդ կէսին Պիլէճիկի Իբէք. Խանը սեպհականութիւնը կը դառնայ Ալլահաճէրեաններու: Յօդուածագիր մը՝ Պիլէճիկի մետաքսի արտադրութեան վրայ խօսելով՝ կը գրէ 1890ին. «Յիսուն տարի ա-

⁵⁶ Մանգումէի էփեմար, 1906, Թ. 1519:

ոսջ զաւառիս շերամ-մետաքսի արտադրութիւնը այնչափ ճոխ էր որ տասը հազար հակի (պալեա) կը հասնէր, այսինքն՝ միջին հաշուով վեց հարիւր հազար հոխայի եւ վեց միլիոն հոխա շերամի խոզակի մանուած. ուստի գիւրին է ըմբռնել թէ Տիւղեաններու, Ալլահվէրտեաններու, Ճէզայիրլեաններու . . . անուններն անմահ յիշատակ թողած են զաւառիս մէջ, որոնք կը յիշուին մինչեւ ցարգ: Ըսածներուս կենդանի ապացոյց է Իբէֆ. Խանն այսօր, որ մետաքսի առեւտուրի կեդրոնն է աստ. այս Խանը միադարեան կալուած է Տիւղեան ընտանեաց եւ որ մօտեքսանցած է Ալլահվէրտեան գերդաստանին ⁵⁷»:

Ալլահվէրտեաններու ձեռնարկած առեւտրական այս գործին երկար տարիներու շարունակութիւնը ապահոված է իրենց մեծագումար հարստութիւն, զոր գիտցած են գործածել բարեբարական նպատակներու՝ զառնալով ազգային մեծ բարեբարներ, ինչպէս տեսանք մասամբ եւ պիտի տեսնենք տակաւին:

Յովհաննէս Ալլահվէրտի երիտասարդ հասակէն մտած է նաեւ պետական ծառայութեան մէջ: 1866ին կը ստանայ Միւքէմայիզի պատուաստիճանը: Մասիս կը տեղեկագրէ 1866 Օգոստ. 27ին. «Ալլահվէրտեան Յովհաննէս Էֆ.ին երկրորդ կարգի պաշտօնատարութեան առաջին պատուաստիճանը

⁵⁷ Արեւելք, 1890, №. 1935:

(*ժխթէմայիզ*) շնորհուեցաւ ⁵⁸» : *Վարդան Փաշա իր խնդակցութիւնը սա բառերով կը յայտնէ* . «Սգաւոր սեղանաւորներէն Ալլահվէրտեան Աբրահամի որդի Յովհաննէս էփէնտիին այս անգամ բարձ. տէրութեան կողմէ առաջին կարգի երկրորդ պատուաստինան տրուած ըլլալով՝ վեհ. իշխանութեան կողմէ բարեհաճած են փառքի եւ պատուոյ արժանի համարիլ : Կայսերական ընտանիքին, պետութեան եւ ազգին առջեւ պատուեալ եւ այնքան գովելի գործերով համբաւ շահած յիշեալ էփ.ին այս բարձր պատիւը դեռ ուրիշ քանիներու սկիզբն ըլլալով՝ նաեւ ամբողջ ազգին առջեւ փառաւորուիլը ուրախութեան առիթ մըն է ⁵⁹» :

Յովհաննէս Ալլահվէրտի յետոյ բարձրացած է Հաշուեֆննիչ Ատեանի անդամութեան եւ ստացած Ուլա էվվէլի առաջին աստինանի առաջին դասը ⁶⁰ :

1868 *Յունուարին կ'ընտրուի Օսմանեան Սեղանաւորներու Պետ, ինչպէս կը ծանուցանէ ժամանակակից թերթը* . «Հայազգի սեղանաւորաց երեսելիներէն Ալլահվէրտեան մեծապատիւ Յովհաննէս էփէնտին Օսմանեան սեղանաւորաց գլուխ (*քէթիսուտա*) ընտրուելով, օգոստոսիառ ինքնակալին բարձրըր հրամանաւ հաստատուեցաւ ⁶¹» :

⁵⁸ Մասիս, 1866, №. 760 :

⁵⁹ Մէնմ. Հավատիս, 1866, №. 661 :

⁶⁰ *Ընդարձակ Օրացոյց*, 1891, էջ 150 :

⁶¹ Մասիս, *Օրաթերթ*, 1868, №. 106 :

1877ին Օսմանեան Երեւոյստանական
Ժողովի բացումին՝ Պոլսէն Երեսփոխան
կ'ընտրուի: Նոյն տարի Մարտին Կայսերա-
կան Իրատէով Եւրոպական կողմին Դեր-
Նախագահ կ'ընտրուի ⁶²:

Յովհաննէս Ալլահաճէրաթի կեանքի լու-
սաշող պատկերին գրաւչութեան զաղանքը
անոր ազգասիրութեան մէջ կը գտնենք սա-
կայն: Իր նախնիքներէն ժառանգած խոր ազ-
գասիրութիւն մը երեւան բերած է Յովհան-
նէս Ալլահաճէրաթի, որ շաղախուած է կաթո-
ղիկէ կրօնի ազնուացնող շունչով: Ասիկա
կը չեղանք՝ տուրք տալով այն անհաշիւ բա-
րեգործութիւններուն ու նուիրատուութիւն-
ներուն, որոնք այս դերագնիւ հոգիէն հոսած
են Հայ Կաթ. Համայնքի անդամատանին մէջ:
Կանխելով ըսենք, ուրեմն, թէ Յովհաննէս
Ալլահաճէրաթի անձնապէս մեծ բարերար
մ'եղած է Հայ Կաթ. Հասարակութեան:

Հայ հանրային կեանքի մէջ իր մուտքը
եղած է հանգուցեալ հօրը մահէն առաջ:
1861ին կը յիշուի իբրեւ Երեւոյստան ⁶³:
Կ'երեւայ թէ Ս. Յովհ. Ոսկերեքան Եկեղեց-
ւոյ շինութեան մէջ կարեւոր դեր մ'ունեցած
է որ 1867ին Հասունեան Կաթ. Պատրիարքի
միջոցաւ կը ստանայ Commendeur de St.-Sil-

⁶² Մասիս, 1877, թ. 1956: — Հմմտ. Բիւզան-
դիոն, 1915, թ. 5685:

⁶³ Մէնս. Համատիս, 1861, թ. 405:

vestre նշանը⁶⁴։ Իր խորհուրդն ու փորձա-
ռութիւնը բարձր գնահատած է Ազարեան
Կաթ. Պատրիարք եւ կարեւոր պարագանե-
րու մէջ օգտուած է անկէ, յատկապէս
1889ին⁶⁵։ 1905ին Ս. Յակոբայ Անկեւանոցի
զեաօնի անկիւնը դանուած հողին վրայ 6000
օսմ. ոսկիի ծախքով յարկարաժնի մը շինու-
թիւնը որոշուած ըլլալով՝ փոխառութեան
մը կը ձեռնարկուի։ Յովհ. Ալլահաճէրաթի
այս ազգային փոխառութեան կը մասնակցի
500 ոսկիով ու մինչ ուրիշներ կը դանդաղէին
գումար մը գրուելու՝ ինքը անմիջապէս կը
յանձնէ 500 ոսկին — իրրեւ ընդէր⁶⁶։

Հայ Կաթողիկէներու Ազգ. Վարչութիւնը
1907 Հոկտ. 24ին արտահարգ նիստ կը դու-
մարէ, հրաւիրուած ըլլալով Ս. Յակոբայ
Հոգարարձութիւնն ալ։ Ժողովական անդամ
Արտաշէս Հիւրմիւզ յատենի ժողովին կը
յայտարարէ ուրախալի լուր մը. «Վսեմա-
փայլ Յովհաննէս Էփ. Ալլահվերտիէ արտօ-
նեալ եմ, կ'ըսէ, յայտնելու թէ՛ Նորին Վսե-
մութիւնը 6000 օսմ. ոսկի կը կտակէ Հայ
կաթողիկէ Հասարակութեան պայմանաւ որ

⁶⁴ Անդ, 1867, Թ. 715։ — Ասկէրեան, Հասու-
նեան քաղաք, անդ, էջ 465։

⁶⁵ Հմմտ. Հ. Սահակ Վ. Սրապեան, Ս. Յակոբ,
անդ, էջ 192։

⁶⁶ Անդ, էջ 322։ — Պարտիզակի Հայ Կաթողի-
կէներու շէնքերու շինութեանց գրամը Ալլահաճէր-
տիները նուիրած են, կը գրէ Մինաս Գ. Գասապեան
(Հայերը Նիկոմիդիոյ դաւադիրն մէջ, Պարտիզակի,
1913, էջ 142)։

այն գումարով Ս. Յակոբայ մուֆաթա հողին ազատ մէկ մասին վրայ յարկաբաժին մը կառուցուի ի յիշատակ իր վաղամեռիկ որդւոյն Ներսէսի, եւ նոյն յարկաբաժնին գումահասոյթն որոշուելի համեմատութեամբ բաժնուի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Ուսումնարանի եւ Ս. Յակոբայ Անկելանոցին մէջ: Կը յաւելու նաեւ որ Նորին Վսեմութիւնը իրեն եղած այլեւայլ առաջարկութիւնները քննելով՝ նախամեծար համարած է բացատրած ձեւ: Եւ եթէ ո՛ր եւ է պատճառաւ Վարչական Ժողովս այն առաջարկութեան չհաւանի, Նորին Վսեմութիւնը մտադիր է նոյն գումարով ի յիշատակ ողբացեալ որդւոյն Ներսէսի Ս. Յակոբայ հողին վրայ, արդի պահանջմանց համաձայն, աղփատանոց մը եւ յիմարանոց մը կանգնելու»: Այս ուրախալի յայտարարութեան վրայ ժողովականք միահամուռ կը խնդրեն Հոգեւոր Տիրոջմէն օրհնադիր մը դրկել այս աղքատասէր անձին նոր բարերարութեան համար եւ շնորհակալեաց արտայայտութիւններ կ'ընեն աւետարներ Հիւրմիւզ էֆ.ի⁶⁷:

Այս կտակին գործադրումը կը բախի զանազան զօուարութիւններու. Նախ կը մտածուի չէնքը շինել Ս. Յակոբայ մատրան եւ 600 քառակուսի կանդուն հողի վրայ: Կտակագիրը լսելով թէ մատուռը չէնքի տակ

⁶⁷ Հ. Սահակ Վ. Սրապեան, Ս. Յակոբ Ազգ. Հիւանդանոց, անդ, էջ 357—358:

սխալի մնայ՝ 1000 օսմ. ոսկի ալ կ'աւելցնէ իր կտակին վրայ, որպէս զի մատուոք ուրիշ տեղ մը շինուի: Շուտով Յանձնախումբ մը կը կազմուի գործէ հասկցող անձերէ, Ս. Յակոբայ Հոգաբարձուներէն, Ազգ. Վարչ. Ժողովէն, բժիշկներէ ու ճարտարապետներէ՝ խնդիրը տեղւոյն վրայ քննելու, գետինը չափելու եւ յատակագիծը պատրաստելու համար:

Յովհաննէս Ալլահաճէրտիի այս կտակին համար հարկ եղած պայմանագրութիւնը կը ստորագրուի իր եւ Սապապղեան Կաթողիկոս-Պատրիարքի կողմէ, վերջինս՝ իբրեւ Հայ Կաթ. Հասարակութեան գլուխ. ստորագրութեան թուականն է 1907 Դեկտ. 12/25. այս առթիւ կը ճշդուին բարերարութեան նպատակը, կառուցանելի յարկարաժնին մատակարարութեան կերպը եւ հասոյթին բաշխումի եղանակը:

Յանձնախումբը Արամ Գարագաշ ճարտարապետին յատակագիծ մը պատրաստել տալով՝ Ազգ. Վարչութեան կը ներկայացնէ:

Կտակի գործադրութեան դէմ նոր դժուարութիւն մ'ալ երեւան կ'ելլէ. Ս. Յակոբի մատրան գետինը հիւանդանոցին մօտ գրանուելուն՝ անյարմար կը նկատուի յարկարաժնի շինութիւնը իբրեւ հակաառողջապահիկ: Յարմարագոյն տեղ կը ցուցուի Ս. Յովհ. Ոսկերեբան եկեղեցւոյ երկու քարաշէն տներու գետինը: Սակայն հոս ալ հա-

մաճայնութիւն մը հարկ էր գոյացնել Ս. Յակոբայ Հոգարարձութեան եւ Ոսկերերանի թաղականութեան միջեւ: Ազգ. Ժողովի նախագահ Սապսաղեան կաթ. Պատրիարք իբրեւ Միւք-Վիլիի ամէն Ազգ. ընչից՝ յանձն կ'առնէ համաճայնցնել կողմերը: Միայն թէ կտակագիրը «միւթէվէլի»ի կարեւոր պարագան նկատի առնելով եւ ապագային ամէն անհաճոյ դէպքերու առջեւն առնելու համար՝ կը փութայ առանձին կտակակատարներ նշանակել հետեւեալ անձերը. Տիկիմ Աննա Մըսրըրը եւ Տիկիմ Նեկտար Տիւզ՝ իր դուստրները եւ Գրիգոր Սիմապեան ու Արտաշէս Հիւրմիւզ, որոնք Հեօնէթի շէրիով (օրինական մուրհակ) ցկեանս միւք-Վիլի կը կարգուին. իսկ իրենց մահէն վերջ կտակին մատակարարութիւնը պիտի անցնէր Ազգ. Վարչ. Ժողովին: Հետեւաբար ըստ հեօնէթին այս կտակակատարները լիազօրուած կ'ըլլային կտակին գործադրութեան հսկելու, հարկը ստիպած պարագային նաեւ կտակին ինչ ինչ կէտերը բարեփոխելու: Ասով կը ջնջուէր, բնականաբար, Հոգեւոր Տիրոջ եւ Ալլահֲվէրտի Յովհաննէսի միջեւ 1907 Դեկտեմբեր 12/25ին կնքուած պայմանագրութիւնը որ 17 Յօդուածէ կը բաղկանար:

Այսպէս թէ այնպէս մինչեւ 1909 ուշացած էր Յովհաննէս Ալլահֲվէրտիի կտակին գործադրութիւնը եւ տակաւին սկսած չէր շէնքի շինութիւնը: 1909 Յունուարին վերջ-

Ալլահիվէշտեան յարկաբաժին

նականապէս համաձայնութիւն կը դոյանայ որ չէնքը կառուցուի Թաքսիմի ճառտէ (մեծ փողոց)ին վրայ: Որպէս զի օր առաջ սկսի յարկարաժնի շինութիւնը՝ Ազգ. Վարչութիւնը նոր Յանձնախումբ մը կը կազմէ հետեւեալ անձերէ.

Արամ Երամ	{	Ազգ. Վարչութենէն
Պօղոս Շէրպէթեան		
Պօղոս Ճամճեան	{	Ս. Յակոբայ Հոգարարձութենէն
Միքայէլ Նուրիճան		
Յովսէփ Թօլայեան	{	Ոսկերերանի Թա- ղականութենէն
Յովսէփ Կիւմիւշեան		
Գրիգոր Սինապեան	{	Կտակադատարնե- րէն
Արտաշէս Հիւրմիւզ		

Վերջապէս 1909 Նոյ. 29ին կարելի կ'ըլլայ Ալլահվէրտեան յարկարաժնի հիմերն օրհնելու եւ շինութեան ձեռնարկելու: Շինութիւնը ձմեռուան պատճառաւ թէեւ քիչ մ'ատեն կը դադրի, սակայն 1910 Մարտին վերսկսելով՝ նոյն տարւոյ վերջերը արտաքուստ կ'աւարտի, իսկ ներքին մասերը կը լրանան 1911ի վերջերը:

Ս. Յակոբ Ազգ. Անկեղանոցի Հոգարար-
ձութիւնը եւ Ս. Յովհ. Ոսկերերան եկեղեցւոյ թաղականութիւնը կը փութան միասնաբար ի դիմաց Հայ Կաթողիկէ Հասարակութեան շնորհակալութեան հետեւեալ նամակն ուղղել Ազգային Բարերար Յովհաննէս Ալլահվէրտեանի.

Վսեմաշուք Տէր .

Աստուածատուր պարգեւ մ'է մարդկային իմացականութիւնը՝ որով կ'ըմբռնէ ճշմարիտը, գեղեցիկն ու բարին եւ անոր կը ձգտի, իսկ բարին գործելը՝ չքնաղ առաքելութիւն, որով անհատներ կը գերազանցեն իրենց նմանեաց մէջ, եւ աստուածային բարերարութեան նշոյլներն կը ցոլացնեն մարդկային ազգին մէջ :

Վաղանցուկ է մարդկային կեանքը եւ ապականացու, բայց սերնդոց յաջորդական շարքին մէջ կը յառնեն երբեմն եղական դէմքեր, որոնք անմահներու կարգը կը դասուին . այսպէս դիւցազնական քաջագործներ, գիտական հերոսներ, բայց որ գերազանց է գովելի եւ քրիստոնէաւայել մարդկութեան բարերարներ, որով ոչ միայն անոնց անունը կ'ապրի դարէ դար, այլ միշտ արդիւնք եւ արգասիք կը պտղարերէ, եւ արդեամբք կ'ապրի բարերարեալներու մէջ :

Այս կարգի է Ձեր Վսեմաշուք Տէրութեան առատաձեռն բարերարութիւնը Հասարակութեանս մէջ, որով Ձեր յիշատակին կանգնեցաւ անմահ կոթող մը, որմէ երբակի սիւտի բարերարութիւն Հասարակութիւնս, ազաւատ պատանիներ պիտի դաստիարակուին եւ զարգանան ուսման, գիտութեան եւ բարեկարգութեան մէջ, բախտագութիւն անկեալներն եւ հիւանդներն սփոփանք եւ միտքա-

րութիւն պիտի գտնեն, եւ եկեղեցին պիտի պայծառանայ վայելուչ շքեղութեամբ եւ այսպէս եռաձայն ներդաշնակութեամբ օրհներգութիւններ պիտի բարձրանան Ալլահիվերտեան Ազնուատոհմ Գերդաստանին անունը եւ փառքը յաւերժացնելու :

Երախտապարտ է Ձեզ ազգս համօրէն, յանուն որոյ անդամքս Հոգարարձութեան Ս. Յակոբայ Անկեւանոցի եւ Թաղական Խորհրդոյ Ս. Յովհան Ոսկեբերան Եկեղեցւոյ պարտականութիւն կը համարինք ներկայ գրութեամբ խորին շնորհակալութիւն յայտնելու Ձեր այս վեհանձն նուիրատուութեան համար եւ մաղթելու փոխարէն բարերար Աստուծոյ է Ձեզ խաղաղ եւ անդորրաւէտ եւ երջանիկ տարիներ :

Ազգային այս երախտապարտութեան իբրեւ փոքր հաւաստիք որոշեցինք ամէն տարի մշտնջենաւոր ձայնաւոր պատարագ մատուցանել Ձեր դիտաւորութեան Ս. Յովհան Ոսկեբերան Եկեղեցւոյ եւ Ս. Յակոբայ մատրան մէջ, որպէս զի ներկայ եւ ապագայ սերունդը վերյիշելով այդ բարերարութիւնը՝ մասնակից ըլլայ եւ միահամուռ օրհնեն եւ մաղթանքներ կարդան Մեծ Բարերարիդ անմահ յիշատակին : Ուստի կը խնդրենք որ բարեհաճիք Ձեր պատշաճ դատած օրերն որոշելով հաղորդել մեզ արձանագրելու համար մշտնջենաւոր պատարագաց տետրակին մէջ :

Ընդունեցէք, Վսեմաշուք Տէր, խորին
յարգանաց եւ մեծարանաց հաւաստիքն, որով
եմք

Վսեմաշուք Տեառնդ

Տ. Կ.

Ս. Յակ. Աղգ. Անկեւանոցի
Հոգարարձութիւն

Տ. Կ.

Ս. Յովհ. Ոսկ. Եկեղեցւոյ
Թաղականութիւն

Բերա, 10/23 Դեկտ. 1911⁶⁸:

Ս. Յակոբի Հոգարարձութիւնն ու Ս.
Յովհ. Ոսկերեբանի Թաղականութիւնը շնոր-
հակալիք մը կ'ուղղեն նաեւ Յովհ. Ալլահ-
վէրտի կտակակատարներուն, որուն պատ-
ճէնը կը ներկայացնենք հոս.

Ազնուաւոյ՛լ Տիկնայք
Եւ Մեծաշուք Տեարք

Աստուածադիր բնական օրինաց համա-
ձայն՝ ազնիւ եւ վեհ սիրտերն հաղորդակից
են միմեանց: Այսպէս Ալլահվէրտեան Վսե-
մաշուք Յովհաննէս էֆ.ի Հասարակութեանս
շնորհած մանաւանդ այս վերջին առատա-

⁶⁸ Աղ. էջ 397—399:

ձեռն բարերարութեան հոյակապ գործին մէջ
 Ձեր հոգածու օժանդակութիւն՝ որով ի
 գլուխ հանեցիք յարկարաժնի շինութիւնը,
 Ձեր անուններն ալ անանջատ պիտի պահէ
 Մեծ Բարերարին յիշատակին հետ: Ներկայ
 թէ ապագայ սերունդը այդ բարերարութեան
 արդիւնքն վայելելով՝ երբ օրհնութեամբ
 պիտի փառարանէ Ալլահի վերտեան Մեծ Բա-
 րերարին անմահ յիշատակը, անոր հետ դո-
 վութեամբ եւ երախտապարտութեամբ պիտի
 յիշէ նաեւ Ձեր անունները:

Ուստի կը փութանք յայտնել խորին
 շնորհակալութիւններն Ձեր ազդեցիկ խնա-
 մածութեան համար այս բարենպաստակ գոր-
 ծին մէջ, որմէ մեծապէս պիտի նպաստաւո-
 րուին այս երկու ազգային օգտաշատ հաս-
 տատութիւնները:

Ընդունեցէք, ուրեմն, Ազնուափայլ Տիկ-
 նայք եւ Վսեմաշուք Տեարք, մեր խորին մե-
 ծարանաց զգացումներն իրր դոյզն հաւաս-
 տիք այն յաւերժական երախտապարտու-
 թեան, զոր ինչպէս մենք՝ նոյնպէս եւ բոլոր
 Հասարակութիւնս պիտի պահէ ջմիրտ Ձեզի
 հանդէպ, որով տողորեալ մնամք

Ազնուափայլ Տիկնանցդ
 Եւ Վսեմաշուք Տեարցդ

Բերա, 10/23 Դեկտ. 1911

Ազնուափայլ Տիկնայք
Աննա Մըսրըլեան եւ Նեկտառինէ
Տիւղեան եւ Վսեմաշուք
Տեարք Գրիգոր էֆ. Սինապեան եւ
Արտաշէս էֆ. Հիւրմիւզ
Բերա

Տ. Կ.

Տ. Կ.

Ս. Յակ. Ազգ. Անկ. Ս. Յովհ. Ոսկ. Եկեղ.
Հոգարարձութիւն Թաղականութիւն⁶⁹

Յովհաննէս Ալլահաճէրտիի դուստր՝ Տիկին Նեկտար Տիւղ՝ հետեւեալ նամակը ուղղելով վերոյիշեալ Հոգարարձութեան եւ Թաղականութեան անդամոց՝ կ'իմացնէ թէ իր հայրը ո՛ր օրերը կը փափազի որ մատուցուին մշտնջենաւոր պատարագները.

Բերա, 21 Դեկտեմբեր 1911

Յարգոյապատիւ Վարդապետ
եւ Ազնուաշուք Տեարք

Հօրս հետ կրկին անգամ խորհրդակցելով մատուցանելիք մշտնջենաւոր պատարագներու մասին՝ որոշեցինք Ձենէ խնդրել որ, եթէ կարելի է, մին տեղի ունենայ 16 Նոյեմբերին ի դիտաւորութիւն երկու փախճանեալ եղբարցս Արրահամու եւ Ներսէսի — իսկ երկրորդն Ապրիլ ամսոյն վերջին Կիւրակէն, ըստ կարելոյն:

⁶⁹ Անդ, էջ 399—400:

Հայրս մատուցանէ Ձեզ համայն շնոր-
հակալութիւնքն:

Հաճեցէք ընդունիլ, Յարգոյապատիւ
Վարդապետ եւ Ազնուաշուք Տեարք, մեծա-
րանացս հաւաստիքը

Նեկտառ Տիւղ

Յարգոյապատիւ

Պատուհասեան Վարդապետ

եւ Ազնուաշուք Տեարք

Անդամք Հոգարարձութեան

Ս. Յակոբայ Անկելանոցի

եւ Թաղական Խորհրդոյ

Ս. Յով. Ոսկ. Եկեղեցւոյ ⁷⁰

*

Յովհաննէս Ալլահաւէրտի ամուսնացած է
Օր. Լուցիֆա Երամեանի հետ: Պսակը տեղի
ունեցած է 1857 Յունուարին: Լուցիքա
(Լիւսի) ծնած է 1843ին. իր հայրն է Անտոն
Երամեան՝ ծանօթ հայ կաթողիկէ Գերդաս-
տանէ մը: Յովհ. Ալլահաւէրտի տունը կը
գտնուէր Բերա ⁷¹, Ս. Երրորդութիւն եկեղե-
ցիէն դէպի Շիրակ պողոտան տանող փո-
ղոցին ճիշդ տեղացի ⁷²: 1847ին իրրեւ 24ա-

⁷⁰ Անդ, էջ 400—401 եւ 455, ուր կ'ըսուի թէ
Յովհ. Ալլահաւէրտեանի որդւոց՝ Արրահամի եւ Ներ-
սէսի համար 2 մշտնջենաւոր պատարագ կը մատու-
ցուի մին Ապրիլի վերջին Կիրակին՝ Ս. Յովհ. Ոսկե-
րերանի մէջ, իսկ միւսը՝ Նոյ. 16ին՝ Ս. Յակոբայ մա-
տուոր: Երկուքն ալ ձայնաւոր եւ պաշտօն պատա-
րագ են:

⁷¹ Մասիս, 1874, Թ. 1525:

⁷² Արեւելք, 1907, Թ. 6490:

մեայ երիտասարդ Վեննա գալէ վերջ՝ Յովհ. Ալլահզօվէրտի 1867 Յունիս 26ին ալ Մայր Վանքս այցելած է քրոջը՝ Օր. Մարիամին եւ մանկամարդ կնոջ՝ Տիկին Լուցիքայի հետ. ստորագրութիւնները կը կարդանք Վանքիս այցելուներու տետրին մէջ՝ 1867ին. Յովհաննէս Ալլահզօվէրտի, Մարիամիկ Ալլահզօվէրտի, Լուցիքա Ալլահզօվէրտի:

Յովհաննէս եւ Լուցիքա կազմած քրիստոնէական առաքինութեան տիպար ամուլ մը՝ ապրած են երջանիկ ընտանեկան կեանք մը մօտ քառորդ դար: Իրենց միութիւնը օրհնուած է չորս սիրասուն զաւակներով, երկուքը մանչ՝ երկուքը աղջիկ, որոնցմէ մանչերը տարածամ մահացած են: Տիկին Լուցիքա կանխած է սակայն իր զաւակներու մահը եւ դժբախտութիւնը չէ ունեցած սգալու իր յուսալից զաւակներու դառն կորուստը: Յովհաննէս-Լուցիքայի զաւակներն են. Աննա, Նեկտար (Նեկտառիմէ), Աբրահամ եւ Ներսէս: 1. Աննա ծնած 1861ին՝ ամուսնացած է Յարութիւն-Եղուարդ Պէյ Մըսրըլըի (ծն. 1857 † 1908 Սեպտ. 16) հետ եւ ունեցած չորս զաւակ. Պօղոս (ծն. 1877), Յովհաննէս († 1879ին՝ ճամսեայ), Լիւսի (ծն. 1880 † 1939 Ֆլորանս) եւ Ալիծ (ծն. 1885 † 1912 Դեկտ. 25): Աննա մեռած է 1940ին Ֆլորանս⁷³: 2. Նեկտար (ծն. 1863

⁷³ Տե՛ս ասոնց մասին Հանդէս Ամսօրեայ, 1953, էջ 269—270:

Հոկտ. 23ին) ամուսնացած է Գրիգոր-Էտկար Պէյ Տիւզեանի (ծն. 1854 Յունուար 21ին) հետ: Պսակը տեղի ունեցած է 1888 Յուլիս 24ին⁷⁴: Ունեցած են մանչ զաւակ մը՝ Սերգիս (ծն. 1889 Յուլիսին), որուն դաստիարակութեանը համար 1905 Օգոստոսին մեկնած են Ֆրանսա, ուր Սերգիս 9 տարի ուսման հետեւած է զանազան վարժարաններու մէջ՝ ստանալով վկայական: 1924էն ետք հաստատուած են Պարիս, ուր Գրիգոր-Էտկար 1933ին կը վախճանի, իսկ Տիկ. Նեկտար իր զաւկին հետ քաջուած կեանք մը կ'անցնէ՝ զրկուած իր էրկան եւ հօրենական ժառանգութենէ ինկած բոլոր ստացուածքներէն ու հարստութենէն: Թուրքերը անիրաւարար Ֆերարի (հեռացած, փախստական) համարելով՝ Տիկնոջ ամբողջ ունեցածը զրաւած են: Այսօր Տիկինը իր 93 տարեկան խոր ծերութեան մէջ միակ նեցուկ մ'ունի — իր զաւակը, որ թէեւ քաջառողջ՝ սակայն ինքն ալ յառաջացած տարիքի մէջ է:

Պր. Հայկ Պէրպէրեան (Պարիս) ինձ կը հաղորդէ որ Claude Farrère իր l'Homme qui assassina անուն վէպին մէջ մեծ գովեստով խօսած է Տիկին Նեկտար Տիւզեանի մասին, առանց Տիկնոջ անունը տալու:

3. Արքաիստ (ծն. 1869) 19 տարեկան ծաղիկ հասակի մէջ հրաժեշտ տուած է

⁷⁴ Հ. Գ. Մէնէվիշեան, Ազգարանութիւն Տիւզեանց, էջ 50:

կեանքին 1887 Նոյ. 16ին: Ծաղիկ⁷⁵ 1887 Նոյ. 16ին կը գրէ. «Յետ երկարատեւ հիւանդութեան աւանդեց զիւր հոգին այս առաւօտ, Եկեղեցւոյ Ս. Խորհուրդները ընդունելով, ի հասակի 19 ամաց, ի սուգ ամբխիթար համակեալ զիւր հայրը, մեծ մայրը, եղբայրը, քոյրերը եւ համայն ընտանիքը»: Իր Քոյրը՝ Տիկ. Նեկտար կը գրէ. «Իր ժամանակին Փարիզի ամէնէն նշանաւոր դպրոցը Collège Stanislas դրած էինք զինքը, որ Maristes քահանաներու վարչութեան տակ էր եւ Արքահամ աչքառու յառաջդիմութիւնըրած էր ուսման մէջ: Հիւանդացաւ եւ ինձմէ զատ ոչ ոք կ'ուզէր իր քովը: 19 տարեկանին վախճանեցաւ: Վարժարանի տնօրէնը մահուան վրայ Հօրս գրեց. Nous avons perdu une de nos gloires: Հօրս ցաւը, վիշտը անհնարին էր, բայց քրիստոնէաբար տաքաւ սոսկալի արցունքով»: 4. Ներսէս (ծն. 1874) Արտաքին Գործոց Նախարարութեան մէջ Քարտուղարի պաշտօն կը վարէր 1904ին, ստանալով Պէյութեան տիտղոս⁷⁶ եւ ծնողաց ապագայ յոյսն էր. անողոք հիւանդութիւն մը սակայն կը սպառնար խորտակել ամէն յոյս. ուստի հարկ կը տեսնուի դարմանումի համար դիմել Պարիսի լաւագոյն բժիշկներու, որոնցմէ օգուտ չտեսնելով՝ կը դառնայ Պոլիս: Հոս ամէն խնամք չուայլե-

⁷⁵ Կ. Պ. 1887, էջ 753:

⁷⁶ Ընդարձակ Տարեց., 1904, էջ 252:

լով հանդերձ իրեն՝ անկարելի կ'ըլլայ փրկել
 կեանքը ու 1907 Մայիս 12ին հազիւ 33 տա-
 րեկան՝ կը շիջանի: Յուդարկաւորութիւնը
 տեղի կ'ունենայ Ս. Երրորդութեան եկեղե-
 ցին: Զայնաւոր-Պաշտօն պատարագէ մը
 վերջ՝ Սապպաղեան Կաթ. Պատրիարք կը
 կատարէ թաղման կարգը՝ իր շուրջն ունե-
 նալով Հաճեան, Սիւլեան եւ Քչուրեան
 Եպիսկոպոսներն ու 31 Վարդապետներ:
 Իբրեւ սգակիր ներկայ էին — բացի այս ծանր
 կորուստէն ընկճուած հօրմէն — Տէր Եւ Տիկ.
 Էտկար Պէյ Տիւզ, Տէր Եւ Տիկ. Էստուար Պէյ
 Մըսրիւր, Աբրահամ Պէյ Ալլահվէրտի, Սար-
 գիս Տիւզ, Յակոբ Ալլահվէրտի, Թէոտոր
 Ալլահվէրտի եւ Պօղոս Ալլահվէրտի: Ներ-
 կայ եղած են Արրահամ Փաշա Երամեան,
 Կայսերական Անձ. Գանձուն Նախարար Սա-
 դրդ Յովհաննէս Փաշա, Նաում Փաշա, Ան-
 տոն Փաշա Նաֆիլեան, ինչպէս նաեւ բազ-
 մաթիւ պետական, օտար եւ հայ պաշտօ-
 նեաներ, հայ եւ օտար կաթողիկէ հաստա-
 տութիւններ ու դպրոցներ, հայ կաթողիկէ
 երկսեռ աշակերտութիւն եւ խուռներամ ժո-
 դովուրդ: Դազադը շրջապատող կերօնները
 սպիտակ շղարշի մէջ առնուած էին: Ալլահ-
 վէրտեան Տան Խոռատ սպասաւորները ու-
 սամբարձ հանելով զայն եկեղեցիէն՝ քառաձի
 չքեղ մեռելակառքին վրայ կը դնեն ու կը
 ծածկեն մաշխսեան վարդերով ու թարմ ծաղ-
 կեպսակներով: Շիշիի գերեզմանատունը

հասնելով՝ հանդուցեալին քոյրերուն ու համայն Ալլահվէրտեան Գերդաստանի ողջ անդամներու ներկայութեան վերջին աղօթքներն ընելէ վերջ՝ մարմինը կը զետեղուի ընտանեկան շքեղ դամբարանին մէջ, «որ պզտիկ մատուռի մը ձեւն ունէր»⁷⁷ :

Ներսէս Պէյ Ալլահվէրտեանի լուսանկարը հրատարակած են Մանգուսէի էփեմար եւ Արեւելք թերթերը :

St. Louis-ի Մեծաւորը տեսնելով Յովհաննէս Ալլահվէրտի այսքան մեծ կորուստներու մէջ ցուցուցած հաւատքն ու կորովամիտ համակամութիւնը՝ ըսած է Տիկ. Նեկտար Տիւղեանի. *Votre Père est un grand chrétien* :

Ինչպէս վերը գրեցինք մանրամասնօրէն՝ Յովհաննէս Ալլահվէրտի իր այս երրորդ մեծ սուգին առթիւ, յաւերժացնելու համար յիշատակը իր սիրասուն գաւկիմ, 7000 ոսկւոյ նուիրատուութիւն մը կ'ընէ Հայ Կաթ. Հասարակութեան, որով կը կառուցուի հասութարեր շէնք մը :

Ըսինք թէ Տիկ. Լուցիֆա կանխած է իր վաղամեռիկ զաւակներու մահը. մեռած է 1885ին : Ինքն ալ ունեցած է հանրային գործունէութիւն հայ հասարակական կեանքի մէջ, յատկապէս մասնակցելով բարենպատակ ձեռնարկներու, որոնց միշտ նպաստած է թէ՛ նիւթապէս եւ թէ՛ բարոյապէս : Յի-

⁷⁷ Մանգուսէի էփեմար, 1907, Թ. 1812—1813 :
— Արեւելք, 1907, Թ. 6490 :

չենք ատոնցմէ մէկը. 1879—1880ին Հայաստանի մէջ մեծ սով կը տիրէր: Կազմուած էր այրերու կողմէ «Սովելոց Կենդրոնական Յանձնաժողով» մը: 1880ի սկիզբը կը կազմուի նաեւ «Հայ Տիկնանց Օժանդակ Մարմին» մը, որուն նախագահն է Տիկին Լուսինա Յովհ. Ալլահվէրտեան, իրեն օգնական ունենալով հայ կաթ. Տիկիներէն՝ Տիկին Թագուհի Յակոբ Կեօշէյեան եւ Տիկին Թագուհի Յովհ. Մըսքըլեան ⁷⁸:

1885ին տակաւին շատ առոյգ էր Տիկին Լուսինայ, հազիւ 42 տարեկան, սակայն անակնկալ հիւանդութիւն մը կը ստիպէ զինքը դիմելու Պարիսի անուանի մասնադէտներու, որոնցմէ օգուտ մը չի գտներ եւ Վիեննայի մէջ գործողութեան մը հետեւանքով կը վախճանի կարճ միջոցի մէջ: 10/22 Օգոստ. 1885 Շարաթ օրը սեւ շրջանակի մէջ կը ծանուցանէ Մէնմուսը Ախպար, անշուշտ տեղական թուրք թերթերէն առնելով. «Այսօրուան թուականաւ հետեւեալ տխուր լուրը կարդացինք. Մեծապատիւ Յովհաննէս Ալլահվէրտի յարգելի կնոջ՝ Լիւսիի Պարիս բնակող իր փեսաներն ու աղջիկները տեսնելու համար Եւրոպա գացած ըլլալը ասկէ առաջ գրած էինք: Տիկին Լիւսիի այս Հինգշաբթի իրիկուն, այսինքն՝ Ուրբաթ գիշեր մեռած ըլլալու տխուր լուրը հեռագրով ազգականներուն իմաց տրուած է:

⁷⁸ Մասիս, 1880, թ. 2563, — Հմմտ. Թերմ. Էփեար, 1880, թ. 804:

Յիշեալ Տիկին Լիւսի գեղեցիկ յատկութիւններն ու առաքինութիւնները գնահատողները՝ այս կորուստին համար մեծապէս կը ցախն ու կը սգան: Մեծապատիւ Յովհաննէս Էփէնտիին սուգին ու տրտմութեան առթիւ կը յայտնենք մեր ցաւակցութիւնը»:

Մէնմ. Ախպար այս լուրը հաղորդելէ յետոյ՝ իր կողմէ ալ կ'աւելցնէ. «Պինաէն ալէյ՝ խանէտանը միւշարելէյ՝, վէ խուսուսիյլէ միւթէվէֆիենին զէվճի միւհթէրէմլէրի սաատէթլու Յովհաննէս Էփէնտի հապրէթլէրիյլէ հայրդի իֆֆէթ ու խամէթ օլան քէրիմէլէրինէ, վէ տամատլարընա վէ միւթէալլիւզաթը սայիրլէրինէ թէսլլիեաթը սամէտանիէլէյի թէմէնի իյլէրիդ ⁷⁹»:

Ինչպէս կը տեսնուի՝ սխալ տեղեկատուութիւն եղած է. Տիկին Լիւսի Ալլահ-վէրաի «Պարիս բնակող իր փեսաներն ու աղջիկները տեսնելու համար» Պարիս գացած չէր 1885ին: Իր աղջիկը՝ Տիկին Նեկտար, որ ընկերացած էր մօրը զէպի Պարիս՝ այսօր զեռ ողջ է եւ մեր հարցումին վրայ տուած է հետեւեալ բացատրութիւնը. «Մայրիկս հիւանդ էր. բժիշկները տեսնելու համար Փարիզ մեկնեցաւ. Հայրս ու ես հետը էինք: Ի դարձին վիեճակ՝ նշանաւոր spécialiste մը տեսաւ, որ chirurgische Intervention հարկ է, ըսաւ. 6 օր ետքը վախճանեցաւ. ինչպէս նկարագրեմ մեր վիշտը — սոսկալի՛

⁷⁹ Մէնմ. Ախպար, 1885, Թ. 287:

է»։ Ուրիշ նամակի մը մէջ ալ կը գրէ Տիկ-
Նեկտար. «Լուսահոգի մայրս վախճանեցաւ
Վիեննա, 1885ին, յետ opérationի — սոս-
կալի վիշտ ձգելով մեզի։ Ձեր Մեծաւորին
ձեռքը, Հայր Արսէն, կարծեմ. եւ Ձեր վե-
րասյատուելի վարդապետներուն մէկը մե-
ռելը Պօլիս բերաւ»։ Երբորդ Փրանսերէն
նամակէ մըն ալ քաղելով կ'ամբողջացնենք.
Տիկին Լիւսի Պարիսի բժիշկներէն օգուտ
չտեսնելով՝ վերադարձին Վիեննա կը հան-
դիպի էրիան՝ Յովհաննէս Ալլահվէրտիի եւ
աղջկան՝ Նեկտարի ընկերութեամբ։ Վիեննա
մասնագէտ բժիշկի այցելած ըլլալով՝ սա ան-
հրաժեշտ կը դանէ գործողութիւն մը։ Գոր-
ծողութիւնը տեղի կ'ունենայ, սակայն վեց օր
վերջ, 1885 Օգոստոս 20ին, Տիկին Լիւսի կը
վախճանի Վիեննայի Grand Hotelի մէջ —
à la suite d'une intervention chirurgicale։
Մահուան ներկայ եղած է Հ. Արսէն Այտը-
նեան, Միաբանութեան Ընդհանուր Մեծա-
ւորը, որ յետոյ դազադին ընկերացուցած է
Վարդապետ մը ղէպի Պօլիս։

Տիկին Լուցիքայի մարմինը Պօլիս հաս-
նելէ վերջ՝ մեծահանգէս յուղարկաւորու-
թեամբ կը թաղուի Շիշլիի Ալլահվէրտեանց
դամբարանին մէջ։ Կարապետ Գարագաշ՝
հանգուցեալ Տիկինին յուղարկաւորութեան
հանդէսին օրը, զերեզմանատունը կարդալու
համար գրած է «Ճառ Գամբանական Լիւսի
Տիկնոջ Ալլահվէրտի», ատանձին ալ տպուած

1885 28 Օգոստ. /9 Սեպտ. Բերա, որմէ քա-
ղելով կու տանք մաս մը՝ կազմելու համար
գաղափար մը Տիկնոջս ունեցած բարձր ձիր-
քերուն մասին.

Մեծապատիւ Տեարք.

Այդ սգազգեաց դադադէն բաժնուէլէն
յառաջ, թո՛ղ տուէք ինձ փորձել մեծարա-
նաց յետին հարկ մը հատուցանել անզուգա-
կան Տիկնոջ, զոր այնքան անակնկալ եւ
սրտառուչ կերպով կորսնցուցինք: Իւր երե-
ւելի մեռեալները յարգելն ազգի մը համար
գլխաւոր պարտք մըն է, եւ Տիկինս՝ որում
վայել է մեր մեծանուն վախճանելոց կարգը
դասուիլ, արժանի է մեր ամենապատկառ-
պատուասիրութեան: Զկայ յազգայնոց մէկը,
որ սրտակտուր, աղէխարշ եղած չըլլայ երբ
յանկարծահաս հնչեաց փառափա մէջ գոյժն
բօքաբեր թէ ոչ եւս է Տիկին Լիւսի Ալլահ-
վէրտի: Զրկիլ յորմէ իւր գարդն եւ պար-
ծանքն էր, կորսնցնել գնախանձելին օտա-
րաց, իւր բամբիշն իմաստուհին, իւր աղ-
փատաց գորովագութ խնամակալն, ի՛նչ ցա-
ղառն ապաքէն մեր վատաբախտ ազգին...:
Այո՛, Տեարք, պէտք է հաւանիմք այս ահա-
ւոր ճշմարտութեանս: Տիկինս, զոր լամք,
յորմէ պիտի բաժնուիմք հիմա ի սպառ,
յանձնելով զինքը մահուան սրտապախ միայ-
նութեանցը, Տիկինն է Լիւսի Ալլահվէրտի,

«սասկ առն իւրում», կինն խմատուն եւ ժրագլուխ, հարսն ծնկասէր, տանտիկինն առաքինի եւ ցածուն, մայրն գորովալիւր, աղքատասէրն առատագութ եւ անձանձրոյթ, բարեկամուհին աներկեւան եւ անձնանուէր, մանկամարդն պարկեշտագեղ եւ շնորհալից, բամբիշն փառագարդ եւ մեծահամբաւ: Դուք ամէնքնիդ, որ զինքը ճանշնալու պատիւն ունեցաք, դուք տարակոյս չունիմ թէ խօսքերս շատ տկար պիտի գտնէք անոր աննման կատարելութեանցը քով: ... պարծանքն ունեցայ ի մօտուստ եւս իրեն ծանօթանալու, սքանչանալու այն ամենագեղ հոգւոյն տիպար՝ ամենագեղ կերպարանացը, այն բարձր եւ նուրբ հանճարոյն, այն զգօն եւ լուսաւոր մտացը, այն բազմազան եւ լուրջ գիտութեանը, այն ընտիր եւ գիրգ ճաշակին վրայ, եւ գմայլելու այն խմատագեղ, ճոխարան, պերճ, աշխոյժ եւ յանկուցիչ խօսակցութեանը, որ զինքը Տը Սթա'էլ տիկնոջ կը հաւասարէր եւ որ հմտագունից եւ հանճարեղագունից խելքն ու միտքը կը մոգէր: Բաց ի հայերէնէն՝ որում հմուտ էր եւ որ իւր բերնին եւ գրչին տակ գոգցես իմն աւելի գեղեցիկ կ'ըլլար, գիտէր նա քաջ եւ կը խօսէր — ի՛նչ յատակութեամբ եւ վայելչութեամբ — գաղղիերէնը եւ անգղիերէնը: Տեղեակ էր նաեւ խաւերէն եւ գերմաներէն լեզուաց: Կը գրէր գաղղիերէնը որպէս սակաւ ումանք ի Հայ տիկնայս կարող են գրել, ներհուն խելամտութեամբ ոչ միայն կանո-

նաց լեզուին, այլեւ անոր բառերուն բազմադիմի առմանց եւ ասացուածոցն ամենանուրբ երանգացը, զանազանելով, ըստ նիւթոյն, իւր ռնը, մերթ պարզ, անպանոյն, ընտանի եւ սիրուն, մերթ փարտաբարուեստ ծաղկեալ, գեղազարդ եւ վսեմ: *Ընդարձակ տեղեկութիւն ունէր խմաստասիրութեան, պատմութեան եւ այլ ուսմանց մէջ, այլ զարմանալի էր մանաւանդ ընդհանուր մատենագրութեան մէջ ունեցած հմտութիւնը: Հնոց ոչ միայն հրաշակերտներն, այլ նաեւ երկրորդ եւ երրորդ կարգի գրուածները կարգացած եւ ստէպ ստէպ յեղյեղած եւ հետադատած էր: ... Եւ սակայն որպիսի պարկեշտութիւն այսֆան անգուգական ձրից եւ դոյզնագիւտ կատարելութեանց հետ, որ զինքն քագուհի պսակաւոր եւ փառապանծ աշխարհատիկին ըլլալու արժանի կ'ընէին... Ազգին մէջ ո'ւր յառաջադիմութիւն մը կայր նպաստելու, ո'ւր նիզն եւ ջան մը կայր խրախուսելու, ո'ւր բարիք մը կայր գործելու՝ հոն պարագլուխ էր միշտ Լիւսի Ալլահվերտի: Ազգային մանկտույն, ազգային աղփատաց եւ կարօտելոց, ազգային հիւանդաց բարերարն եւ պաշտպանն էր, խնամակալն եւ պարգեւատուն»:*

Հոս կը ներկայացնենք Յովհաննէս Ալլահվերտիի ընտանեկան պատկերը, զոր հաճեցաւ մեզ ուղարկել Պարխէն Տիկին Նեկտար: Աջէն ձախ՝ Տիկ. Նեկտար, Աբրահամ,

Տիկ. Լուցիքա, Յովհաննէս Ալլահձէրարի,
Ներսէս եւ Տիկ. Աննա:

Յովհաննէս Ալլահձէրարի ընտանեկան
այս ծանր կորուստներուն տարած է քրիս-
տոնէական օրինակելի համբերութեամբ ու
համակամութեամբ: Իր մխիթարութիւնը
գտած է բարեգործութիւններու մէջ, զոր
սփռած է իր շուրջը՝ գրեթէ իր հաւասարը
չունեցող առատաձեռնութեամբ: Արեւելի
թերթը կը գրէ թէ Ալլահձէրարեան ընտանիքը
«առատաձեռնօրէն նպաստած է Անարատ
Յղութեան Քոյրերու Հաստատութեան, ինչ-
պէս ուրիշ շատ մը եկեղեցական, կրթական
ու բարեգործական հաստատութեանց, որոնք
իրենց ներկայացուցիչներն ունէին Ներսէսի
յուզարկաւորութեան պահուն»:

Թէեւ 84 տարեկան, սակայն կրնայ ըսուիլ
թէ տակաւին առոյգ էր Յովհաննէս Ալլահ-
ձէրարի 1907ին եւ մտքի պայծառութիւնը կը
պահէր անսովոր կերպով: Սակայն նոյն տար-
ւոյ մէջ իր ունեցած մեծ կորուստը — սիրա-
սուն զաւկին՝ Ներսէսի մահը — մեծ հա-
րուած կու տայ իր առողջութեան ու անկո-
ղին կ'ընայ: Ա՛յլ եւս գրեթէ անկողնէն չի
կրնար ելլել: Քաջուած Բերայի իր տան մէջ՝
հիւանդադին կեանք մը կ'անցնէ մինչեւ 1915,
երբ կը հասնի իր ալ ժամը: Յովհաննէս Ալ-
լահձէրարի 1915 Յունիս 12/25ին Փրկչին
ձեռքը կը յանձնէ իր բարի հոգին 92 տարե-
կան: Վերջին տարիներու տառապագին հի-

ւանդութեանց մէջ մեծ մխիթարութիւնն ունեցած է միշտ իր սնարին մօտ ունենալու իր զուարթները, մանաւանդ Տիկին Նեկտար Տիւզը, որ նաեւ միջնակապը եղած է հօրը մեծ կտակին առթիւ հօր եւ Ազգ. Վարչութեան միջեւ:

Յովհաննէս Ալլաշվէրտի մահուան առթիւ համակրալից ատղեր նուիրած են հայ թերթերը, որոնցմէ կը քաղենք յաջորդները.

ԲԻԻԶԱՆԴԻՈՒՆ. «Խորին ցաւով կը ծանուցանենք թէ վաղեմի բարի եւ համբաւուոր դերդաստանի մը պատուական նահապետը՝ Յովհաննէս Էֆ. Ալլաշվէրտի կնքեց իր կեանքը Բերայի բնակարանին մէջ, ուր տարիներէ ի վեր դորձօն կեանքէ քաշուած կ'ապրէր իր յառաջացած տարիքին արդիւնք եղող տկարութեան հետեւանօք: Ազգին մէկ դարու պատմական անցեալին յետին ներկայացուցիչն է որ կ'անհետանայ յանձին Ալլաշվէրտի Էֆ.ի, որ ամիրայական սերունդին ազնուական եւ պատկառելի դէմքերէն էր եւ բոլորէն սիրուած՝ իր օրինակելի ու անփնադատելի կեանքով եւ բարեգործութիւններովը: Հանգուցեալ Յովհաննէս Էֆ.ի հայրը Արրահամ Ամիրա էրզրումէն գաղթած էր եւ Հայ-հռոմէական սերունդէ էր: Պոլսոյ մէջ իրենց զրադումն էր սեղանաւորութիւն արքունի դործոց մէջ, երբ Հայ ամիրաներ կը կատարէին այսօրուան զրամատուններուն դործը Պետութեան հետ: Յովհաննէս Էֆ.

իր եղբայրներուն մէջ ամէնէն գործնական մտքի տէր, կարող, մանաւանդ կենցաղագէտը ըլլալով, շարունակեց իր հօրը գործը, զարգացնելով եւ աճեցնելով իր ընտանեկան հարստութիւնը, ու մանաւանդ զերծ պահելով իր գերդաստանը զեղխութիւններէ եւ չռայլ կեանքէ, որոնք ժամանակին ամիրայական գերդաստաններուն գոյութիւնը խախտած էին: Չափաւորութիւն, պարկեշտութիւն եւ առաքինութիւն՝ Ալլահվէրտեան գերդաստանին նշանարանը մնացին մինչեւ վերջը եւ հանգուցեալը այս ուղղութեան մէջ կրթեց իր զաւակները, օժտելով զանոնք յոյժ խնամեալ դաստիարակութեամբ մը եւ ներշնչելով անոնց լայն ու անխտրական ոգի: Հայ լեզուն եւ բոլոր բարի աւանդութիւնները անաղարտ պահպանուած էին Ալլահվէրտեանց տան մէջ եւ միշտ կարօտութեանց եւ պէտքերու համար բաց էր Յովհաննէս էֆ.ի տունը, ուր դաւանութեանց խտիր չէր մտած բնաւ: Երբ առաջին Երեսփ. Ժողովը բացուեցաւ 36 տարի առաջ, Յովհ. էֆ. Ալլահվէրտի ընտրուեցաւ Երեսփոխան Կ. Պոլիսէն, եւ իր կարողութեան ու զարգացման շնորհիւ ընտրուեցաւ դեր-ատենապետ: Յովհ. էֆ. այդ կարճատեւ շրջանին, երկրին երմտական վիճակին նկատմամբ հասուն դատողութիւններ եւ փորձ տեսութիւններ ներկայացուց, որոնք այնքան ուշադրութիւն գրաւեցին որ Խորհրդարանին փակումէն յե-

տոյ հրաւիրուեցաւ անդամակցելու Հաշուա-
կալութեան դիւանին (Տիվանը մուհասէ-
պաք), պաշտօն, զոր վարեց երկար տարի-
ներ: Հանգուցեալը իր հարստութենէն իր
պատկանած հասարակութեան, մանաւանդ
անոր հանրային պէտքերուն ու կարօտու-
թիւններուն կարեւոր բաժիններ հանելէ զատ,
փափաքեցաւ իր կենդանութեանը իսկ Ս. Յա-
կոբայ հիւանդանոցը հասութաբեր կալուա-
ծով մը օժտել, ուստի Ս. Ոսկերերան եկե-
ղեցիին կից գետինն վրայ կառոյց հոյակապ
շէնք մը, որուն հասոյթը յատկացուած է
նոյն հիւանդանոցին: Այս մեծագումար նուիր-
ատութեանէն զատ ո՛ր եւ է զիմում անպա-
տասխանի չէ մնացած, բաց բարերարելու
ու նուիրելու իր ազնուական ձեւը անմոռա-
նալի պիտի մնայ: Ինքը բարերար անդամ
անուանուած է բարեսիրական մարմնոց,
որոնց միանուազ մեծ գումարներ նուիրած
է: Միշտ քաջալեր եղած է ուսումնական կա-
րեւոր ձեռնարկներու, իրրեւ մեկենաս՝ իր
նուիրատուութեամբ Մխիթարեանք տպա-
գրած են բանասիրական աշխատութիւններ
եւ բաւական թիւով ուսանողներ իր շնորհիւ
բարձրագոյն ուսում ստացած են...: Յով-
հաննէս Էփ., ինչպէս եղբայրը ⁸⁰, որ վերջերս
կնքեց իր կեանքը, ունին բարեգործական
նպատակներու համար կտակներ, զորս իրա-
կանացնելու պաշտօն ունին իր գաւակները

⁸⁰ Այսինքն՝ Մկրտիչ Ալլահվէրտին:

եւ թողք, ինչպէս նաեւ իր բարենպատակ
 ձեռնարկներուն գործադիր Արտաշէս Հիւր-
 միւզ էֆ. : Հանգուցեալը կը թողու երկու
 աղջիկ գաւակներ, Տիկինն էտուարտ Պէյ Մը-
 սըրլը եւ Տիկինն Էտկար Պէյ Տիւզ, որոնց
 տուած է նշմարիտ դաստիարակութիւն մը,
 իսկ իր թողք, Պողոս Պէյ Մըսըրլը, արժա-
 նաւոր շառաւիղ իր գերդաստանին, այժմէն
 իսկ հասարակութեան վարչական եւ բարե-
 գործական գործերուն մէջ ունի կարեւոր բա-
 ժին ու գնահատելի մասնակցութիւն... :
*Ս. Պատրիարքը յանուն ազգին իր վշտակ-
 ցութիւնը պիտի յայտնէ Ալլահվէրտեան գեր-
 դաստանին*⁸¹ :

Ժամանակ. 15/28 Յունիս 1915 կը գրէ .
 «Իր համբաւին եւ յարգանքին համապատաս-
 խան փառաւորութեամբ եւ չքեղութեամբ
 կատարուեցաւ Վսեմ. Յովհաննէս էֆ. Ալ-
 լահվէրտի յուզարկաւորութեան տխուր
 հանդէսը, երէկ առաւ, ժամը 10ին Բերայի
 կաթողիկ հայերու Ս. Երրորդութիւն եկեղե-
 ցին մէջ : Այս տխուր առթիւ եկեղեցին հա-
 մակ սեւերով պատուած էր : Իսկ մէջտեղը
 չքեղ մահաբեմի մը վրայ հանդիւած էր ըն-
 կուզենիէ դազաղը : Առաւօտուն ի հանգիստ
 հանգուցեալ բարերարին հոգւոյն թիւ պա-
 տարագնէր մատուցուեցան... : Յուզարկա-
 ւորութեան կը նախագահէր Գազրիկեան դե-

⁸¹ Բիւզանդիոն, 1915, Թ. 5685. տե՛ս նաեւ
 Թ. 5686 (Թաղումը) :

բապայքաւ իր շուրջը ունենալով բազմաթիւ գերապայծառներ, վարդապետներ եւ քահանաներ ու զպիքներ: Արարողութենէն յետոյ դադարը դրուեցաւ չքեղ մեռելակառքի մը մէջ փոխադրուելու համար Շիշլիի Կաթոլիկ Հայոց գերեզմանատունը...: Մեռելակառքին հետեւեցան 40է աւելի լանտոններ եւ կառքեր...: Շիշլիի Կաթոլիկ-Հայերու գերեզմանատան մէջ, հանդուցեալին դադարը հանդիսաւոր արարողութիւններէ ետք, գետեղուեցաւ Ալլահօվէրտի գերդաստանին չքեղ դամբարանին մէջ⁸²»:

4. Ազապի. — Ծնած 1824ին՝ մեռած է 1859 Յունուար 1ին: Մասիս⁸³ կը գրէ. «Անցեալ Ուրբաթ օրը Պէյօղլուի մէջ մեծահանդէս յուղարկաւորութեան մը տխուր պաշտօնը կատարվեցաւ: Ալլահվէրտեան մեծապատիւ Աբրահամ Ամիրայի դուստր՝ ազնուուհի Աֆապի օրիորդը՝ Երկար ժամանակեայ անբուժելի հիւանդութեամբ մը՝ Հինգշաբթի գիշեր առ Աստուած փոխեցաւ Երեսֆամեայ ծաղիկ հասակի մէջ՝ ի խոր սուգ տրամութեան ընկղմելով Ալլահվէրտեանց ազնուատոհմ եւ բարեհամբաւ գերդաստանը: Յուղարկաւորութեան հանգէսին ներկայ էին հոռմէական Հայոց բոլոր եկեղեցական գլուխները եւ ազգիս Երեսելեաց մեծագոյն մասը»:

⁸² Ժամանակ, 1915, Թ. 2200:

⁸³ 1859, Թ. 363:

5. Սրբուհի. — Ծնած է 1825ին: Իր մասին որեւէ տեղեկութեան մը չենք հանդիպած: Թերեւս վաղամեռիկ եղածներէն մին այս է:

6. Մկրտիչ. — Ծնած է 1827ին եւ մնացած ամուրի: Հաւանօրէն աշխատած է մետաքսի իրենց գործին մէջ: 1869ին Վիեննա եկած ըլլալով՝ այցելած է Միլիթարեան Վանքը եւ Մատենադարանի մէջ արձանագրած հետեւեալը. «Մկրտիչ Ալլահվերտեան եկի 1869 ի Վանս սրբոյն Աստուածածնայ եւ սփանչացայ տեսանելով բազմութիւն եւ հաւաքումն բազում զրոյց ի վերապատուելի Հարց Միաբանութեանն»:

Մկրտիչ Ալլահվերտի կը վախճանի խոր ծերութեան մէջ 11/24 Մարտ 1915ին եւ կը թաղուի Շիրշի: Իր մահուան առթիւ Պոլսոյ ժամանակ կը գրէ⁸⁴. «Կը լսենք թէ հանգուցեալ Մկրտիչ էֆ. Ալլահվերտի արդէն ծանուցուած կտակէն զատ, իր կենդանութեանը ըրած է ուրիշ զանազան կտակներ եւ նուիրատուութիւններ, որոնց գործածման եղանակն ու քանակութիւնը առ այժմ արտօնուած չենք գրելու: Այլ պիտի հրատարակենք, երբ կարգը գայ: Միայն անդադանապահութիւն մը ըրած չենք ըլլար կարծենք, երբ տեղեկացնենք մեր ընթերցողներուն թէ հանգուցեալը 100.000 ֆրանքի նուէր մը ըրած է բարեսիրական ծանօթ հաստատութեան մը: Նոյն կտակներուն միւրեւելիլի

⁸⁴ 1915, թ. 2108:

նշանակուած է կաթողիկ — Հայ Հասարակութեան երեւելիներէն ծանօթ անձնաւորութիւն մը» :

Մկրտիչ Ալլահվէրտի կտակներու եւ նուիրատուութիւններու մանրամասնութեան ծանօթ չենք: Տիկ. Նեկտար կը գրէ որ «կտակը յանձնուեցաւ Հ. Բ. Ը. Միութեան» : Իր կտակներէն մէկուն մասին կը գրէ Ընդարձակ Տարեցոյցը՝ «Ալլահվէրտի սաներ» վերնագրի տակ. «Մկրտիչ Ալլահվէրտի կտակին համաձայն իր հիմնադրամին գուտ եկամուտին ¹/3ը կը տրամադրուի վեցետիկի Միփքարեան Միաբանութեան, Միլանի վարժարանին մէջ երկու Հայ Կաթողիկ սաներու արհեստագործութիւն սորվեցնելու համար ⁸⁵» :

Մկրտիչ Ալլահվէրտի 1912ին մեր Միաբանութեան յանձնած է 10.000 կրօնէի գումար մը՝ մշտնջենաւոր պատարագի համար, որպէս զի ամէն տարի իր հոգւոյն համար պատարագ մը մատուցանենք: Վիեննայի Մայր Վանքի եկեղեցւոյ կից աւանդատան պատին մէջ գետեղուած է մարմարիոն սպիտակ քար մը, որուն վրայ կը կարդանք՝

Յիշեալիք

ԶՄկրտիչ

Ալլահվէրտի

† Մարտ 1915

⁸⁵ Ընդարձակ Տարեցոյց, 1932, էջ 292:

7. Արուսեակ. — Ծնած 1830ին՝ մնացած է կոյս: Մեռած է 1885 Փետր. 8ին:

8. Յակոբ. — Ծնած է 1831ին եւ մնացած ամուրի: Իր մահուան առթիւ, 1904 Դեկտ. 25/28ին, կը գրէ Մէնս. Ախպար⁸⁶. «Ուսումն ու կրթութիւնը առնելէ վերջ՝ ժամանակ մը վաճառականութեամբ զբաղած է: Սակայն կեանքին մեծագոյն մասը զբաղանութեամբ եւ ինքնազարգացումով անցուցած է: Մայրենի լեզուէն զատ Ֆրանսերէնի եւ իտալերէնի ալ տիրացած էր: 25—30 տարի է Պարիս ամուրի կեանք անցուցած է: Տարին հազիւ մէկ անգամ Պոլիս կու գար ազգականներն ու բարեկամները տեսնելու համար: Ալլահվէրտեան Գերդաստանի յատուկ եղած ազնուականութիւնն ու պերճութիւնը Յակոբի ամէնէն մեծ պարծանքն ըլլալով՝ մինչեւ իր կեանքին վերջը այդ ազնուականութիւնը պահելէ զատ՝ զիտուն, պատուաւոր, բարեսէր անձ մըն էր: Ահա թէ ինչու իր մահը ցաւ պատճառած է բոլոր զինքը ճանչցողներուն»:

Յակոբ Ալլահվէրտի մեռած է Պարիս 1904ին եւ թաղուած Père-Lachaise:

9. Սոփի. — Ծնած է 1833ին եւ ամուսնացած Պօղոս Թովուզեանի որդւոյն Յովհաննէս Թովուզեանի (ծն. 1829 † 1878 Մարտ 22) հետ եւ ունեցած միակ աղջիկ մը՝

⁸⁶ 1904, Թ. 4202:

Երանիկ (ծն. 1859 † 1892 Օգոստ. 8) անու-
նով :

Երանիկ կը նշանուի Տաւուտեան ընտա-
նիքէն երիտասարդի մը հետ, դժբախտու-
թիւնը կ'ունենայ սակայն բոնուելու ջղային
հիւանդութեան մը (une maladie nevrasthé-
nique) եւ կը զգայ թէ ամուսնութեամբ պիտի
չկարենայ երջանիկ ըլլալ : Մայր եւ նշանած
կ'որոշեն ճամբորդութեամբ մը ցրուել Երա-
նիկի սեւամազձ մտածմունքները եւ երեքը
միասին կը մեկնին Պարիս : Հոս սովոր էին
երեքով պաոյտներ սարքել քաղաքին զուար-
ճալի վայրերը : Օր մը երբ մայր ու նշանած
դարձեալ պատրաստուած էին պաոյտի ելլե-
լու եւ Երանիկին կը սպասէին՝ այդ միջո-
ցին տան չորրորդ յարկէն վար կը նետուի
Երանիկ ու վայրկենապէս կը մեռնի :

Ասիկա պատահած է 1892 Օգոստոս 8ին :

Ինքը Տիկ. Սոֆի վախճանած է 1922
Մարտ 19ին 92 տարեկան : Ասոնց չիրմին
վրայ (Շիշլի) կը կարդանք .

Յովհաննէս Թօփուզ որդի Պօղոսի

վախճանեալ ի 22 Մարտ 1878 Ամաց ԽԹ .

Երանիկ Թօփուզ

դուստր Յովհաննէս եւ Սոփիայ

վախճանեալ յ8 Օգոստ. 1892 Ամաց ԼԳ .

Դուստր իմ միակ, թողեր զմայր քո ան-
միսիթար

— Դուք իբրեւ զանուան քո երանելի էիր
 — Լիցիա երանելի եւ յերկինս :
 64 Սօֆիա կողակից Յովհաննու Թօրուկեան
 ծնեալ Արրաճամ Ամիրայ Ալլաճվէրտեան
 չանգեաւ ի Տէր յամի Տն .

1922 Մարտ 19 . Ամաց 92 ⁸⁷ .

10 . Մանուկ . — Ծնած 1834ին՝ 47 տա-
 րեկան վախճանած է : Իր մահը պատահած է
 1882 Մայիս 5ին : Թէրն . Էֆէնար ⁸⁸ . մահէն
 երեք օր վերջը կը գրէ . « Հայ Կաթ . Գեր-
 դաստաններէն Ալլաճվէրտեան Արրաճամ
 Ամիրայի զաւակը՝ Մանիկ՝ կարճ ատենէ մը
 ի վեր հիւանդ ըլլալով՝ Չորեքշաբթի օր ,
 Բերայի իրենց տանը մէջ , 47 տարեկան կնքեց
 կեանքը : Ս . Աստուածածին Մայր եկեղեց-
 ւոյն մէջ հոգեհանգստեան պաշտօն մատուց
 Քիւրէլեան Գերասիմայի շատ մը եկեղեցա-
 կաններով եւ ազգային ու օտար երեւելիներ-
 րու եւ խուռն բազմութեան մը ներկայու-
 թեան : Մարմինը թաղուեցաւ Ֆէրիքէօյի
 դերեղմանը : Յարգելի հանգուցեալը իր
 կեանքը անցուցած է առաքինութեամբ եւ
 համեստութեամբ , վայրկեան մը չդադրելով
 մեծապէս գովելի ընկերսիրութենէ : Մարդ-
 կային եւ կրօնքի իր բոլոր պարտքերը կա-
 տարած ըլլալով՝ Ալլահվէրտեան տան յա-
 տուկ եղող ոգմարիտ առաքինութեամբ զար-

⁸⁷ Հ . Յակոբ Ծ . Վ . Քօսեան , Գերեզմանատուն ,
 անդ , էջ 146 : ձեռագիր համապատասխան ձեռագիր

⁸⁸ 1882 , Թ . 1417 : ձեռագիր համապատասխան ձեռագիր

դարումն անձ մէր: Այս պատճառաւ իր կո-
րուսարը ոչ թէ միայն իր մօր եւ եղբայրնե-
րուն, այլ եւ հասարակութեան մեծ թախիծ
պատճառած է»:

1878ի պատերազմի օրերուն «օրական
հայի կարօտ եղկելիներուն գոնէ միայն հայ
մատակարարելու համար» Պոլսոյ Եկնիզա-
փուի թաղեցիները հանդանակութիւն կ'ընեն.
այդ հանդանակութեան մասնակցած են Մա-
նուկ եւ Յակոբ Ալլահվերտիք (Մանգումէի
էֆ., 1878, Թ. 3740):

11—12. Լուցիֆա եւ Յովսէփ. — Արրա-
համ Ամիրա Ալլահվերտեանի երկու վերջին
ղաւակներն են Լուցիֆա եւ Յովսէփ, որոնցմէ
առաջինը ծնած է 1836ին, իսկ երկրորդը
1837ին: Երկուքն ալ վաղամեռիկ եղած են
հազիւ 18—19 տարեկան հասակի մէջ: Լու-
ցիֆա մեռած կ'երեւայ 1855ի սկիզբը, իսկ
Յովսէփի մեռած է անկէ երեք ամիս վերջը:

Յանօթ հայ կաթողիկէ բանաստեղծ՝
Կարապետ Գարագաշ⁸⁹ ոտանաւոր մը ձօնած
է իրեն աշակերտակից վաղամեռիկ Յովսէփ
Ալլահվերտեանի, որ տպուած է Պարխի Մա-
սեաց Աղաւնիի մէջ 1855 Դեկտ.ին, ուր աղ-
նարկներ կան նաեւ Յովսէփի քրոջ՝ Լուցի-
քայի մասին: Գարագաշի այս ձօնը միակ

⁸⁹ Մամուէլ-Մուրտեանի աշակերտած է 1852
Սեպտեմբերէն մինչեւ 1855:

տեղեկատուն է Լուցիֆայի եւ Յովսէփի մասին: Ատկէ կը տեսնուի թէ Յովսէփ երեք տարի աշակերտած է Պարիսի Մուրատեան վարժարանին, գուցէ 1852—1855:

Կարապետ Գարագաշ ոտանաւորին կցած է նամակ մը, ուղղուած Մասեաց Աղաւնիի խմբագրին, ուր կ'ըսէ. «Իրաւ է, սիրելի հայր, որ այս ոտանաւորը մեծ բան մը չէ... բայց իրեն (Յովսէփ Ալլահվէրտիի) աղետալի մահը, իմ իրեն հետ վերջին անգամ մ'ալ չտեսնուիլս եւ այն պատանւոյն անբաւագգասիրութիւնը այնքան ազդեցութիւնը ինն իմ վրաս որ եթէ տաղին մէջ մտադրութեան արժանի քանի մը կտորները ըլլան, աւելի այն ազդեցութեան տաք»:

Ահա Կարապետ Գարագաշի ոտանաւորը.

Ի վաղամեռիկ Մահ
Քաջատունճիկ Պայազատի
Յովսէփ Ալլահվէրտեան
Տաղ եղերական

...Մէկտեղ, Յովսէփ, երեք տարի
Առ ոտըս նոյն վարդապետաց
Ծաղկէ ծաղիկ նրման մեղուի
Կը քըռչէինք ի մարգս ուսմանց.
Հիմայ ինչո՞ւ, ա՛հ, տարադէպ
Բաժնըւեցանք, ազնիւ Յովսէփ:

... Զըւարթ հովերն երբ կը փըչեն,
Ամէն նաւեր երբ կը հասնին,
Զքեզ կը խնդրեմ ես անոնցմէն,
Կարծեմ թէ զքեզ ինծի բերին.
Ալեաց ծովուն եւ հովերուն
Զքեզ հարցընեմ, եղբայր սիրուն:

*

... Անցան օրեր. ես անձկալիւն
Ի տես նորա փութամ յուսով.
Ճամբու վերան այլ պըղընձին
Տըխուր ձայներն ինձ բերէ հով.
«Ո՛հ ինչ փութաս, շատեր կ'ըսեն,
Մեռա՛ւ, աւա՛ղ, թըռա՛ւ յերկրէն»*:
Վա՛խ չըկըրցայ, ազնիւ ընկեր,
Յետին հեղ մ'ալ տեսնել ըզքեզ,
Եւ ոչ ուշիմ քոյին խօսքեր
Քեզմէ լըսել ու սփոփել քեզ...
Ոհ իմ երգերըս մըտերիմ
Ոչ դո՞ւ լըսես, այլ քո շիրի՞մ...

*

Ո՛հ ինչ եղան այն քո խորհուրդ
Ի զարգացումն ազգիդ տըխուր...
Ո՛ւր մընացին անդարձ խոստումն
Զոր Մուսայիս իմ դու ետուր...
Ա՛հ, տարածամ ընկար եղբայր,
Եւ քեւ ընկաւ ուսմանց պատուար:

*

* Քանզի այն օրն որ երգողն ի տես հանգուցե-
լոյն կ'երբար, ճամբան ըսին իրեն յանկարծ քէ մե-
ռաւ:

Ծաղկի մը պէս թարչամեցար
 Քաղցրիկ կենացըդ դարնայնի,
 Նըշոյլ լուսոյ ծագեալ շիջար
 Յայս աշխարհիս մութ խաւարի.
 Քեզի համար հիւսուած պըսակք
 Այժմիկ շիրմիդ են դարդ միակ...

*

Բայց մահահոտ քարին ալ տակ
 Զըմնաց միմակ սիրուն լուցիկ **.
 Լեռան վըրայ հեզն այն տատրակ
 Ա՛հ, գըտաւ զիւր վարութանիկ.
 Այժմ իրարու գիրկ պըլլըւած
 Նընջէք հանգիստ քուն զանմեղաց:

*

Զեր կենաց մէջ եւ ի մահուան
 Ամուլ սիրունի անբաժ մնացիք.
 Ըզձեզ մէկտեղ պիտի ողբան,
 Մէկտեղ գովեն պիտի մարդիկ.
 Երկուքներնուդ անուն յիրար
 Պիտի հիւսուին յաստեղաց պար⁹⁰:

Ո՞ր թաղուեր են լուցիքա եւ Յովսէփ
 Ալլահվէրտեանք: — Անտարակոյս Բերայի
 Հին գերեզմանատան մէջ եղած իրենց ընտա-
 նեկան դամբարանին մէջ: Ինչպէս առիթ ու-
 նեցանք յիշատակելու՝ 1865էն վերջ պետու-
 թենէն արգիլուած էր Բերայի հին գերեզ-
 մանատան մէջ մեռել թաղել: 1865էն վերջ

** Քոյր հանգուցելոյն, որ ելեւի ամիս առաջ
 վախճանէր էր:

⁹⁰ Մասեաց Աղանի, Փարիզ 1855, էջ 279—280:

մեռելները կը թաղուէին Շիրչիի Հայոց գերեզմանատունը: Մեզի կը թուի թէ երբ պետական այդ արգելքը ի գօրու կ'ըլլայ՝ Ալլահիւլէրտեանները իրենց համար ընտանեկան դամբարան մը կը շինեն Շիրչիի գերեզմանատան մէջ եւ հոն կը թաղուին մինչեւ 1885: Երբ սակայն 1885ին Յովհաննէս Ալլահիւլէրտի Տիկինը՝ Լուցիքա կը մեռնի՝ Շիրչիի մէջ նոր դամբարան մը կը շինեն կա'մ հինին տեղը եւ կամ նոր տեղ մը: Քօսեանի ծանօթ զբօն մէջ Աբրահամ Ամիրայի Գերդաստանին յատուկ միակ դամբարան մը կը յիշուի, որ 1885ին կառուցուած է եւ շէտուած ձեւով կ'ըսուի թէ ան «նորակերտ» է: Հարցական կը մնայ սակայն սա պարագան թէ ինչո՞ւ այդ «նորակերտ» չիրիմը քանի մը անուն միայն կը պարունակէ Աբրահամ Ամիրայի ընտանիքէն, ինչպէս պիտի տեսնենք քիչ ետքը: Ինչո՞ւ բոլոր հոն թաղուողներու անունները գրուած չեն քարերու վրայ: Հոն, այդ ցանկին մէջ չկան անունները՝ Յովհաննէս Ալլահիւլէրտիի, Էղբօրը՝ Մկրտիչին, Գրիգորի կնոջ՝ Թերեզօնին եւ ուրիշներու:

Գիտենք թէ նոյն իսկ Ս. Յակոբայ դիմացի հին գերեզմանի մէջ թաղուած Աբրահամ Ամիրայի ընտանիքի անդամներու ոսկրոտիքը անկէ հանուելով՝ բերուած ամփոփուած են Շիրչիի ընտանեկան չիրմին մէջ⁹¹:

⁹¹ Տե՛ս Հ. Յակոբ Քօսեան, Գերեզմանատուն, անդ, էջ 19:

Այժմ տանք Արրահամ Ամիրայի Գեր-
դաստանի դամբարանին մէջ թաղուածներու
ցանկը, ա՛յն դամբարանին, որ 1885ին «նոր»
կառուցուած է եւ որ մատուռի մը ձեւն
ունի⁹²: Այս նոր շինութեան առթիւ Կարա-
պետ Գարազաշ մաղթանք-աղօթք մը գրած
է, որ շրջանակի մէջ կախուած է հոն:
Կը տեսնուի թէ ան ներշնչուած է այդ գրու-
թեան մէջ Տիկ. Լուցիֆա Յովհաննէս Ալլաի-
վէրսիի թաղումէն, 1885ին, թէեւ գրու-
թիւնը 1886 թուականը կը կրէ.

Շիրիմ Գերդաստանի
Արրահամ Ամիրայի Ալլահվէրտեանց
Յամի Տեառն 1885 թուականին Քրիստոսի
(Մատուռի գրան ճակատը գրուած)

Ի

Նորակերտ Շիրիմ
Տանն Արրահամու Ամիրայի
Ալլահվէրտեանց
Ի յարկիդ սրբութեան ընկալ Շիրիմդ աս-
տուածամերձ
Ըզնշխարս հանգուցելոց սիրելեաց Տանն
Ալլահվէրտեանց.
Աւանդեմք քեզ ըզնոսին մեք բարե՛պաշտ
ծընրադրութեամբ.

⁹² Բիւզանդիոն, 1915, Թ. 5686: — Մանգումէի
Էփ., 1907, Թ. 1813:

Ընկալ զտապանն ամէնօրհնեալ յորում եղաւ
զարմանուհին

Ընդ օտար աստեղօք դըստերն ի գիրկս ան-
շընչացեալ .

Յանձն առնեմք քեզ զայն այսօր լալեօք,
խնկովք եւ սաղմոսիւք :

Հանգիցէ խաղաղութեամբ ի քեզ Բամբիշն
լուսանուն ,

Մարմնովն եւ հոգւով , բարուք , գործովքն
անհամեմատ ,

Արարածն աշխարհանազ , փառք մեր , բեր-
կրանք եւ մըխիթար :

Հանգիցէ մօտ յընծայեալն յերկրէ յերկինս
հարսըն կուսան .

Յանուանակիցն՝ ի կորկիւր խամբեալ շուշան
աղինատունկ ,

Զոր դեռ կոծեն լալահառաչ հողմ եւ ծով մեծ
ի հեռաստան .

Ամփոփեա զցանկալի զաւանդս մեր Շիրիմըզ
սուրբ .

Քեզ հաւատամք մեք զայնոսիկ : Մի մերձեւ-
ցին ի նոսա բնաւ

Որք ոչ պաշտօն հրաժարելոցն յաստեացս
հոգւոց արկանիցեն .

Մնացեա անրիժ եւ անարատ դու յանմաքուր
հայեցուածոց .

Մի՛ առաթուր կոխեսցեն զքեզ անհաւատքն
երկնաւորաց .

Բերցուք մեք քեզ ըզջերմեռանդն ըզմեր ա-
ղօթս եւ զարտասուս .

Պահապան եւ հովանի քեզ Զըւարթունք լի-
ցին երկնից .

Քաղցր ի քեզ ակնարկեսցէ նախ արուսեակն
առաւօտու .

Լուսատու լիցի քեզ լուսին ի փայլ խանդա-
կաթ .

Ծաղկեսցեն շուրջ ըզքեւ գեղեցկագոյն վարդ-
գարնայնոյ .

Զհեշտագոյն գիւր սիրոյ երգս առ քեզ սո-
խակ գեղգեղեսցէ ,

Մինչեւ յօրն յետին յորում ձայն բարբառոյ
կենդանարար ,

Զարթուսցէ զնընջեցեալսն եւ զհողացեալ
մարմինս իւրեանց

Նորոգեալ վերածեսցէ անդրէն ի կեանս ան-
մահութեան ,

Եւ ցըրուեալքն սիրելիք ժողովեսցին դար-
ձեալ յՆդեմ :

Բերա , 13/25 Մայիս 1886 :

Կարասկեա Գարագաշ :

(Շրջանակի մէջ տպեալ կը գտնուի պատէն
կախուած)

(Ներսը քարերու վրայ գրուածները)

ա . Գրիգոր Ալլաիվերտի
որդի

Աբրահամ Ամիրայի

Ալլաիվերտեան

ծնեալ 1820

վախճանեալ 1878

բ . Մանուկ Ալլահվերտի
որդի
Աբրահամ Ամիրայի
Ալլահվերտեան
ծնեալ 1834
վախճանեալ 1882

գ . Արուսեակ Ալլահվերտի
դուստր
Աբրահամ Ամիրայի
Ալլահվերտեան
ծնեալ 1830
վախճանեալ 1885

դ . Լուցիֆա Ալլահվերտի
կողակից
Յովհաննէս Էփէնտի
Ալլահվերտեան
ծնեալ 1843
վախճանեալ 1885

ե . Աբրահամ Ալլահվերտի
որդի
Յովհաննէս Էփէնտի
Ալլահվերտեան
ծնեալ 1869
վախճանեալ 1887

գ. Տիրուհի Ալլահվերտի
կողակից
Աբրահամ Ամիրայի
Ալլահվերտեան
ծնեալ 1802
վախճանեալ 1891⁹³

Իբրեւ լուսարանութիւն ըսենք այս առ-
թիւ թէ չենք գտած չին վկայութիւն մը թէ
Ալլահվերտեանները Բերայի Ս. Աստուածա-
ծին Մայր եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ ունե-
ցած ըլլան ընտանեկան դամբարան մը, ինչ-
պէս գրած է հայ թերթ մը: 1912ին երբ կը
մեռնի Եղուարդ Պէյ եւ Աննա Մըսըրլըներու
գուտարը՝ Ալիծ, որ Թոռնուհին է Յովհան-
նէս Ալլահվերտիի՝ ժամանակ կը գրէ.
«Հանգուցելոյն մարմինը ամփոփուեցաւ (Բե-
րայի Ս. Աստուածածին) եկեղեցիին չրջա-
րակը՝ Ալլահվերտեաններու սեփական դամ-
բարանին մէջ⁹⁴»: Քանի որ Մըսըրլըները
շինած էին Բերայի Ս. Աստուածածին Մայր
եկեղեցին եւ իրենցմէ երկու հոգի ալ քա-
ղուած էին նոյն իսկ եկեղեցւոյ մէջը⁹⁵, հա-
ւանական է որ Մըսըրլըները ունեցած ըլլան
դամբարան-չիրիմ մը եկեղեցւոյ շրջափակին
մէջ, ո՛չ թէ Ալլահվերտեանները: Օր. Ալիծ
թէեւ Ալլահվերտեանի թոռ, սակայն Մը-

⁹³ Հ. Յակոբ Մ. Վ. Քօսեան, Գերեզմանատուն,
անդ, էջ 69—72:

⁹⁴ Ժամանակ, 1912, № 1309:

⁹⁵ Տե՛ս Հանդէս Ամսօրեայ. 1953, էջ 247, 265:

սըրլըի աղջիկ էր եւ կրնայ յիշեալ եկեղեցւոյ
չըջափակին մէջ թաղուած ըլլալ:

8. ԱԼԼԱՀՎԷՐՏԵԱՆՆԵՐԷ ՍԵՐԱՄ ԳԵՐԴԱՍՏԱՆՆԵՐ

Աչքի առջեւ ունինք երեք Հայ կաթողիկէ
ընտանեկան անուաններ, որոնց ծագումի
պատմութիւնը թէեւ իրենց մանրամասնու-
թեան մէջ անծանօթ է մեզ, սակայն կռուան-
ներ ունինք ընդունելու թէ անոնք ԱլլահՎէր-
տեան Գերդաստանի հետ ազգականական
կապ ունեցած եւ հետեւաբար ԱլլահՎէր-
տեաններու հին մէկ կամ միւս ճիւղէն սե-
րած ըլլալու են: Այդ երեք ընտանիքներն
են. 1. Հէփիմեանները, 2. Մելիփեանները
եւ 3. Յովնանեանները: *Խօսինք կարգաւ:*

Ա. Հէփիմեանք:

Կարնոյ Հայ կաթողիկէներու տապանա-
դիր-արձանագրութիւններու մէջ կը հանդի-
պինք հետեւեալին.

Սա է տապան հանգուցեալ
Գեղազործ Գասպար Էփ. Ալ-
լահվերտեան Հէփիմեանի

ծն. 1836. մեռ. 1877. Յու. 6⁹⁶:

Անծանօթ են Գասպարի նախնիքը, բայց
մականոնի այս ձեւը՝ Ալլահվերտեան-Հէ-

⁹⁶ Հ. Յակոբ Յ. Վ. Քօսեան, Բարձր Հայք, Ա.,
էջ 480:

փիմեան ուշադրութիւն չի՞ դրաւեր, երբ մա-
նաւանդ նկատի առնենք թէ կաթողիկէ մէ,
կարնէն, որ իր Հինգճ գիւղով որորանը եղած
է Ալլահաճէրտեաններու: Ինչո՞ւ Գասպար՝
Ալլահաճէրտեան—Հէքիմեան կը կոչուի. —
Հաւանական մեկնութիւնը այն է որ նախ-
նիքներու մէջ Ալլահաճէրտեան մ'եղած՝ յե-
տոյ ունեցած է նաեւ նոր մականուն մը —
Հէքիմեան, անշուշտ վերջին սերունդներու
մէջ հետզհետէ մոռացութեան տրուած
ըլլալով առաջինը: Գասպարի աղջկան չիւր-
մագրին մէջ Ալլահաճէրտեանի սկզբնատառը
միայն նշանակուած է:

Աստ հանգչի օրիորդ Զարուհի
Դուստր Գասպարայ Ա. Հէփիմեանի
ծն. 1876. Նոյ. 6. մեռ. 1880 Սեպ. 11 ⁹⁷

Իսկ Գասպարի կնոջ տապանագրին մէջ
Ալլահաճէրտեան ձեւը բոլորովին մոռացու-
թեան տրուած է.

Աստ հանգչի Կատարինէ դուստր
Մ. Սարիպէի համեստուհի ամուսին
Գասպար Էփ. Հէփիմեանի. մեռ. 1890.
Սեպ. 5 ⁹⁸:

Կը լսենք թէ Հէքիմեան ընտանիքէն ողջ
անդամներ կան Լիբանան եւ Եգիպտոս:

Դիմում ըրինք լուսարանութեան հա-
մար, բայց պատասխան չառինք:

⁹⁷ Անդ, էջ 481:

⁹⁸ Անդ, էջ 485:

Բ. Մեղիփեանք :

Հ. Գրիգորիս Մ. Վ. Գալէմքեարեան ուսումնասիրութիւն մ'ունի խորագրովս. Կենսագրութիւն երկու Հայ Պատրիարքներու եւ տասն Եպիսկոպոսներու, որուն մէջ կը խօսի նաեւ Կարապետ Եպ. Մեղիփեանի վրայ եւ այդ առթիւ երեւան կը հանէ թէ Մեղիփեանները Կարնոյ Հինձք գիւղէն են եւ սերած Ալլախիվերտեաններէն: Կ'ամփոփենք մեզ հետաքրքրող մասը:

Հ. Գալէմքեարեան Կարապետ Վ. Մեղիփեանի վրայ խօսելու առթիւ Ալլախիվերտեաններու տոհմագիրը ներկայացնելէ չ'երջ կը դրէ. «Սոյն Ալլախիվերտեան գերդաստանի մէկ նիւղէն սերած էր Կարապետ Վ. Մեղիփեան, Հնձեցի, Արֆեպ. Թիֆլիզի, ինչպէս յաջորդ գրութեան մէջ կ'երեւայ ինքնին իսկ Մանուկ Աղա Ալլախիվերտեանի վարմունքէն: Ինք ծնած էր Կարնոյ Հինձք գիւղը, Ալլախիվերտեան գերդաստանին որրանը: Հօրն անունն էր Տէր Յակոբ Քնյ. Մեղիփեան, աշակերտած էր Կարնոյ Հնձուց Կարմիր վանքի առաջնորդ Յակոբ վարդապետին, որմէ նաեւ ձեռնադրուած էր անշուշտ վարդապետ, իրրեւ միաբան նոյն վանքին: Թէպէտ ծննդեան եւ ձեռնադրութեան թուականները ճշդիւ ծանօթ չեն, սակայն եպիսկոպոս ձեռ-

նադրուելուն թուականը մերձաւորապէս
կրնանք ճշդել ⁹⁹ :

Ըստ Գալէմքեարեանի Կարապետ Վարդապետ ծնած կ'ըլլայ իբր 1736ին, Էպիսկոպոս ձեռնադրուած՝ 1762ին, էջմիածին փոխադրուած 1776ին, Թիֆլիզի Առաջնորդ կարգուած 1781ին, 1786ին արեւելքէն փախստեամբ գաղտնի Պոլիս կու գայ: Եւ որովհետեւ Պոլսոյ Զաքարիա Պատրիարքը կ'արգելէ Պոլիս մտնել՝ Կարապետ ծածուկ իր ազգական Ալլահվերտեան Մանուկ Աղայի միջոցով Բերա, Լատինաց քով կ'ապաւինի: Վենետիկի Միսիթարեաններէն Հ. Մկրտիչ Վ. Աւգերեան իր ժամանակադրութեան մէջ կը գրէ այս մասին. «Իսկ սա (Կարապետ Վարդապետ) վասն զի ոչ վասն այլոյ իրիք եկեալ էր ի Կոստանդնուպօլիս, եթէ ոչ վասն ուղղափառութեան, ընդ լսելն՝ թէ պատրիարքն իմացեալ է զգալուստ իւր, իսկոյն ձեռամբ ուղղափառ ազգականաց իւրոց՝ զոր ունէր աստ ի Կոստանդնուպօլիս (այսինքն եմ Մանուկ Աղայեմբ Կարնեցիք), էանց ի Դալաթիա ¹⁰⁰»:

Կարապետ Արքեպ. Մելիքեան Պոլսէն կ'անցնի Հոռոմ եւ անկէ Վենետիկ, ուր 1790ին կը վախճանի եւ կը թաղուի ¹⁰¹ :

⁹⁹ Հ. Գրիգորիս Մ. Վ. Գալէմքեարեան, Կենսագրութիւն երկու Հայ Պատրիարքներու եւ տասն Եպիսկոպոսներու, Վիեննա 1915, էջ 149:

¹⁰⁰ Անդ, էջ 174—175:

¹⁰¹ Անդ, էջ 175—181:

Ալլահֲվէրտեան—Մելիքեան ազգականութեան մասին ուրիշ կողմէ տեղեկութիւն չենք գտած :

Գ. Յովնանեանք :

Ըստ Հ. Գրիգորիս Գալէմքեարեանի՝ Ալլահֲվէրտեաններու հետ ազգականական կապ ունին նաեւ Յովնանեանք :

Հնձեցի Տէր Յակոբ քհնյ. Մելիքեան, որ ապրած է ԺԸ. դարու սկիզբը՝ Կարապետ Արքեպիսկոպոսէն զատ ունեցած է երկու մանչ զաւակ ալ. Յովնանէս տիրացու եւ Ունան : Արդ. Հ. Գրիգորիս Գալէմքեարեանի կարծիքով Տէր Յակոբ Մելիքեանի Ունան (Յոշնան) զաւակէն «սերած էին վիեմնայի Միսիթարեան Միաբանութեան անդամ երկու նշանաւոր Հ. Պօղոս եւ Ղեւոնդ Յովնանեան հարազատները, ինչպէս նաեւ այժմու միաբան Հ. Քերովբէ Յովնանեանը¹⁰²» :

Թէ ի՞նչ հիման վրայ կրթնած Գալէմքեարեան այս եզրակացութիւնը հանած է՝ չենք գիտեր : Գոնէ բացատրած չէ թէ ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ իբրեւ Պոլսեցի ծանօթ Հ. Պօղոս եւ Հ. Ղեւոնդ Յոշնանեանները՝ Կարնեցի Ունանի սերունդէ եղած են :

¹⁰² Հ. Գրիգ. Գալէմքեարեան, անդ., էջ 151 :

Մեր Միաբանութեան անդամներու ընդհ. ցանկին մէջ հետեւեալ կերպով արձանագրուած են վերոյիշեալ եղբայրները. Յովսէփ Յովնանեան, ծնած է Կ. Պոլիս, 1802 Սեպտ. 12ին. ծնողքն են՝ Քերովբէ եւ Թագուհի. վաճառ մտած է 1817 Հոկտ. 8ին եւ առած Պօղոս անունը. քահանայ ձեռնադրուած 1824ին եւ մեռած է 1884 Յունուար 9ին (Վրեճնա): Սերովբէ Յովնանեան, ծնած Կ. Պոլիս, 1817 Հոկտ. 28ին, ծնողք նոյն, վաճառ եկած է 1835 Օգ. 12 եւ առած Ղեւոնդ անունը. քահանայ ձեռնադրուած 1840 Նոյ. 1ին. մեռած է 1897 Յունուար 26ին (Վրեճնա):

Գալէմքեարեանի յիշած երրորդ Յովնանեանը Կարնեցի է, ինչպէս արձանագրութիւնը կը ցուցնէ. Մկրտիչ Յովնանեան, ծնած է Կարին 1878 Մարտ 15ին. ծնողքն են՝ Պետրոս եւ Վառվառ (Ճէնկլեան). վաճառ եկած է 1892 Յունուար 5ին եւ առած Քերովբէ անունը. քահանայ ձեռնադրուած է 1900 Դեկտ. 23ին եւ մեռած 1854 Յունիս 3ին:

Հ. Քերովբէ Վ. Յովնանեանէն կ'իմանանք սակայն թէ Պոլսեցի Հ. Պօղոս եւ Հ. Ղեւոնդ Յովնանեաններու հետ իրենք ազգականութիւն չունին, դոնէ իրեն անծանօթ է ազգականական կապը:

Ընդունելով թէ Հ. Գալէմքեարեան հիմունեցած է Պոլսեցի եւ Կարնեցի Յովնա-

նեանները միեւնոյն Գերդաստանի անդամներն համարելու եւ երկուքին ծագումը Մելիքեան Ունանէն յառաջ բերելու՝ հարկ է որ ենթադրենք թէ Պոլսեցի Յովնանեանները՝ իրրեւ բնիկ Կարնեցիներ, ինչպէս Ալլահազիւրտեանք, ԺԸ. դարուն վերջերը Կարնէն Պոլիս անցած եւ հոն տեղաւորուած են:

Կարնոյ Յովնանեանց Ալլահազիւրտեաներու հետ ունեցած ազգականական կապը ուրիշ կողմէ մասամբ կ'ապացուցուի: Ալլահազիւրտեանները Հինձքի մէջ ունեցած իրենց արտերը Կարնոյ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ նուիրած էին իրրեւ մշտնջենաւոր եկամուտ: Այդ արտերու վարուցան ընողը — երկար տարիներ — Յովնանեաններու պապը՝ Յակոբ († 1843) եղած է: Յովնանեաններու ջրարբի մէկ արտն ալ կից եղած է Ալլահազիւրտեաններու արտին: Երբ Կարնոյ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ վարչութիւնը տէր կը դառնայ Ալլահազիւրտեաններու նուիրած արտերուն՝ Յովնանեաններու ջրարբի վերոյիշեալ արտն ալ կը գրաւէ իրրեւ Ալլահազիւրտեան արտ: Յովնանեանց մամը — Սրբուհի — կը ստիպուի 40 օր ճամբորդելով Պոլիս հասնիլ եւ Ալլահազիւրտեանց հետ կարգադրել արտի խնդիրը եւ ետ ստանալ իրենց արտը:

Հ. Քերովրէ Վարդապետ ուրիշ պարագայ մ'ալ կը յիշէ. Ալլահազիւրտեանները Պոլիս անցնելէ վերջ ամէն տարի Պոլսէն 3 օսմ.

ոսկի նուէր դրկած են Կարնոյ Յովնանեան-
ներուն, ինչ որ կրնայ ապացոյց մը եւս հա-
մարուիլ երկու Գերդաստաններու միջեւ
եղած ազդականական կապին:

Ալլահվէրսեան Գերդաստանի վերջին
ողջ անձերէն մին Տիկ. Նեկտարն ըլլալով՝
իրեն հարցուցած էի նաեւ թէ «Ալլահվէր-
սեաններու հետ ազգականական կապ մը
ունի՞ն Հէֆիմեանները, Մէլիֆեաններն ու
Յովնանեանները»: Տիկինը պատասխանեց.
«Անծանօթ են. բաց ի տօքօք Հէֆիմեանէ,
որ էր մեր բժիշկը»:

0003849

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0003849

ԳԻՐԱՆ Է Գ. ՓՔ. 2.---
